

בעזרת

עיר הקדש והמקדש

הכתבת ת. ד. 6028, ירושלים

©

כל הזכויות שמורות

Printed in Israel

— דפוס סלומון, ירושלים —

ספר

עיר הקדש והמקדש

מאת

הגאון הרב יהואל מיכל טוקצינסקי זללה"ח

נערך מכת"י לדפוס בעזה"י עם הוספות תקונים והערות

ע"י בנו

ניסן אהרן טוקצינסקי

ירושלם ת"ו • תש"ל

עיר הקדש והמקדש

בו חמשה חלקים

חלק א'

קדושת המקום והמחיצות

חלק ב'

ירושלם (וציון) ורובעייה וגבולייה

חלק ג'

כל הדברים והדינים

הנאמרים והקשורים לירושלם

וגם הנוגעים לזמן הזה

חלק ד'

בית הבחירה / הר הבית והמקדש

חלק ה'

על אפשרות הקרבה בזמן הזה

(והשאלות הכרוכות בזו)

ה ת ו כ ן

ה ק ד מ ת ב ן ה מ ח ב ר

- א. בשער / ב. ביאתו לירושלם / ג. חיבתו לציון וירושלם /
 ד. עם הספר / ה. ירושלם מעמדה הגיאוגרפי והטופוגרפי /
 ו. קורות העיר.

ל ש ע ר ה ס פ ר

- א. מספר עשר, ועשר הקדושות / ב. נקודת העולם / ג. לב
 האומה / ד. הכמיהה הדוריית / ה. חמדת עולם / ו. בשעריך
 ירושלם / ז. דרשו את שלום העיר / ח. מהות הספר.

חלק ראשון

קדושת דמקום והמחיצות

- פרק א'** קדושת עולם:
 א. הקדושה העצמית / ב. הקידוש בפועל / ג. הקידוש ע"י דוד
 ושלמה / ד. הכל בכתב.
- פרק ב'** קידוש אר"י:
 א. אר"י במה נתקדשה / ב. למנין עשר הקדושות.
- פרק ג'** קדושת מוקפות חומה:
 א. ערי חומה במה ולמה נתקדשו / ב. מצורע במוקף חומה /
 ג. הקברות במוקף חומה.
- פרק ד'** קדושת המחנה:
 א. מוק"ח אם הן מחנה ישראל / ב. שני מיני קדושות מחנה
 ישראל / ג. סיכום ממהות המחנות, וסוגי הקדושות.
- פרק ה'** קדושה ראשונה של מחיצות אם קדשה לעת"ל:
 א. שיטת הרמב"ם / ב. ענין השכינה לא בטלה, והשראת
 השכינה / ג. שיטת הראב"ד והתמיהות הרבות / ד. קדושת
 המקום לחוד, וקדושת המחיצות לחוד / ה. ישוב שיטת
 הראב"ד / ו. באור בסוגיא דמכות, וברמב"ם מע"ש פ"ב.

חלק שני

ירושלם (וציון) ורובעי-ה וגבוליה-ה

- פרק א'** זכרון ירושלם:
 א. שם ירושלם / ב. תכונת העיר ומעמדה הגיאוגרפי
 והטופוגרפי / ג. חלקה ליהודא ובנימין / ד. השבועה והברית
 של אברהם לאבימלך / ה. אופן כבוש דוד / ו. חבור העיר
 העליונה להתחתונה.

- פרק ב'** מי קדש את ירושלם ומתי.
- פרק ג'** אם ציון נתקדשה בקדושת ירושלם:
- א. ויכוח ע"ז מדיני הקברות בירושלם / ב. הרמב"ם מפריד קדושת ירושלם מן הדברים הנאמרים בה / ג. ראיות מקראי / ד. ציון — רבע ירושלם / ה. ציון המצוינת / ו. ציון שם תואר / ז. ציון וירושלם גם שמות נרדפים הם / ח. הסיכום.
- פרק ד'** אי־ה מקום ציון:
- א. הדעה החדשה וראיותיה / ב. הר ציון לא ימוט / ג. סלוק הסתירות משיטה הישנה (והשקפה על מקום הגחון) / ד. קצת קושי מחומת מנשה / ה. מחשבות חדשות במקום ציון ומצודת ציון.
- פרק ה'** ב צ ע ת א :
- א. שני הבצעים / ב. באור שם "בצעים" / ג. זמני הבצעים.
- פרק ו'** רבעי העיר העתיקה:
- א. חלוקת רבעי העיר / ב. אקרא — חקרא / ג. הפרבר / ד. רבע הר הבית.
- פרק ז'** התגליות מחומת העיר:
- א. בדרום העיר / ב. בפנים לשער יפו / ג. בצפון הה"ב ואנטוניא / ד. חומת הצפון שלפנינו / ה. החומה השלישית המיוחסת לאגריפס / ו. במערב העיר / ז. במזרח העיר.
- פרק ח'** כמה פעמים נבנו חומות ירושלם.
- פרק ט'** באיזה מקומות בנו את החומה כל הבונים השונים:
- א. חומת היבוס / ב. חומת דוד ושלמה / ג. חומת חזקיה / ד. חומת מנשה / ה. חומת נחמיה / ו. מתקופת הבית השני / ז. החומה הנקראת על שם אגריפס / ח. החומות אחר החורבן.
- פרק י'** ס י כ ו ם :
- א. סיכום לגבולי העיר שנתקדשו / ב. ע"ד המפות הקדומות ושל.
- פרק י"א** הגיחון והשלוח.
- פרק י"ב** קברי המלכים בציון עיר דוד:
- א. קברי מלכי יהודה / ב. קברי יהודע הכהן וחולדה הנביאה / ג. שאר קברי ישראל.
- באורים לצינוני המפות / מפת חומות ירושלם בתקופות השונות / תרשימי החומות / מפת ירושלם.

חלק שלישי

כל הדברים והדינים הנאמרים והקשורים לירושלם וגם הנוגעים לזמן הזה

- פרק א'** הדברים הנאמרים בירושלם:
 א. ירושלם ג' מחנות / ב. כ"ה דברים נאמרו בה / ג. חלוקי
 הסוגים והטעמים (ובאור עניניהם «ועל בסמוך») / ד. מדוע
 לא נאמרו כל הדברים במשנה (ובאור ענין «בית פגיי») /
 ה. כל הדברים אמורים לפנים מן קו החומה המקודש (ודין
 עגלה ערופה) / ו. זמני הגזרות והתקנות הללו / ז. בזמן הזה.
- פרק ב'** מעשר שני:
 א. מחיצות ירושלם למע"ש / ב. האיסור לטמא מע"ש.
- פרק ג'** אבוד והדלקה ואכילת בהמה (למע"ש ולתרומה):
 א. אבוד והדלקה בתרומה / ב. אבוד והדלקה במע"ש / ג. סיכה /
 ד. זילוף / ה. מהו ליתן לבהמה (מע"ש ותרומה) / ו. סיכום /
 ז. הנאה של כלוי.
- פרק ד'** המעשר שני (בירושלם) בזמן הזה:
 א. על הלכותיו בכלל / ב. איסור אכילת מע"ש / ג. איסור
 הפדי' בירושלם / ד. לא להוציאו מירושלם לפדותו / ה. מע"ש
 טמא בירושלם / ו. הכשר טומאה למע"ש (ובענין מתנות
 שלא הורמו כהורמו דמיינ) / ז. שמירה מטומאה / ח. איבוד,
 הדלקה, זילוף, אכילת בהמה, והנאת כלוי (בתרומה ומע"ש)
 — בזמן הזה.
- פרק ה'** (הוספה) קצת דיני תרו"מ והפרשתו:
 א. החיוב בזה"ו / ב. חלות החיוב / ג. ההפרשה והנתינה /
 ד. סדר ההפרשה והברכה / ה. מנהג ונוסח ההפרשה בימינו /
 ו. פדית מעשר שני / ז. הפדיה בירושלם.
- פרק ו'** תרומת המעשר בזה"ו — למעשה:
 א. יין הכרמל / ב. התהפכות היין לספירט ועפ"י הכימא /
 ג. יסוד חדש להיתר / ד. שאלת תפוחי הזהב.
- פרק ז'** נטע רבעי:
 א. בדמיון נט"ר למע"ש, ומהות איסור נט"ר / ב. יתכן שחלוק
 נט"ר ממע"ש גם בתנאי הפדי' והאכילה בירושלם, וכח
 הגז"ש כאן / ג. בזמן הזה.

פרק ח' בכורים:

א. פרטי דינים / ב. מחיצות ירושלים לבכורים / ג. בכורים מאימתי מתקדשין.

פרק ט' בעור וודוי:

א. מהות המצוה וזמנה / ב. באור "לפני ה'" / ג. מקום הודוי. ובתי כנסיות במקדש / ד. בזמן הזה.

פרק י' הלאמת הקרקע של ירושלים:

א. ירושלים לא נתחלקה לשבטים / ב. הרכוש הפרטי בירושלים (ובערי מקלט) / ג. חלוקים בדינים עוד בין ירושלים לעיר מקלט.

פרק י"א הגידולים בפנים ירושלים:

א. הגידולים לענין תרו"מ / ב. מע"ש ונט"ר בגידולי ירושלים / ג. ערלה (ורבעי) / ד. שאר מתנות עניים / ה. בשביעית / ו. בבכורים / ז. בדין אין עושין בה גינות ופרדסות. ואין מקיימין בה אילנות.

פרק י"ב אין מעבירין בתוכה עצמות אדם:

א. איסור הכנסת מת לתוך העיר / ב. הקולא להעביר דרך הר ציון / ג. שערי העיר וכפות השוקים.

פרק י"ג אין מקיימין בה קברות:

א. האיסור לקבור בתוכה / ב. בזמן הזה / ג. ע"ד קברי סמבוסקי.

פרק י"ד איסור הלנת המת בירושלים (ובכל דוכתי):

א. האיסור הזה בכל דוכתי / ב. זמן הלאו והעשה / ג. בארץ ישראל / ד. מה בין ירושלים לשאר דוכתי / ה. שו"ת בענין זה.

פרק ט"ו העלי לירושלים:

א. הכל מעלין לירושלים ולארי / ב. לירושלים וארי דין עיר וארץ מולדת. ובתוקף יתר חוקי / ג. אם מעלין מישוב ירושלים החדשה לעיר העתיקה / ד. המצוה לעלות בזמן הזה / ה. העלי לרגל אחרי החורבן / ו. מקומות התפלה סביב למקדש.

פרק ט"ז והתפללו דרך העיר:

א. תל התלפיות / ב. ומעולם לא נשתנה ולא תשתנה מעלת המקום / ג. סגולת התפלה בירושלים, ועל יד הכותל המערבי.

פרק י"ז אבלות ירושלים:

א. הקריעה על ראית ירושלים בחורבנה / ב. על ערי יהודה / ג. על ראית המקדש / ד. בשבת ויו"ט / ה. בחול המועד / ו. זכר לחורבן.

פרק י"ח שני ימי ר"ה בירושלם :

א. ב' הימים בירושלם ובאר"י / ב. מהות ב' ימי ר"ה ושאר יו"ט שני / ג. זמן סדר הקביעות / ד. באור הסוגיא הקשה ביצה ד' והשקפות על ענין הקביעות / ה. המקור לב' ימי ר"ה בירושלם.

פרק י"ט ב' ימים טובים של גליות :

א. ארבע תקופות, בסדרי הקביעות ליו"ט שני / ב. באר"י יום אחד יו"ט / ג. איה הגבול ליו"ט אחד / ד. בצפון ובעבר הירדן / ה. שאלת הנגב / ו. הסכמת גדולי אר"י / ז. טעם ההבדל בין אר"י לחו"ל / ח. האורחים באר"י / ט. שעור דעתו לחזור / י. חמשה סוגים ליחש התושב אל מקום / יא. מנהג האורחים באר"י למעשה / יב. אורח הבא לאר"י בעצם יו"ט הראשון.

הוספה : גבולי ארץ ישראל :

א. גבולי האבות / ב. גבולי עולי מצרים / ג. סוריא / ד. כבוש עולי בבל / ה. עבר הירדן / ו. הישוב הישראלי / ז. ההפרש בין כבוש עו"מ לבין כבוש עו"ב / ח. כבוש הנגב.

פרק כ' תקיעת שופר בשבת ובירושלם :

ההלכה שאין תקעין בזה"ז בשבת.

א. שלש השיטות שיש בזה / ב. בי"ד סמוך / ג. קדושת ירושלם לענין התקיעות / ד. התסיסה בשנת תרמ"א / ה. טענות רב ידוע לתקוע בזה"ז / ו. התשובות לטענות אותו הרב.

פרק כ"א נטילת לולב בירושלם :

א. דעת הרמב"ם שבירושלם כל ז' מה"ת / ב. מקדש וירושלם / ג. בזמן הזה.

פרק כ"ב כתיבת גט בירושלם :

א. הנוסחא דיתבא על מי שלח ומי בורות / ב. בתקופה החדשה של ירושלם / ג. כתיבת גט בפרברי ירושלם, ומעשה רב.

פרק כ"ג עירוב ושתוף בירושלם :

א. ירושלם הישנה והחדשה / ב. אם תקון השכירות דרוש גם לירושלם / ג. מקום המקדש שיוור לערוב / ד. הבאת מים בשבת ממקום המקדש.

פרק כ"ד ירושלים מקום שנהגו להחמיר:

א. ירושלים עיר לקטאית / ב. מה שנהגין בקולות הרמ"א /
 ג. שני בתי דינים בעיר אחת / ד. שינויי המתישבים בירושלים /
 ה. הדברים שמותר להקל בהם / ו. מנהג ספרדים כיום /
 ז. זוג אשכנזי וספרדי / ח. הדברים שצריכים להחמיר
 בירושלים / ט. שנויי מנהגים.

פרק כ"ה המנהגים השונים בירושלים ואר"י:

א. מעניני תפילה / ב. נשיאת כפים / ג. בעניני ברכות /
 ד. שבת / ה. ר"ח, קה"ת בר"ח ושבת ר"ח / ו. ממנהגי ראש
 השנה / ז. יום כפור / ח. לחג הסוכות / ט. חנוכה, וקה"ת /
 י. ט"ו שבט / יא. יוצרות / יב. הפטורות פקודי ואח"ק /
 יג. לחג הפסח / יד. בין פסח לשבועות / טו. לחג השבועות /
 טז. לתשעה באב / יז. ממנהגי ירושלים הקדומים.

פרק כ"ז קונטרס הפורים ומקרא מגילה בירושלים:

א. כרך ירושלים / ב. פורים המשולש / ג. בדיני משנין
 מקומם בימי הפורים ממקום פרוז למקום מוקף ולהיפך /
 ד. ההוראה לנמצאים בירושלים רק ליום אחד / ה. חלוקי
 הדינים למשני מקומם בפורים / ו. אם בן עיר מוציא בן כרך,
 ולהיפך / ז. שילוח מנות מבן כרך לבן עיר ולהיפך / ח. בר
 מצוה בפורים דמוקפים (וענין חלות מצות חינוך) / ט. ב"מ
 בט"ו אדר שחל בשבת.

פרק כ"ז קונטרס קה"מ והפורים בירושלים החדשה:

הקדמה: החיכוכים. השאלות והספקות / א. אם מתחשבים כאן
 עם עיבורי העיר / ב. הערעורים / ג. יסוד הפקפוקים /
 ד. מקומות המסופקים / ה. התקנה בזמן מרדכי / ו. ענין לא
 תתגודדו / ז. השעור של סמוך ונראה / ח. כמה שעור המרחק
 לנראה / ט. שעור המיל: א) מידתו. ב) מהלך המיל. ג) כיצד
 מודדין את המיל / י. מהותו של "סמוך ונראה" / יא. ביאור
 "נראה" / יב. בכל ספק כזה מה דינו / יג. גבולי חומת ירושלים
 העתיקה / יד. מרחק השכונות, והשכונות שאינן בכלל סמוך
 ונראה / טו. פקפוק חדש במהות בן כרך / טז. הסיכום / למעשה.

חלק רביעי

בית הבחירה / הר הבית והמקדש

- פרק א'** הר הבית:
 א. מדתו / ב. מדת הר הבית כהיום / ג. מדת אמת הבנין /
 ד. האבן השתי' והתסבוכת בחשבון המדידה / ה. השערה
 חדשה להתאים עמדת האבן השתי' / ו. השערים.
- פרק ב'** הכותל המערבי:
 א. תכונתו של הכוה"מ / ב. גבהו מלפנים / ג. תעודת הכותל /
 ד. מי בנה את הכותל הזה / ה. גלוי הכותל.
- פרק ג'** מורא מקדש:
 א. מהות המצוה / ב. מפרטי דיני מורא מקדש / ג. גם בזמן
 הזה / ד. מצוה זו להח"ב / ה. בנוגע לבתי כנסיות.
- פרק ד'** שמירת המקדש:
 א. מקומות השמירה / ב. זמני השמירה / ג. בנוגע לזה"ו.
- פרק ה'** הכניסה למקדש:
 א. איסור הכניסה למקהמ"ק / ב. במדרגת עשר הקדושות.
- פרק ו'** אויר המקדש (וענין גגין ועליות של"נ).
- פרק ז'** בעובי החומה והרצפה:
 א. בשערים וחלונות ובפרצות החומה / ב. הכנסת ידים בחורי
 הכוה"מ / ג. קדושת עובי הרצפה, וענין מחילות של"נ /
 ד. נגיעת טמא בכוה"מ.
- פרק ח'** אם יש מעילה, ואיסור הנאה, בכוה"מ.
- פרק ט'** פרורים מכוה"מ.
- פרק י'** עפר הר הבית.
- פרק י"א** גידולי הר הבית:
 א. גידולי הקדש / ב. זוז"ג בגידולין / ג. אם יש יד להקדש /
 ד. יוצא מן האיסור אסור / ה. דבר שיש לו מתירין / ו. ממון
 גבוה לא בטל / ז. מסקנא.
- פרק י"ב** מי הבורות שבמקום המקדש.
- פרק י"ג** נטיעה ובנין עץ במקה"מ:
 א. בעזרה או בהח"ב / ב. בזמן הזה / ג. קיום אילן ובנין
 במקדש / ד. קליטה והרכבה / ה. דשאים / ו. לולב מדקל
 המקדש.
- פרק י"ד** השמושים בהר הבית:
 לשכות ובכ"נ בהח"ב / ב. עזרת נשים / ג. שמחת בית
 השואבה / ד. זכר למקדש.

פרק ט"ו מצות הקהל :

א. מהות המצוה / ב. מקום הקריאה / ג. הקורא / ד. מי החייבים / ה. הזמן / ו. בזמן הזה.

פרק ט"ז הסנהדרין והסמיכה :

א. תקופת הסנהדרין / ב. לתקופתנו החדשה / ג. הסנהדרין בזה"ז / ד. נבחרי הסנהדרין / ה. הסמיכה : מקור הסמיכה. תקופת הסמיכה. הסמיכה בזה"ז. הסמיכה למהר"י בירב. ערעורי המהרלב"ה. התשובות להערעורים. הקביעות תלוי' בבני אר"י. המחלוקת שקטה. הקושי שבדבר / ו. קיום סנהדרין למעשה / ז. סנהדרין בתור ב"ד הגדול.

חלק חמישי

על אפשרות ההקרבה בזמן הזה**פרק א' בית המקדש והמזבח :**

א. ע"א בנין בית הבחירה קודם ביאת בן דוד / ב. יעוד הגאולה / ג. פעמי הגאולה / ד. בנין הבית / ה. המזבח וההקרבה / ו. הלכתא למשיחא / ז. חמשת הדברים הדורשים פתרון לעבודת המזבח.

פרק ב' הטהרה מטומאה.**פרק ג' כהנים ידועים בכתבי יחש.****פרק ד' שקלי הקודש לקרבנות הצבור.****פרק ה' בגדי כהונה :**

א. אבנט כהן הדיוט / ב. תכלת אם מעכב בבגדי כהונה / ג. החלזון אם מעכב / ד. מראה התכלת / ה. ע"ד מציאות החלזון / ו. דעת הגרי"א הרצוג עא"ז.

פרק ו' מקום המזבח :

ציור למציאות מקום למזבח, וביאור הציור.

פרק ז' ס י כ ו ם.**פרק ח' מסגולת הקרבנות במקום המקדש :**

א. מסוד המצוה / ב. מטעמי מצות הקרבנות / ג. לשלום העולם.

פרק ט' התפילה במקום המקדש :

א. מסגולת המקום / ב. באפשרות בנין ביכ"נ לתפילה בהה"ב בזה"ז / ג. חדר לשמש ולשומר בהה"ב בזה"ז / ד. מסגולת התפילה שם.

מפת ארץ ישראל וגבולותיה עפ"י התורה.
הסברים למפה.

עיר הקדש והמקדש – בתמונות.
רשימת התמונות והשרטוטים.
הסברים לתמונות וכו' וציון הענין בספר.
התמונות והשרטוטים.

הקדמת בן המחר

א. ב ש ע ר

הספר „עיר הקדש והמקדש“ שחיבר אאמו״ר הגה״צ הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי ב״ר אהרן זל״ה — הוא רב הכמות ורב האיכות. הענינים הנדונים בו מתיחסים לכל השאלות המרובות והמסתעפות התלויות בעיר הקדש והמקדש, ירושלים והר הבית, לרבות ענינים התלויים בכלל ארץ ישראל והמסתעף מהם. להוציא עניני שמיטה שהיא שאלה כלל-ארצית מיוחדת, ואשר כתב על זה את ספרו „השמיטה“ (על יסוד ספרו „הלכות שביעית“ שנת תרס״ט) שהו״ל לחוד בשנת תשי״א.

הספר הוא גם אנציקלופדיא על ירושלים הכוללת בתוכו כל הדינים המנהגים ומחקרים על ירושלים, היסטוריה וארכיאולוגיה, גיאוגרפיה וטופוגרפיה של ירושלים.

את הספר כתב במשך שנים רבות, ומסיבות ועיכובים שונים התעכבה הופעתו בעודו בחיים חיותו; כפי שיווכחו המעיינים השקיע אאמו״ר הגה״צ זצ״ל מאמצים רבים בספרו זה. לא חסך זמן ומרץ על כל נקודה ונקודה, חקירה ושאלה שלא זו הימנה עד שיצאה ברורה ומוחזרת. למטרה זו ערך גם סיורים רבים בירושלים ובשטחים שמסביב להר הבית.

אאמו״ר הגאון המחבר זצ״ל בתור נכדו ותלמידו של מרא דארעא קדישא הגאון מרן שמואל סלנט זצ״ל הרב הראשי הראשון בירושלים משך שבעים שנה, ואשר ביתו היה בית ועד לחכמים, מרכז השאלות העולות על הפרק בארצנו הקדושה. לפי המכתבים הרבים הנמצאים בארכיון הגיעו אליו שאלות רבות מכל רחבי תבל ומאת גדולי מאורי ישראל בתקופה ההיא. כך נמצא אאמו״ר בתוך תוכן של הענינים הללו.

ב. ביאתו לירושלים

אאמו״ר זצ״ל בא לידי התעמקות בענינים אלה מתוך מגעו היום-יומי הקרוב להם וגם מתוך רצונו להאיר את הטעון הארה ולהכניס בהירות בפרשיות שתומות וסבוכות אלה. אולם יחד עם זה בא לידי כך גם מתוך חיבתו העזה לעיר הקודש שקננה בלבו הטהור עוד משחר נעוריו.

נולד ביום ט״ו טבת תרל״ב בעיירה לכוביץ, ועוד בילדותו בעיירה תססה בו השאיפה לעלות לציון. ובדברו על ימי ילדותו בעיירה כותב אבא ז״ל (בספר זכרון ללכוביץ — תש״ט): „בדברי התורה של ר׳ אהרלי מלחוביץ תפסה אר״י עיר

הקדש מקום בראש, את שינקתי ממקור זה בזכרוני אף הבאתי בעזה"י לאר"י ולירושלם".

כן שמעתי מפיו שר' פנחס'ל בן ר' אהרל'י הנ"ל חבש כיפה לבנה עם אותיות ירושלם, והילדים בקלויז בתוכם האבא ז"ל היו מתמלאים רוח קדושה וכיסופין בהסתכלם בכיפה המזכירה את ירושלם, ומאד ערגה נפשם לחבוש הכיפה לוא לרגע קט...

חלום נעוריו נתגשם בעליתו ארצה בחודש אדר התרמ"ב: בהצטרפו אל שיירת העולים. הוא לא נסע עם הוריו אחרי שנתיתם מאביו הר"ר אהרן בר' שבתי ז"ל ואמו הרבנית טויבא בת הרב ר' משה פיזיצער זצ"ל נישאה להגאון הרב יהושע רבינוביץ רב נישוועזו בנו של הגאון הנודע ר' אלי' ראגאלער מקאליש זצ"ל. והגיעו לחוף ארצנו הק' באנית מפרשים אחרי תלאות רבות ושונות משך שבעה שבועות, ירד בנמל יפו ושמח מאד לחונן את עפר הארץ ומחוז הפצו משאת נפשו לעלות לירושלימה.

בירושלם בא אל סבו הגדול הגאון הצדיק רבי משה פיזיצער זצ"ל שהי' מנכבדי העיר ומגדולי התורה שבה (זקננו הגר"מ עלה לירושלם בשנת תרל"ג והתישב בבתיים הראשונים של "נחלת שבעה" השכונה הראשונה מחוץ לחומת העיר העתיקה לירושלם).

הבחור התאקלם יפה באוירה זו המיוחדת של ירושלם דאו, ובגדלו התאבק בעפר רגליהם של גאוני וצדיקי הזמן. למד וקבל חנוכו בת"ת וישיבת עץ חיים בחורבת ריה"ח ובצעירותו למד בחברותא עם הגאון מוהר"ר צבי פסח פרנק זצ"ל רב ואב"ד בירושלם. הם למדו בהתמדה עצומה משך שנים, יצק מים על יד חמיו זקנו הגאון רבי שמואל סלנט זצ"ל ונסמך על ידו להוראה בשנת תרנ"ז. עזר על ידו בתשובות ושמש לפניו בהוראה הלכה למעשה, ובמשך שנותיו האחרונות של הגרש"ס כאשר כהו עיניו ונחלש לעת זקנתו נתבקש ע"י הגרש"ס לענות תשובות לפונים אליו בעל פה ובכתב.

וסיפר הגרצ"פ פרנק שמרן הגרש"ס הציע לאמו"ר להיות דיין ומו"צ בבית דינו הגדול אך האבא סירב והציע לו את חברו ה"ה הגרצ"פ פרנק זצ"ל.

ג. חיבתו לציון וירושלם

יש לציין את הבעת חיבתו לציון בעת הגיעו לירושלם, ויהי אז כבן עשר, ובימים הראשונים כאשר הציע לו דודו הר"ר יוסף רבלין ז"ל מראשוני הבונים של ירושלם החדשה מחוץ לחומת העיר, לבקר בפעם הראשונה את הכותל המערבי — נענה הלה בהתלהבות להצעה, ויהי בהליכתם הראה לו דודו מרחוק את הכותל המערבי ומרגע זה לא הוריד עיניו מהסתכלות בכותל עד שבעמדו ליד שריד

בית מקדשנו פנה אל דודו ושאל בתמימות: הסבר לי דוד, היתכן איך הולכים אנשים הלוך ושוב ליד מקום קדוש כזה ועיניהם לא מופנות אל הכותל הקדוש? כן יש לציין את אהבתו לארצנו הקדושה בחוננו את עפרה. מעשה שהי' ובקרו אצלו חכמי ורבני עץ חיים בדירתו שבעיר העתיקה. באמצע השיחה נפל עפר מהתקרה. אמר אחד מהמסובים מדוע כב' גר בדירה כזאת שעפר נופל מתקרתה? הרים אבא את העפר והסתכל על זה מתוך חיבה גדולה ואמר „על עפר זה דרכו אבותינו הקדושים... נביאנו חוזינו התנאים והאמוראים, כמה הליכות של קדושה ספגה העפר, הרי זה קדוש וטהור“. הוא לקח את העפר נשקה והניחה בפניה. הרגש זה הרגיש על אף הליכתו יום יום על אדמת הקדש.

אהבתו לציון נמשכה גם בזמן העמידה והזקנה. מחזה נרגש הי' לראותו מקונן בתשעה באב על חורבן בית תפארתנו וירושלם עיר קדשנו. דמעות שליש הי' מוזיל ללא הפוגות ובהתייפחות עצומה מתוך התרגשות עלילתית סוערת פנימית בהתפללו והזכירו את חורבן בית המקדש.

וכן ביום הכיפורים בתפילות עבודת בית המקדש הי' מתייפח בבכי ותחנונים לפני אבינו שבשמים וכאילו לא עמד בינינו בבית הכנסת, והמתפללים היו עומדים ומסתכלים על עבודתו, כי הוא הי' מכניסנו באוירה של העבודה בביהמ"ק. שלש פעמים נודמן לו לצאת בשליחות צבורית לחו"ל, בכלל זה בתור ציר לכנסי' הגדולה הראשונה של אגודת ישראל בקטוביץ — אך ראה זה פלא בכל פעם נתהוה עכוב ולא יכל לנסוע, ומני אז לא רצה לשמוע על נסיעה לחו"ל.

הי' מציין פעמים רבות אחרי מלחמת הקוממיות כשכבשו ערים גדולות בישראל כי לא כבשו את העיר העתיקה (מדבר ע"ז בהקדמתו לספרו זה) והנה כיום יש להוסיף שוב לצערנו כי אף שזכינו ב"ה לשחרור ירושלם העיר העתיקה הרי זה כשנתיים ועוד טרם זכינו לשיבה כראוי לעיר הקודש עם היהדות התורה וישיבותי' ומוסדותי'. ואף שבכל מקום שמשחרר ישראל נבנה המקום במרץ רב וכאן מסיבות ונמוקים שונים אין דומה איטיות קצב הבני'. נקוה שעם ישראל יתגבר גם על מכשולים ועכובים אלה בעזה"י.

כן הי' רגיל לאמר ולדייק הפסוק „והשמותי אני את הארץ ושממו עלי' אויביכם היושבים בה“ (ויקרא כ"ו ל"ב) ואו"ל זו מידה טובה לישראל שלא ימצאו האויבים נחת רוח בארצם שתהא שוממה מיושבי' (רש"י שם) ולא לחנם נמסרה בזמן הגלות השמירה על ארץ ישראל ועל ירושלם בידי הערבים כיון שהם שומרים על השממה לבל תבנה (לא כאומה אירופית מודרנית שהיתה משנה את הארץ מן הקצה אל הקצה) ולכן נשארה שוממה עד שיבת בני' שהם יהיו

בני'.

וכן נתקיים אפילו הקרא „ציון שדה תחרש“ (ירמיהו כ"ו י"ח) ואף בציון

שהשטח מוגבל ומצומצם, השאירו שטחים לשממה ושטחים לחרישה וזריעה, אפילו בציון וירושלם העתיקה!

זכורני, כשהבאתי לו בקיץ תשי"ב שקופיות מאבן השתי' השתפך בכי וקשה הי' לו להפרד מהתמונה כאילו לומר מתי נזכה לגאולת מקום קדוש זה.

וגם בעת שהתכוונן לעזוב את העולם הגשמי ואת הארץ שכל כך אהב, בחר וקנה לראשונה את מקום מנוחתו בהר הזיתים ממול בית מקדשנו (לא רחוק מסבו ורבו הגרש"ס) ואחרי שהר הזיתים לא הי' ברשותנו בחר בסנהדרי' למקום מנוחתו (מלבד מה שערך גורל הגר"א למקום הקבר, כי היו לו ספיקות, ויצא מרומז כך) באמרו כי אף שכל הארץ קדושה היא לגבי קבורה וכדא"ל כל הקבור באר"י (לא כתוב בירושלם) אבל בכ"ז רצונו להקבר בירושלם. (ידוע דעתו לגבי מקרא מגילה וכאמור בקונטרס הפורים בספר זה — במערב העיר ירושלם אין זה סמוך ונראה לירושלם) וכן רצונו להקבר במקום שאפשר להסתכל על הר הבית והעיר העתיקה.

בעת גלותנו מירושלם העתיקה כתב מכתבים לממשלה בענין זכויותינו למעבר חפשי למקומות הקדושים בעיר העתיקה ולהר הזיתים.

בעצם ספרו הגדול הנוכחי גם הוא נבע מאהבתו הלוהטת לציון וירושלם שגרמה לו לחדור לחקור ולהתעמק בכל פרט ופרט מתורת אר"י בכלל וירושלם בפרט וללבן ההלכות גם במקצוע תורני גדול זה.

נזכר אני בפגישה שלו עם החכם המקובל הרב עלפיא זצ"ל בעת הגלות מהעיר העתיקה. בדברם על זה התחילו בבכיות על הגלות. כששאלתי לפשר הבכיות ענו לי הרי ירושלם של מטה מכוונת כנגד ירושלם של מעלה וכשגלינו מירושלם דמטה גלינו גם בירושלם של מעלה... (כידוע עסק בשנותיו האחרונות גם בעניני קבלה ונסתר).

הי' מלא תקוה שבקרוב בוא יבוא היום לשחרור ירושלם, והי' מדבר על זה כאילו חכה לו כל רגע ויש להתכוונן לזה. בכלל רושם אמונתו וציפיתו לישועת הי' נשאר חקוק בלב רבים ממכיריו שדברו אתו על נושא זה.

כתב הרבה על נושא ירושלם כגון באוצר ישראל להרי"ד אייזנשטיין ערך ירושלם שנת תרס"ז, חוברת קורות חצר חורבת ריה"ח — תרס"ד, ספרי השנה שהוציא לאור בשנים תרס"ה-תרע"ה. מאמר גדול באזכרה — תרצ"ז בעתון קול ישראל המשכים רבים — ת"ש-תש"א, קצור דיני אר"י בתוספת לקצוש"ע — תשי"י, כן הדפיס קטעים מספרו זה בספר ארץ ישראל דיני' ומנהגי' שנת תשט"ו. ובהזכרות וירחונים רבים עוד.

ערך והוציא לאור לוח דיני ומנהגי השנה באר"י בשנים תרס"ה — תשט"ו. ועפ"י הוראתו אני ממשיך בעזה"י להו"ל. ובספרי השנה (תרס"ה-ע"ה) מביא בתחלת

הלוחות דברי הרמב"ם (קדוה"ח פ"א ח') אין מחשבין וקובעין חדשים ומעברים שנים אלא באר"י שנאמר כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלם (וזה מהגמ' ברכות ס"ג. ובארוכה בספר המצות עשה קנ"ג). ולכן חשב החשבונות וקבע החדשים וכו' בעיה"ק ירושלם (עי' ח"ה פט"ז ז' הערה 1 שהגאון האדר"ת זצ"ל האיץ בו לסדר ולחשב הלוח בירושלם לפי"ד הרמב"ם, ועי' גם לשער הספר ג' ב'). כשמנוהו חו"ז הגרש"ס בשנת תר"ס למנהל עץ חיים יסד הוא את סניפי עץ חיים בפרברי ירושלם ומרכזו השני (כיום מרכזו הראשי) במחנה יהודה. וכן הי' ממיסדי שכונות רבות בירושלם וסביבותי'.

ד. עם הספר

במאה האחרונה כאשר הישוב הירושלמי התחיל להתרבות ולהפוך גורם מציאותי ורבים מהשאלות התלויות בעיר הקדש הפכו שוב לאקטואליות, התעוררו שאלות ובעיות חקירות ודיונים לגבי קביעת שטח הר הבית ומקום מקדשנו לגבי איסור הכניסה בו, הקריעה למבקר בירושלם ובכותל המערבי, ראית המקדש ומה נקרא ראי', אי' מקום ציון וכד' קביעת מקום המזבח גבולות חומות העיר גבולי הארץ לעולי מצרים ולעולי בבל. וזה מלבד השאלות הכלליות התלויות בארץ כגון תרומ' ערלה כלאים וכד' וגם בזה שאלות מיוחדות לגבי ירושלם. והוא בדשו בכל הענינים דלעיל ומתוך בקיאות מקיפה בתלמודין ומפרשיהן הפוסקים הראשונים והאחרונים ובמכמני ספרות ההלכה וגם בידיעה יסודית מצד המדעי מחקרי, ובהתמדה וכשרון רב חדר לסבך הענינים עד כדי הלכה ברורה.

אאמו"ר זצ"ל הי' המומחה במקצועות תורנים רבים בכלל זה הי' המומחה הידוע בעניני אר"י וירושלם. רבנים וגדולי ישראל היו פונים אליו והתחשבו בהוראתו הברורה.

יש לציין כי גם מרן הגאון חזון איש זצ"ל בביקורו הראשון בירושלם בשנת ת"ש, ביקר בבית אאמו"ר זצ"ל ביום ש"ק ושוחחו ביניהם על דבר החשש של ביקור ליד הכותל המערבי. אאמו"ר הסביר לגאון את עמדתו כן לבקר אך לא להכניס הידים בכותל (כמבואר בספרו) ואמנם למחרת ביום ראשון ביקר הגאון חזון איש ליד הכותל מערבי ונוהר והוזהיר את מלויו לא להכניס הידים לכותל. כן פנו לאבא זצ"ל בשם כ"ק האדמו"ר ממונקטש זצ"ל (בעל מנחת אלעזר), בקשר למעמד הכותל המערבי והסביבה. אאמו"ר ערך לו מכתב מפורט המובא בספר "מסעות ירושלם" מהדורא ראשונה.

מפאת רבוי החומר וחולשתו לעת זקנתו וטרדותיו הרבות והוצאת ספריו שהתחיל באמצע עריכת ספר זה ומסיבות שונות ורבות — לא עלה בידו להוציא

לאור בחייו, אם כי עבר עליו ביסודיות גם בשנותיו האחרונות וכל השנים הי' מוחק על מנת לתקן, מעיר ומוסיף, ומאד ערגה נפשו להוצאת ספר זה. ואף שבשנת תשי"ג כבר הכינו לדפוס הוסיף בשנת תשט"ו שוב לנפות ולבקר. אך בשנה זו נתבקש בישיבה של מעלה ביום ח' ניסן תשט"ו. גם בימו האחרון נשארו כמה דפים מכת"י הספר על שלחן עבודתו שהניח באמצע העיבוד והליבון.

ובצוואתו בקש שאם יודפס ספר זה לא בחייו יעברו ויגיהו את הספר „אחרי שערכתיו במשך שנים רבות והרעיון וההשגות משתנות“.

אאמו"ר זצ"ל הצטער מאד שלא הוציאו לאור, ובימיו האחרונים הצטער בכפליים מאחר שענינים רבים מהספר איבדו מאקטואליותם, וכפי שמוזכר זאת בעצמו. ולעומת זאת כעת אחרי מלחמת ששת הימים ושחרור ירושלים והתחדשות הישוב היהודי בעיר העתיקה — משנה חשיבות לספר המפור הרבה ערפילי ספיקות מסביב לבעיות המנסרות בהלל עולמנו כגון שאלת הכניסה להר הבית, הקרבת קרבן פסח בזה"ל, מקום המזבח ועוד, אף שכתב על אפשרות הקרבה עוד לפני שנים רבות. לפני שזו היתה שאלה למעשה וכתב דעתו בתור הצעה לדיון בכנס"י רבנית.

עכשיו רואים השגחה פרטית נוספת שהספר לא י"ל עד כה, שכן בשנה האחרונה נתגלו ונשתנו הרבה מושגים. כל יום חדשים לבקרים וגלויים מתרבים. אחרי הסתלקות אאמו"ר זצ"ל הגהתי, תיקנתי, מחקתי והוספתי הערות בציון הר"ת של שמי נ. א. כן הוספתי תמונות השייכות לנושאי הספר והממחישים את הענינים המדוברים. כן שכללתי את המפות שהכין. אני מקוה שעשיתי הכל לפי רוחו ודעתו של אבא מארי זצ"ל ובטח יסלה לי אם ח"ו טעיתי בכוונתו. כן מלאתי רצונו במה שצויה בצוואתו „לדקדק ולעבור על כל גליון וגליון“. בהתאם לכך עבר והגה על כל הספר גם ידידי ורעי הרב הגאון רבי דב קרוזר שליט"א מחבר ספר „דבר המלך“ היודע את דרכו של אבא זצ"ל — התודה והברכה שיוכה להמשיך להוציא ספריו הוא ויפוצו מעינותיו חוצה להנות בהם את הבריות.

תודה מיוחדת לידידנו הר"ר שלמה זלמן סלומון הי"ו בעל דפוס סלומון וחבר העובדים הנאמנים, על עבודתם המסורה והמדויקה — חן חן לכל אחד מהם.

ה. ירושלים, מעמדה הגיאוגרפי והטופוגרפי

1. העיר העתיקה של ירושלים מקומה במפת העולם $31^{\circ} 46' 45''$ רוחב צפון $(31^{\circ} 46' 47'')$. עי' ח"ב פ"א ב'.

באורך מזרח (גריניץ) הוא $35^{\circ} 13' 25''$ $(35^{\circ} 13' 14'')$ כל ירושלים $48'$ — $31^{\circ} 45'$ רוחב צפון. $14'$ — $35^{\circ} 10'$ אורך מזרח.

לגבי דיני ישראל כגון קביעת יום השבת וכד' והחלפת היום בקו התאריך 180 מעלות מירושלם, וירושלם נחשבת 0°. (ראה ספרו היוםם).

2. גובה ירושלם: נקודת הרום — רוממה (מקום מגדל המים כיום) 831 מטר גובה מעל פני הים.

נקודת העומק בנחל קדרון 660 מטר. זהו הגבול בעמק כיון שמשם מזרחה מתחיל שפועי גובה הר הזיתים. מזרחית דרומית יורד שפוע נוסף עד שלדרום ברכת השלח העומק הוא 620 מטר גובה, ומשם ממשיך ויורד נחל קדרון הלאה עד לים המלך (צפון פשחה). ים המלח כידוע הוא 395 - מטר, ז"א 395 מטר מתחת לפני ים התיכון.

הר המורי' גבוה 745 מטר. נקודת הרום של מקום חומת העיר העתיקה הוא במערבית צפונית ושם הגובה 790 מטר (עי' גם ח"ב פ"א ב').

3. שטח העיר הקדומה עיר היבוס לפני כבוש ישראל (בכניסה לארץ) הי' 40 — 33 דונם. בזמן בית שני הי' השטח 1800 דונם. כיום השטח בתוך החומות של העיר העתיקה הוא כ־840 דונם.

שטח שפוט עירית ירושלם: עד למלחמת ששת הימים הי' השטח כ־37 ק"מ מרובעים לאחר שחרור כל ירושלם נתוספו עוד כ־67 ק"מ מרובעים ס"ה שטח שפוט עירית ירושלם כיום הוא כ־104000 דונם.

4. יום האריך 21 יוני — 14 שעות 20 דק. האוסטרונומי 14.15. יום הקצר 21 דצמבר — 10 שעות 10 דק. האוסטרונומי 10.04.

1. קורות העיר

(ראה ח"ב פ"א ופ"ח).

ב' תתקכ"ח בנית בית ראשון ע"י שלמה המלך ע"ה, הבית נבנה כשבע שנים עד תתקל"ה.

ג' של"ח נחרב בית קדשנו ע"י נבזורדן שר צבא נבוכנצר מלך בבל.
ג' ת"ח למועד שבעים שנה פקד ה' את ישראל וברשיון כורש מלך פרס שבו רבים מבני הגולה עם זרובבל ויהושע בן יהוצדק, אח"כ באו עזרא הסופר ונחמיה לבצר את חומות העיר ולהקים את בית המקדש השני (עי' מגילה י"א: ועוד).

ג' תכ"ח (י"א תמ"ח) עלה אלכסנדר מוקדון לאר"י ואחרי לכדו את עזה עלה לירושלם. אך שמעון הצדיק בן חוניו מצא חן בעיניו ולא כבש העיר ועוד הוסיף לפאר את בית ה' (עי' יומא ס"ט).

ג' ת"ח לכד תלמי סוטר (כלומר המושיע) מלך מצרים את ירושלם (קדמוניות ס"ב פ"א א') הוא כבש וגורש ארבע פעמים עד ג' ת"ס.

ג' תקצ"ז (י"א תרט"ז) עלה אנטיוכוס (ה 4) הרשע אפיפנוס (כלומר המפואר ומכונה בלעג אפימנס כלומר המשוגע). הרס הרג ויבן את אוצרות בית ה': (מלכי יון אמנם כבשו גם קודם את הארץ אבל גורשו כמה פעמים והיו גם זמנים של ידידות אתם — לפי"ז לענ"ד מוסבר בע"ז ט':.

ג' תקצ"ח רוח ה' לבשה את מתתיהו החשמונאי וחמשת בניו וגרשו את היונים מבית ה' ומחלק גדול מהעיר.

ג' תרכ"ב יהודה המכבי בצר שוב חומות ירושלים ואח"כ המשיכו אחיו יונתן ושמעון לגרש את יתר היונים.

ג' תרצ"ח פופמיס שר צבא רומי עלה על ירושלים.

ג' תשכ"ה (י"א תשל"ו) המליך אוגוסטוס קיסר רומי את הורדוס על ארץ יהודה. והורדוס המלך בנה את ביתו בצד מערב העיר אצל שער יפו.

ג' תשנ"ח (י"א תשנ"ב) בנה הורדוס מחדש את בית המקדש בכל יופי ופאר וישכללו במשך ימי חייו.

ג' תת"א-תת"ד אגריפס הראשון נמלך ע"י רומא על יהודה ושומרון.

ג' תת"ד אגריפס המלך התנגד להעמדת צלם מלך רומא בהיכל ה', בימיו הונח ליהודים מעול רומא והוא הרחיב ובצר חומת העיר.

אגריפס השני נמלך גם הוא על יהודה ושומרון ואח"כ הורחבה ממלכתו גם על הגליל ועבה"י.

ג' תתכ"ח חורבן בית שני ע"י טיטוס הרשע (ע"י גם ע"ז ט': רש"י ותוס' שם). מספר בני ישראל בירושלים בזמן חגיגת הפסח עלה פעם ל-256500 (מלחמות ס"ו פ"ט ג'). אנשי החיל נגד הרומאים היו בשנת החורבן י"ב אלף יהודים וחמשת אלפים אדומים (שם ס"ה פ"ו א'). וששת מאות

אלף תושבים וכמעט כולם נפלו בחרב.

אלף החמשי

ד' שצ"ד-ת"ד (634-644) עומר בן חטאב החליף המוסלמי השני התחיל לבנות את כיפת הסלע בהכבש הארץ ע"י המוסלמים ולכן נקרא בית זה גם מסגד עומר.

ד' תנ"א (691) עבד אל מלך בן מרוואן החליף מבית אומי' בדמשק בנה את מסגד כיפת הסלע כרשום בפסיפס על הבנין (הוא התחיל בבני' שש שנים לפני תאריך זה) ובימיו הרשו ליהודים להתישב בירושלים.

בשנת 813 בא חליף מבית עבאס בכגדד והוא עבד אלה בן מאמון והוציא שם הבונה מהפסיפס וכתב שמו אולם "שכח" להוציא שנת הבני' 72 לחאג'ארא ונראה השקר לעינים.

אח"כ תוקן הפסיפס כמקדם.

ד' תתל"א (1071) כבש הסלטן מלך זאח מתורכי' ע"י שר צבאו ערויז, את ירושלים.
 ד' תתנ"ה (1095) כבש הסלטן המצרי אל מנסטלי בילה ע"י שר צבאו אל אפדל
 אבן בדר את ירושלים.

ד' תתנ"ו (1096) תחילת מסע הצלב, ובתתנ"ט (1099) הגיעו לירושלים, ביום
 כ"ג בתמוז בראשם המצביא גופרוי וביום כ"ד תמוז שרפו בתי הכנסיות
 יחד עם היהודים שנמלטו לשם.

ד' תתק"ל-ל"א (1170-71) ר' בנימין מטודילא ומסעותיו. מצא בירושלים כ"כ
 יהודים. אח"כ גורשו היהודים מהארץ.

ד' תתקמ"ז (1187) צלה א דין שליט מוסלמי כבש את הארץ והרשה ליהודים לחזור.

אלף הששי

ה' כ"ז (1267) עלה רבי משה בן נחמן (הרמב"ן) והניח היסוד לשוב ירושלים
 מחודש.

ע"ג-פ"ב (1313-22) עלה הרב אשתורי (ב"ר משה) הפרחי, חקר הארץ וכתב
 ספרו כפתור ופרח.

פ"ח-צ"ג (1328-33) ר' יצחק ב"ר יוסף חילו, מצא כבר עדה גדולה בירושלים,
 אח"כ שוב נהרס הישוב הירושלמי.

רמ"ח (1488) הגיע רבנו עובדי' מברטנורא ומצא בה רק כשבעים משפחות
 נלב"ע שנת ר"צ.

רנ"ב (1492) גרוש ספרד ועי"ז עלו רבים מאחינו הספרדים לאה"ק.

רע"ז (1517) כבוש הארץ ע"י תורכי' בידי סולטן סלים הראשון.

רע"ז-ש"ד (1517-44) הרב לוי בן חביב (הרלב"ח) בירושלים (תאריך הפטירה
 לא ידוע בדיוק).

רפ"ב (1522) הנוסע האלמוני מאיטליא מצא בירושלים שלש מאות משפחות
 ביניהם 15 אשכנזים.

רפ"ז (1527) סולטן סלימן המפואר אבן אלים בנה חומות ירושלים. (חי רנ"ד-
 שכ"ו מלך משנת ר"פ). האגדה מיחסת אליו את גלוי הכותל המערבי
 שנת רצ"ו.

שמ"ה (1585) גורשו היהודים מביהכ"נ הרמב"ן שהי' לכל העדות היהודיות,
 ומאו נתחלקו הספרדים, בנו בתי כנסת עבורם והאשכנזים בנו את
 ביהמ"ד הישן בחצר הריה"ח ושאה"כ נקרא מנחם ציון.

שפ"ב (1622) הגיע הרב ישעי' הורביץ, השל"ה הקדוש לירושלים ושכן בחצר
 ריה"ח והתפלל בביהמ"ד הישן הנ"ל.

- 1790 (1626) גרוש האשכנזים עם השל"ה מירושלם.
- ת"ס (1700) בערך, חי רב ירושלם רבי חוקי' די סילווא בעל פרי חדש.
- תס"א (1700) עלה רבי יהודה החסיד משדליץ עם כמה משפחות והתישב בחורבת רבי יהודה החסיד, ותוך ימים מועטים נפטרו ריה"ח ושאר הצדיקים שעלו עמו.
- תפ"א (1721) נהרס ביהכ"נ השני בחורבת ריה"ח ונתבטל הישוב בחצר הנ"ל.
- תק"ב-תק"ג (1742) הרב חיים בן עטר תאור החיים הקדוש בירושלם.
- תקע"ב (1812) עלו תלמידי הגר"א זל"ה לירושלם בראשם הרב מנחם מנדל משקלאב והרב ישראל משקלאב (סבי) בעל פאת השולחן (על הלכות אר"י, ראה לשער הספר). הוא עלה אמנם בשנת תק"ע והתישב בצפת וגם אח"כ חזר כמה פעמים לצפת. ומתקצ"ז הי' רבי ישראל בירושלם רב ומנהיגי העדה הירושלמית (נלב"ע בטבריא ט' סיון תקצ"ט).
- (ראה הערתי בח"ג רפכ"ה).
- תקפ"ג (1823) מרדו המוסלמים יושבי ירושלם וגרשו את חילי העיר.
- תקצ"ב (1832) שלח מוחמד עלי מושל מצרים את בן חורגו אברהים פחה וכבש הארץ.
- תקצ"ג (1833) בערך, הרב ישעי' ברדקי (סבי) — תחילה עזר לחמיו הרב ישראל משקלאב ואחר פטירת חמיו נתמנה לראש העדה בירושלם. (נלב"ע י"ח חשון תרכ"ג).
- תקצ"ו (1836) הוחל בתקון ביהמ"ד הישן בחורבת ריה"ח ובשנת תקצ"ז חונך שוב ה"ה ביהמ"ד מנחם ציון.
- תקצ"ט (1839) עלה הרב יוסף זונדל סלנטר (סבי) לירושלם בחצר ריה"ח, ויהי למו"צ בירושלם (נלב"ע ג' חשון תרכ"ו).
- תר"א (1840) חזרה אר"י לממשלה התורכית ע"י הסולטן עבד אל מג'יד.
- תר"א (1841) עלה לירושלם הרב שמואל סלנט (סבי) וקבע דירתו בחצר ריה"ח ונתמנה לרבה הראשי (נלב"ע כ"ט אב תרס"ט).
- בשנה זו יסד הגר"ש סלנט ואתו עמו הגר"י ברדקי והגר"י סלנטר את מרכז התורה הראשון והגדול בירושלם ת"ת וישיבת עץ חיים בחצר ריה"ח.
- תרי"ז (1857) התחילו לבנות ביהכ"נ הגדול "בית יעקב" בחצר ריה"ח.
- תרכ"ד (1864) חונך ביהכ"נ הנ"ל.
- תרכ"ז (1867) הקימו תלמידי עץ חיים את השכונה הראשונה מחוץ לחומת ירושלם ה"ה נחלת שבעה.
- תרע"ח (1917) כבוש הארץ ע"י הבריטים.
- תש"ח (1948) יציאת הבריטים מהארץ והקמת מדינת ישראל.
- גרוש היהודים מתוך חומות ירושלם.

תשכ"ז (1967) שחרור כל ירושלים והר הבית ע"י ישראל.

ותפילתי מאת הבורא ית"ש לחונני ולזכני שאוכל להמשיך ולהויל מתוך הרחבת הדעת ובלי הפרעות את כל ספרי אאמו"ר זצ"ל שעודם בכתובים בהלכה ואגדה עם הוספות והערות. ואזכה לסייעתא דשמיא וגם להיות ממזכי הרבים על דבר כבוד שמו יתברך ולהגדיל תורה ולהאדירה. וזכות אאמו"ר זצ"ל תליץ יושר בעדי ובעד רעיתי תחי' עזרתי בחיים, ובעד צאצאינו שיחיו כולם לאוי"ט וילכו בדרכו הסלולה והמפוארה ונזכה לראות מהם רב נחת, ובכל אשר נפנה נשכיל ונצליח אמן.

ניסן אהרן טוקצינסקי

ירושלם התש"ל

ס פ ר

עיר הקדש והמקדש

חלק ראשון

קדושת המקום והמחיצות

מאת הגאון

הרב יחיאל מיכל טוקצינסקי זללה"ה

נערך מכת"י לדפוס בעזה"י עם הוספות תקונים והערות

ע"י בנו

ניסן אהרן טוקצינסקי

שנת תשל"ל

פעיה"ק ירושלם תובב"א

הכתבת ת. ד. 6028, ירושלים

כל הזכויות שמורות

Printed in Israel

— דפוס סלומון, ירושלים —

ל ש ע ר ה ס פ ר

א. מספר עשר, ועשר הקדושות.

כל המספרים שבעולם הם בעשיריות. כשהגענו למספר עשר באנו עד הגבול, ואנו מתחילים שוב מאחד: אחד-עשר, שנים-עשר וכו' עד לעשרים שהוא שתי עשיריות, וכן הלאה עד מאה, שהיא עשר עשיריות, ושוב מאה ואחד, מאה ושנים וכו', עד אלף, ורבוא ורבואות, שכולם כפלי עשיריות — אחר כולם מתחילים תמיד מה אחד. להורות שבכל החשבונות שבעולם ושביצירה, בכל רבוייהם מוכרחים להגיע לה אחד, לידע ולהודיע שכל היצירה באה מיחודו של עולם. גם אין אתה מוצא יחידות בכל הבריאה, אף לא באבקה היותר קטנה ולא במולוקול לא באטום לא בכל שום פרודה, כי אין יחידות כמוהו בשום פנים הכולל הכל.

לפיכך המספר אָלף, המספר הגדול בעברית, הריהו אָלף, כלומר שוב אות א' הראשון (כאמור בספר שפע טל), ולאדם (חושב החשבונות) עשר אצבעות, כדי לספור בהן ספירותיו, "עשר ספירות בלימה כמספר עשר אצבעות" (ספר יצירה), ואמר החבר להכוזרי (כוזרי מ"ד כ"ה) שבעשר נסתם המספר והוא סוד חתום לקוח מעשר מדרגות הבריאה, וזמ"ש כי אראה שמיד מעשי אצבעותיך, כל ההוי' מתגוללת במספר עשרה (שם ספר יצירה).

בעשרה מאמרות נברא העולם (אבות פ"ה), ובעשר ספירות הולכת ומשתלשלת כל הבריאה עשרת דורות מאדם ועד נח, ומנח עד אברהם, עשר מדרגות ביחסי האדם (קדושין פרק ד') וכל המדות והתכונות הטובות והרעות חכמה, יופי, גבורה, גאון, חנופה וכו' כוללים עשר מדות (עיין קדושין ט"ט:), ועשר מעלות עד למדרגת רוח הקודש (מאמר רפב"י ב':), ועד גובה עשרה — רשות אחת, ולמעלה מעשרה רשות אחרת.

וכל דבר שבקדושה אינו אלא בעשרה, במספר עשרה נעשה עדה וצבור, וכל בי עשרה שכינתא שריא, ובכל רבוי עשיריות העלוי יותר גדול (ברכות מ"ט:), וכל עשירי קדש, במעשר ובפרי הארץ. במשכן ה' עשר יריעות, ובמקדש — המנורות והשלחנות המכונות והכירות היו עשר עשר, ועשרה שמות של שבת נקרא הקב"ה (אדר"נ פל"ד), ועשרה שמות נקרא לנביא (שם), בעשרת הדברות כלל הבורא ית"ש את כל התורה (מ"ר נשא ועוד), ועשר נקודות בתורה (אדר"נ שם), ועשר פעמים כתוב בתורה אשר נשבעתי לאברהם בנוגע לא"י כנגד עשר הקדושות שנתקדשה אר"י (בעה"ט).

ובארץ ישראל (טבור הארץ) עשר מדרגות של קדושה, ומעשרה חלקי

קדושה — תשעה נטלה ירושלים (עי' רע"ב ספ"א דכלים פירוש הגאונים ובמה שכתבנו פ"ב ב').

אר"י מקודשת מכל הארצות שמביאין ממנה העומר והבכורים ושתי הלחם, ובתוך אר"י עשר קדושות: א) עירות המוקפות חומה מקודשות ממנה שמשלחין מתוכן את המצורעין ומסבבין לתוכן מת עד שירצו יצא אין מחזירין אותו. ב) לפנים מן החומה (ירושלם) מקודש מהן שאוכלין שם קדשים קלים ומע"ש. ג) הה"ב מקודש ממנו שאין זבין וזבות נדות ויולדות נכנסות לשם. ד) החיל מקודש ממנו שאין נכרים וטמאי מתים נכנסים לשם. ה) עזרת נשים מקודשת ממנו שאין טבול יום נכנס לשם ואין חייבין עלי' חטאת. ו) עזרת ישראל מקודשת ממנה שאין מחוסר כפורים נכנס לשם וחייבין עלי' חטאת. ז) עזרת הכהנים מקודשת ממנה שאין ישראלים נכנסים לשם אלא בשעת צרכיהם לסמיכה לשחיטה ולתנופה. ח) בין האולם ולמזבח מקודש ממנה שאין בעלי מומין ופרועי ראש נכנסים לשם. ט) ההיכל מקודש ממנו שאין נכנס לשם שלא רחוק ידים ורגלים. י) קודש הקדשים מקודש מהן שאין נכנס לשם אלא כוהן גדול ביוהכ"פ בשעת העבודה (כלים פ"א ר"ט).

בעשר ירידות ירדה שכינה על העולם (אדר"ג שם). וכן בעשר מסעות, ובעשר הגליות, שנסתלקה השכינה ממקום למקום (שם אדר"ג, ור"ה ל"א). ובספרי המקובלים: שגם הכחות הנגדיים כלולים בעשר עשר, נקראות עשר ספירות מנגדות לקדושה (ילקוט וישלח). וכנגד עשרה שמות של שבח וקדושה נקראו לע"ז עשרה שמות של גנאי (שם אדר"ג). ועשר קללות נתקללה חוה. ומעשר ספירות הטמאות נסתעפו עשרת העמים הקדמונים בארץ כנען, ועשר המכות להכנעת עשר הספירות הטמאות, ועשר הסוכות לשילוח השעיר בצום העשר היו בשביל זה. והאריכו גם בעניני עשרה הרוגי מלכות, ועשרה הנסיונות, ועשרה הנסים, ובענין עשרה הבטלנין מקיימי העולם, ובאמירת עשרה מלכיות וזכרונות ושופרות, ועוד כהנה.

וזהו סוד סדר התנא אשר שנה עשר הקדושות (במשנה דכלים) אחרי עשר המדרגות של טומאה זו למעלה מזו ואחרי עשר הטומאות הפורשות מן האדם (עי' הגהת מהרש"א שם על המשנה). ר"ש אמר כלל כולא כמה דאית עשר כתרין דמהימנותא לעילא כך אית עשר כתרין דחרשי מסאבא לתתא וכל מה די בארעא מינייהו אחידא בסטרא אחרא דא ומינייהו אחידא בסטרא דא כו' (זוהר שמיני מ"א).

וכל הבריאה, בעשר תקונין שקרינן לון עשר ספירין לאנהגה בהון עלמין סתימין דלא אתגלין ועלמין דאתגלין, וכל עולם בפני עצמו הוא ג"כ בעשר ספירות: עולם האצילות הוא בעשר ספירות אציליות, וכן עולם הבריאה, ועולם

היצירה, ועד לעולמנו „עולם העשיה“ כ"א בעשר ספירות שלו. (בכללן אתה מוצא ארבעה עולמות כלליים „אבי"ע" וד' במספר הקדמי הוא עשרה, כי המספר ד' היינו א, ב, ג, ד, עולה עשרה (של"ה ד' ו') וכל עשר ספירות — שלש ראשונות בחינת האצילות קודם היצירה ושבע אחרונות הן מהבריאה והלאה, כי על כן אתה מוצא שבעה שבעה ביצירה בתורה ובמצוה כגון שבעה רקיעים תחתונים ושלושה עליוניים בערבות ושמי שמים (שיעור קומה להרמ"ק זל"ה וספרי קבלה עוד), עשר ספירות שלשה אבות ותולדותיהם וכו'. (פירוש הראב"ד לס' יצירה).

וכן כל עולם ועולם הוא בעשר עשר גם בכלליו גם בפרטיו: „כמה מיני עולמות נאצלו ונבראו ונאצלו ונעשו אלף אלפי אלפים ורבוא רבואות, בכל עולם ועולם עשר ספירות פרטיות, וכל ספירה פרטית שבכל עולם ועולם כלולה גם היא מי' ספירות פרטי פרטיות, וכל הספירות הפרטיות והכלליות והעולמות הפרטיים והכלליים כולם בצורת עגולים זה תוך זה כגלדי בצלים זו תוך זו עד אין קץ ומספר (עץ חיים למהרח"ו זללה"ה).

ב. נקודת העולם.

וכל נקודה אמצעית מרכז היא להמקיף אותה, ועולם העשי' (עם כל הגלגלים והרקיעים המקיפים שלו) — מרכז לעולמות עליונים, וגלגל התחתון עם כוכבי השמים — מרכז אמצעי, והארץ — מרכז תיכוני, וארץ הקודש — המרכז לכדור הארץ, וירושלם — לאר"י, ומקדש לירושלם. נמצא המקדש נקודת כל הנקודות.

ואה"ק „טבור הארץ“ באמצע האקלימים, 33-31 רחב צפון, החצי מן 64 מעלה רחב צפון שבהן יושבים בני אדם (ועמ"ש בזה הכפופ פ"ו). וכ"ה בזה"ק תרומה (קנ"ז). ארעא קדישא אמצעיתא דעלמא ובאמצעיתא דארעא קדישא (ר"ל מרכזה) איהו ירושלם, ובאמצעיתא דירושלם (מרכזה) איהו בית קדשי קדשים, וכל טיבו וכל מזונוי דכל ישובא תמן נחית מלעילא כו'. וכן אמרו הז"ל ביומא (נ"ד:;) מציון נברא העולם מציון מכלל יופי ממנה מכלל יפיו של עולם. וכי על כן האבן נקראת „אבן שתי" שממנה הושתת העולם (שם). היוצא מזה שוהי הנקודה האמצעית שממנה נתפשט כדור העולם לארבעה צדדיו: מזרח, מערב, דרום, צפון.

ומכיון שהכדור עפ"י ההיקף היומי מתחלק לשני צדדיו מזרח ומערב, בהכרח שמתחיל היום מנקודת ירושלם, ונמשך למערב חצי כדור ולמזרח חצי כדור, ק"פ מעלות לכאן וק"פ מעלות לכאן. ולפיכך אמרנו (בספרנו היומם) שקו

התאריך הישראלי הוא ק"פ מעלות מירושלים, היינו סוף חצי הכדור המערבי, (כמבואר שם בארוכה).

גם המולד האמיתי, ז"א נקודת הפגישה של השמש מעל הירח, כמו"כ הניגוד האמיתי ז"א הנקודה שכדור עולמנו מפסיק בין השמש לירח — מתחיל חשבוננו ג"כ מירושלם, כמו כן התקופה האמיתית והמחזור (הגדול) האמיתי, חשבוננו מן ירושלם, וכך הם דברי רבי יהודה הלוי בקינת ציון: בך התקופה עלי קו האמת נשקלה תוכן שנות דור ודור, בשני אדריך, מולד לבנה כפי ארכך כו', בתמוז כסיל בך יעלה כו'.

וכמו האדם בעלי אברים רבים ושונים שלכ"א תפקיד מיוחד ויחידו מתלכדים לאדם שלם, כך גם לארץ אברים שלכאו"א תפקידים שונים ותכונות שונות (מדרש חזית), וכד ברא קוב"ה ב"נ אתקין לי' כגוונא עילאה ויהיב לי' חילא ותוקפא באמצעותה דגופא דתמן שריא לבא ותוקפא ומזוני דכל גופא כו' ואתקף באתר עלאה דלעילא דאיהו מוחא דרישא כו', כד ברא עלמא אסדר לימא דאוקינוס דאסחר כל ישובא דעלמא וישובא אסחר לירושלם כו' והיכל לבית ק"ק כו' והכא הוא לבא דכל ארעא (זוהר שלח), ונקודה אמצעית זו היא מקור הברכות: יברכך ה' מציון כו' מתמן נפקין ברכאן לכלא כו' (זוהר צו) א"ר לוי כל טובות ברכות נחמות ישועות כו' אינו אלא מציון שנא' כו' (מ"ר קדושים), וזה המקור והשורש לקדושה, ומשם יורד השפע לעולם העשי', ומנקודת קה"ק של עולם העשי' חוזרת ושופעת ההשפעה לכל הבריאה (זוהר תרומה וספרי קבלה).

ומשום שהאדם הממלא תפקיד מכונן הגלגלים וצנורי ההשפעה נברא מגו אמצעית הנקודה זו של עולם העשי' — הוא צריך לרכז מחשבתו משכן הפקידות שלו, אל נקודת משכן העולם שממנו לוקח ובכל תפילותיו הוא פונה לנקודה זו ככתוב והתפללו אל ה' דרך העיר אשר בחרת בה והבית אשר בניתי לשמך (מ"א ח') עומד בחו"ל יכוון לבו כנגד אר"י, ובאר"י — כנגד ירושלם, ובירושלם — כנגד בית המקדש וכו' (ברכות ל', וראה דברינו להלן פ"א).

זה חוק היצירה אשר חקק יוצר הכל יתב"ש בכל הנבראים ובכל היסודות, החומרים האטומיים היותר דקים וגם בהנבראים היותר גדולים, גם כל גרמי השמים הגדולים והכבירים נמשכים כולם כל אחד לנקודתו, למרכזו הוא, וכל הכוכבים יחדו למרכזם הכללי, "המרכזיות" זהו כל היקום! וגם האדם נמשך למרכזו הפרטי והכללי: אברי האדם מרוכזים מצידם החיוני הגופני אל הלב משכן החיים ומצידם הנפשי אל המוח משכן פקידות הנפשיות, וכולו נמשך מצד חומריו אל כל שאר החמרים אל הכדור הארצי, ומצד רוחניותו אל עליון, אל עלוי עד לעלוי שבעלויים לאין קץ, אלא שיש הבדל גדול בין המשיכה הטבעית לבין

המשיכה הנפשית: הראשונה היא טבע נמשכה מעצמה, אבל השאיפה הרוחנית התלויה ברצון בחיירי, דרושה לידיעה והבנה ולהתבוננות ולזהירות, ויש להזהר מטעויות ושגיאות רבות ושונות.

ג. לב האומה.

(א) ארץ ישראל היא טבור הארץ — ירושלים לב הארץ כמובא לעיל מוזהר (תרומה ושלח) שירושלים לבא דכולא ארעא. והיא לב האומה הישראלית שממנה ינקה ויונקת השפעתה, ואמר ריב"ל "הוא ההיכל לפני" שכל הפנים פונים לו (מ"ר שה"ש).

ומימות היצירה נתקדש המקום למרכז השכינה, לפיכך העלו שם קרבנות אדם ובגוי, ונח, ושם היתה עקידת יצחק (י) בנין המזבח הראשון, ואח"כ נתקדשה בקדושת פה ע"י מלכי ישראל ונביאיו (כמבואר כ"ז להלן במקומו), וקראה בשם "יראה שלם" (ב"ר נ"ז). בזמן הבית ישבו שם סנהדרי גדולה (בלשכת הגזית) ומתה המוריה יצאה ההוראה לעולם, ונקראת בפי הנביאים ירושלים "עיר הקדש" והיה הקדש "ישעי" כ"ז ושם נ"ב ושם ס"ו, יואל ד', זכרי' ח', נחמי' י"א דניאל ט', תהלים ב' ועוד). ושם שכינת המקום שנא' שוכן ירושלים (תהלים קל"ה) שוכן בציון הר הקדש (יואל ד' ועוד).

(ב) וקביעת השנים והחדשים עפ"י כללי העברונות לא נעשית אלא באר"י כדאז"ל אין מחשבין וקובעין חדשים ומעברין שנים אלא באר"י שנא' כי מציון תצא תורה ודבר ה' מירושלים (ומובא ברמב"ם קה"ח ספ"א), ויותר מזה כתב בסה"מ (קנ"ג) שגם אחרי בטול קידוש החדש ע"י ב"ד סמוך, כל עיקר אנו סומכים גם היום על הקביעות שקובעין באר"י, ואילו הנחנו דרך משל שבני אר"י נעדרו ממנה ח"ו וכו' ולא יהי שם ב"ד כו' חשבוננו לא הי' מועיל כלום עכ"ל ודיברנו על כ"ז בח"ד פט"ו (בחלק הסמיכה) ושם הבאנו גם הדברים שכתב הרמב"ם בפיה"מ לבכורות (פ"ד) שבני אר"י הם הנקראים "הקהל" והקב"ה קרא אותם כל הקהל, עוד כתב הרמב"ם בסנהדרין (פ"א י"ד) שאילו באו כל חכמי אר"י בהסכמה מאוחדה להסמיך אחד הגדולים הי' כחם כח סמוך מפי סמוך, וזה ג"כ מה"ט מפני שבני אר"י הם הנקראים כל הקהל, (וכמדובר שם בפט"ו בחלק הסמיכה).

(ג) והדברים שנדברו ונאמרו מפי נביאינו וחזוינו ובשני התלמודין ובמדרשים ובזוהר משבח הארץ ביחוד משבח עיר הקודש והמקדש — לא יכילם ספר גדול ושלם, כי רבים הם ואי אפשר לפורטם. ואמרו הכל מעלין לירושלים, ונהגו מעולם בעלי לירושלים (כמדובר עכ"ז בפרק מיוחד בח"ג פט"ו), והתפללו

(1) שיחת יצחק אע"ה בשדה, מצבה שיצק עלי' שמן יעקב אע"ה (פסחים פ"ח). — נ. א.

ומתפללים תמיד נוכח הארץ והעיר (כמדובר בח"ג פט"ז), כי ירושלים היא שער השמים שכל המתפלל בתוכה הריהו מתפלל בשער השמים.

וכמה גדלה חשיבות הישיבה בתוך ירושלים רואים גם מקרא דנחמי' (י"א): וישבו שרי העם בירושלם ושאר העם הפילו גורלות להביא אחד מן העשרה לשבת בירושלם עיר הקדש כו' ויברכו את העם לכל המתנדבים לשבת בירושלם.

ובשביל חשיבותה ורוממותה החשיבו גם את יושבי', ובכל מקום שהי' אחד מבני ירושלם הולך למדינה היו מציעין לו קתדרא לישב עלי' לשמוע הכמתו (מ"ר איכה פ"א, ושם בפתיחתא ספורים עוד), וגדולי ישראל שישבו בירושלם נקראו על שם העיר „איש ירושלם" (אבות פ"א, שבת י"ב: י"ד, סוטה כ"ה, תמורה ט"ו: ועוד). והיו רגילים לומר הלכות ודברים בשם „אנשי ירושלם", ובכמה דוכתי כינו אותם בשם „קהלא קדישה שבירושלם" (פסחים קי"ג, ביצה י"ד: כ"ז, יומא ס"ט, ועוד).

ד) וממנהגי אנשי ירושלם קבעו חז"ל הלכות קבועות, כגון הא דנהגו אנשי ירושלם שהיו כותבין בכתובת האשה „את תהא יתבא בכיתי ומתזנא מנכסי כו'" (כתובות נ"ב:), ומנהגן של נקיי הדעת שבירושלם שהיו מכניסין לבעלי דינין ושומעין דבריהם ומכניסין העדים ושומעין דבריהם ומוציאין אותם לחוץ ונושאיין ונותנין בדבר (סנהדרין ל'), ועוד כהנה, והזכירו דבריהם בשם אנשי ירושלם ובשם נקיי הדעת שבירושלם בשביל חשיבות ישוב העיר הקדושה. ה) וכל הקינות והתוגות והבכיות שקוננו ויללו על החורבן הרי הן בעיקר על חורבן העיר ירושלם והמקדש, וכן הצומות והסליחות נתקנו על המצור של עיר הקודש „שבעשור לחודש העשירי סמך מלך בבל" (י' בטבת) ועל „יום גבר האויב ותבקע העיר" (י"ז תמוז) ולאחרונה על חורבן בית קדשנו ותפארתנו (בת"ב). ונאמר „אל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלם תהלה בארץ".

וכל הנחומים היו אליה — דברו על לב ירושלם (ישעי' מ' ב'), שמחו את ירושלם וגילו כל אוהבי' שישו אתה משוש כל המתאבלים עלי' (שם ס"ו י'), פצחו רננו יחדו הרבות ירושלם כי נחם ה' עמו גאל ירושלם (שם ג"ב ט'), רני ושמחי בת ציון הנני בא ושכנתי בתוכך (זכרי' ב'), ושבתי אל ציון ושכנתי בתוך ירושלם (שם ח' ג'), ושבתי לירושלם ברחמים ביתי יבנה בה כו' ונחם ה' עוד את ציון ובחר עוד בירושלם (זכרי' א').

ד. הכמיהה הדוריית מאז ועד לבונים החדשים בזמננו.

א) מעולם ועד עולם היתה כמיהה עצומה לעם ישראל אל ארץ הקודש ביחוד לעיר הקודש ציון וירושלים.

אבותינו הקדומים, אברהם יצחק ויעקב, עוד בטרם נתקדשה הארץ והעיר בכניסת עם ישראל לתוכה — חמדו והדרו בכל ימיהם לשבת בארץ הקדושה, אשר היתה לה קדושה עצמית מימות היצירה (כאשר ידובר ע"ז במקומו), וחרדו ודאגו מאד על הזמן שהיו נאלצים לצאת ממנה לאיזה זמן. אברהם אבינו לא יצא ממנה רק בזמן שהי' אנוס על פי הדיבור. יצחק אבינו לא יצא ממנה בכל ימיו. ויעקב אבינו הצטער הרבה על כ"ב השנה שלא הי' דר באר"י בברחו מפני עשו אחיו וחשש פן יגרום לו העדר היותו בארץ לאיזה כשלוך, ולאחרונה לעת זקנותו יצא למצרים בצווי ה' (עפ"י הגזירה לעבור בכור העוני בגלות מצרים טרם יקבלו את התורה ולהיות מוכשר להיכנס לאר"י).

וכאשר יצאו אבותינו ממצרים היתה היציאה אך ורק כדי להכנס לאר"י. וכמה השתוקק והתחנן והתפלל משה רבנו ע"ה שיזכה להכנס לאר"י. וכאשר הגיע הזמן לכבוש גם את היבוס (בעבור זמן השבועה שנשבועו אברהם ויצחק לאבימלך „אם תשקור לי ולניני ולנכדי כו'") — ניגשו מיד לקדש את עיר היבוס מקור הקדושה מימות עולם, ונתנו לה שם „ירושלם" (יראה־שלם), ותהי לתלת־תלפיות שכל הפנים פונים אלי'.

גם הנביאים רובם ככולם ישבו בארץ, מלבד אלה היחידים שנזכרו בשם עיר אחרת (מגילה ט"ו).

(ב) ושלוש פעמים בשנה עלו הגברים להיראות פני ה' בהר הקודש ירושלם (היינו בג' הרגלים) כדי לקבל השפעת הוד הקדושה מפרק לפרק. מלבד זה עלו מדי פעם בפעם מי ע"י הבאת הבכורים לירושלם ולמקום המקדש, ורבים ע"י הבאת המעשר שני שהביאו לירושלם לאכלם בתוך חומת העיר המקודשה. ושם בירושלם ישבה סנהדרי גדולה בלשכת הגזית, ומהר המוריה יצאה ההוראה לכל העולם. ובעשרה הנסים שמנו חז"ל שהיו בירושלם — נמנה „ולא אמר אדם צר לי המקום בירושלם" (אבות פ"ה ה' ויומא כ"א). ועד"ז במ"ר קהלת פ"א כל הנחלים הולכים אל הים והים אינו מלא וכל ישראל מתכנסין לירושלם בפעמי רגלים וירושלם אינה מתמלאת, מתוך חביבות המקום לא היו יכולין להרגיש שום דחקות ע"ד שאמרו חז"ל כי רחמימין הוה עיזוי אפותיא דספסירי שכיבין" (סנהדרין ז').

ג) וכאשר נחרב הבית הראשון בעונותינו וגלה יקרנו ונטול כבוד מבית חיינו — הרים עם ישראל את יד ימינו ונשבוע: אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני תדבק לשוני לחכי אם לא אזכרכי אם לא אעלה את ירושלם וגו' (תהלים קל"ז). והנביא ישעי' (ס"ב) אמר: על חומותיך ירושלם הפקדתי שומרים כל היום וכל הלילה תמיד לא יחשו המזכירים את ה' אל דמי ל כ.ס. וכן גם ירמי' (ג"א ג') אמר אל גולי בבל: זכרו מרחוק את ה' וירושלם תעלה על לבכם, וזכרה

לא תמוש מקרבנו, בכל תפלותינו ובכל ברכות המזון אנו מתפללים ומברכין ברכה מיוחדת על ירושלים. וכן על כל שמחה תעלה על ראש שמחתנו (כאשר ידובר ע"ז במקומו).

וגם אחר חורבן בית שני לא פסקה מעולם העלי' לאר"י ולירושלים. ובזמן אנדריאנוס הצורך אשר שינה שם ירושלים (איליא קפיטולינא) כדי למחות את שמה, וגזר שכל איש יהודי שיראה בפנים שערי ירושלים יהרג — עלו אז על הר הזיתים לתנות על חורבן העיר והמקדש וניזונו מהוד קדושת המקום. ומיד למיתת אנדריאנוס הרשע חזרה העלי' לירושלים (כמדובר להלן ח"ג פט"ו), וכנאמר במדרש שה"ש עה"פ הנך יפה, מה יונה אע"פ שאת נוטלת גזולי' מתחת' אינה מנחת שובכה כך ישראל אע"פ שחרב בית המקדש לא בטלה (העלי') שלש רגלים בשנה.

ד) ומעולם לא פסק הישוב היהודי באר"י. רבים עלו לבקר מקומות הקדושים (וקראו לה "זיארא") ומיעוטם עלו לאר"י לגור שם. רק אחר חורבן בית ראשון (עד י"ח שנה לבנין הבית השני) עברו חמשים ושתים שנה שלא עבר איש ביהודה (שבת קמ"ה:); אבל אחר חורבן הבית השני לא הי' עוד שום זמן שלא הי' איזה קהל יהודי באר"י, וכאשר כתב הרמב"ם בסה"מ (קנ"ג) שאם חלילה היו בני ישראל נעדרים מאר"י לא הי' מתקיים חשבון העיבור וקדוש חדשים ועבור השנים דרק ע"י זה שהי' ושיש כל פעם איזה קהל באר"י והתורה קורא אותו "כל הקהל" מתקיימת הקביעות של קדוש חדשים ועבור השנים, [ואילו באותן נ"ב השנים אחרי גלות צדקיהו בחורבן בית ראשון קדשו גדולי האומה את החדשים ועברו את השנים בחו"ל כנאמר ברמב"ם (סנהדרין ספ"א) שבזמן שגדול הדור "הסמוך" לא הניח כמותו באר"י קובע (הוא ובית דינו) החדשים והשנים בחו"ל]. ואמרו ז"ל לעולם ידור אדם באר"י אפילו בעיר שרובה נכרים, וכל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוה (כתובות ק"י:), ואמרו הכל מעלין לאר"י כו' והכל מעלין לירושלים כו' (כמדובר ע"ז בח"ג פט"ו).

ורובם של תנאים נשאר גם אחר חורבן הבית לדור באר"י כמו רבי יוחנן בן זכאי וחמשה תלמידיו התנאים הגדולים רבי אליעזר ורבי יהושע ורבי יוסי הכהן ורבי שמעון בן נתנאל ורבי אלעזר בן ערך, ורבי עקיבא וחבריו ותלמידיו, רשב"י, ר"י הסנדלר ועוד רבים מאד, ורבנו הקדוש ורבי גמליאל בנו ורבי יהודה נשיאה בנו עד אחרון הנשיאים רבי הלל בן רבי יהודה נשיאה זה שקבע (הוא ובית דינו) את הקביעות עפ"י אותם הכללים המקובלים משנות דור. גם מגדולי האמוראים רבים גרו באר"י כמו ר' יוחנן ותלמידיו ר' אבוה ר' אמא ועוד ועוד.

ה) ולהראות דוגמאות על להיטת הכיסופין לעלות לאר"י אנו מוצאים

בר' זירא: כי הוי סליק לאר"י לא אשכח מברא (גשר) למיעבר נקט במצרא וקעבר (השליך עץ ארוך והחזיק בחבל ועבר על העץ) א"ל ההוא צדוקי עמא פיזיא אכתי בפזיותייכו קיימיתו. א"ל ר"ז דוכתי דמשה ואהרן לא זכו אני מי אימר דזכינא. ורבי אבא בבואו לאר"י דרך עכו, הוי מנשק כיפי (הסלעים) בעכו. ורבי חנינא מתקיל מתקלי' (הי' מסיר אבני נגף מהדרכים ומשוה אותם כדי להקל על הבאים לאר"י). ורבי חייא בר גמדא (בבואו לאר"י מגנדר בעפרה כנאמר כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו (כתובות קי"ב)).

כמו"כ השתוקקו בדורות שאחריהם גדולי ישראל להסתופף בחצרות ה'. ורבי יהודה הלוי (מתבר ספר הכוזרי תלמיד האלפסי וחבר להר"י מיגאש רבו דהרמב"ם) הביע בקינות ציון את כל כלות הנפש בתשוקתו העזה לציון וירושלים. וישנה אגדה כי בהגיעו למשאת נפשו ובא לשערי ירושלם לחבק את עפרה וראה חורבנה ושוממותה פרצו המון רגשותיו בכל סערת רוחו וקרע מעליו בגדיו והתחיל לגנדר בעפרה ולנשקה, וחל על ברכיו, ובדמעות שוטפות שנגרו כמים, חיבר אז בשעה ההיא את קינות ציון, מן "ציון הלא תשאלני לשלום אסיריך דורשי שלומיך", והלאה.

וכן אחריו הרמב"ן, הרדב"ז, רבנו עובדי' מברטנורא, השל"ה הק' וגדולים רבים מאד. ואחריהם תלמידי הגר"א ורבי גרשון קיטובר ור"א קליסקער ובני לוינתם. ומי שחפץ לדעת התלאות ומסירות הנפש של תלמידי הגר"א לשוב אר"י יקרא את ההקדמה לספר פאת השלחן להגאון רבי ישראל משקלוב תלמיד הגר"א זצ"ל.

ו) ולאחרונה מסירת הנפש שהראו שבעת אברכים בני הישיבה, אשר החלוץ בהם הי' ר' יוסף רבלין ואתו עמו ר' יואל משה סלומון ור' בנימין ביניש סלנט בנו של הגרש"ס זצ"ל ושאר ארבעת החברים הנקובים בשמותם, שהמה היו הראשונים אשר פרצו את הישוב מחוץ לחומת ירושלם. מסופר שעוד בהיותם בחורי ישיבה (או היתה ישיבה אחת באר"י ישיבת עץ־חיים בירושלם) עשה הבחור ר' יוסף רבלין תעמולה בחשאי להתחבר לחברת בנין ירושלם מחוץ לעיר, אבל היות שלא הי' בידם אמצעים וההורים לא היו מרשים להם, לא הוציאו את זממם עד שנת תרכ"ז שהיו כבר נשואים והי' בידם גדן ותכשיטין, ומשכנו הכל לקנית המגרש שעליו נבנתה השכונה הראשונה "נחלת שבעה" ע"ש שבעת החברים. רוב ההורים מהאברכים צעקו ככרוכיא על שבניהם מסכנים את נפשם לצאת לגור למקום שמצוים שודדים וחיתו טרף, ואילו הגרש"ס זצ"ל הוא בעצמו נתן לבנו הנפוליונים הראשונים לקנית חלקו במגרש. ואחרי שכבר התישבו רוב הבונים, החלו לקנות המגרש לבנין "מאה שערים" ע"ש מאה החברים שהצטרפו לזה ושם נצטרף אליהם העסקן הצבורי הרה"ג ר' זלמן ר' נחומ'ס זצ"ל וגם שם

הי' החלוץ אותו ר' יוסף רבלין והוא הקים אח"כ את השכונות אבן ישראל, משכנות, בית יעקב ועוד, ולאחרונה שכונת "עזרת ישראל", ושם נפטר, ובמותו לא השאיר קבא דמוריקא ליתומיו (דמות מופלאה של מקימי הישוב הישן). ומיד אחר הקמת השכונות הראשונות מחוץ לחומת ירושלים, נחלת-שבעה ומאה-שערים — החלו אותם האברכים לתור מקומות מתאימים להקמת ישובים חקלאיים. בזו הי' החלוץ ר' יואל משה סלומון ואתו עמו ר' יוסף רבלין ור' בינוש סלנט ועוד. ראשונה תרו סביבת יריחו ואח"כ סביבות חברון, עד שמצאו את המקום בקרבת כפר יהודי והקימו את המושבה הראשונה ויקראו לה פתח-תקוה, לומר שזו תהי' פתח תקוה לישובים חדשים נוספים, וכך הי' שאחרי' הוקמו ראשון-לציון וגדרה ועוד ועוד.

(ז) החדוש הוא שאפילו בין חילוניים שאין להם שום מושג מערכי ישראל ומערכי קדושת אר"י, נמצאים אנשים נכספים לאר"י ולירושלים (אם כי כמובן לא באותה הכמיהה הלהוטה והנלהבה של גדולי ותופשי תורה). ובשנת תרמ"ב באו לאר"י ולירושלים "בני בילו" (בית יעקב לכו ונלכה) והתמסרו לישוב אר"י במרץ רב. ומאז עלו לאר"י חילונים רבים ליישב את השממה ולהפרות את הארץ. ובתקופתנו זו נתנו הצה"ל את נפשם לשחרור הארץ, ומשתוקקים גם הם לעשות את ירושלים לעיר הבריה. הם כשלעצמם מדמים שתשוקתם לאר"י נובעת מהתשוקה לארץ "המולדת". אבל אין זה נכון, לא זהו העיקר, כי הלא ביניהם אנשים שהתנכרו מתורת האבות הקדומים וניתקו כל הקשרים מהאבות ומתורתם ומנהגייהם, והם עקרו מלבם כל המקוריות הקדומה — איך אפשר לייחס את אהדתם לארץ משום שהיתה מלפני אלפיים שנה מולדת לאותם האבות שאינם רוצים להכיר בהם. ואין ספק שהכיסופין שלהם נובעת משאיפה נפשית, מה שהנפש מרגשת אם כי אין בעלה יודע מה טיבה. ככל השאיפות האינסטינקטיביות שהן מורגשות ובלתי ידועות (אפילו רעבון וצמאון מרגיש האדם אם כי לא ראה ולא בדק שחסר בקרבו אותם החמרים, ואפילו תינוק בן יומו וכן כל החיות והצמחים מרגישים בלי כל מושג, וכך הוא גם בהרגשה הנפשית. במק"א הזכרתי דוגמא: ממה שגם האיש החילוני והכופר לגמרי בהשארית הנפש — שואף שישאר זכרונו גם אחרי מותו והוא נהנה כששומע שייציבו לו ציון יפה, ואין כל הגיון פסיכי יכול להסביר הדבר: אם כפי דבריו שאחרי מותו הוא נעשה חד לון מה יש לו אם חולקים כבוד לעצמותיו שאין שום הבדל בינם לבין עץ ואבן אחר. אכן גם זה מהדברים המגלים שהנפש כן מרגשת שאין כליון במציאות ואין חדלון גם לאנגריה, אם לחומר או לרוח, אם לארץ או לשמים, אם לרע או לטוב, אבל במציאות נשאר ה"אני".

ובכל הכרת הטובה שכולנו מרגישים לכל הבונים והמחיים את הארץ, —

עליהם, החילוניים, להודות שאלולי שומרי משמרת הקודש בכל הדורות הקדומים ששמרו על אהבת ציון וירושלם והארץ במשך כל הדורות — לא הי' כבר זכר לקשר ישראל אל הארץ אשר היתה מלפנים שייכת לעם ישראל. ואלולא סוללי המסילה הקדומים והבונים הראשונים מסוג הישוב הישן — לא הי' לבונים החדשים למי ולמה לבוא. רק אחר השמירה הדוריית של שלומי אמוני ישראל, ואחרי שהם סללו את הדרך, מצאו הבונים החדשים את המסילה להמשיכה ולהרחיב את הישוב הלך ורחוב בעז"ה.

ה. חמדת עולם.

ארץ חמדה נחלת צבי צבאות גוים (ירמי' ג' י"ט). אין לך ארץ כארץ־ישראל, ואין לך עיר כעיר ירושלם אשר כל גויי עולם מימות עולם נכספו אלי, דברו עלי, לחמו בשבילה, וכתבו ספרים עלי, ושרטטו אותה במפות. גם מלכי עולם הקדומים, בטרם הי' להם שום סיבה (כגון מקומות שנתקדשו להם בתוכה), לא מקור ולא קבלה מסורתית ולא כל קשר של הבטחה כגון זו של ישראל אשר הובטחה להם «כי לך ולזרעך אתן את כל הארצות האל», ולא הי' להם שום מושג מערכה ומקדושתה — ערגו כולם גם הם להתנחל בה, כאילו חושים הרגשיים מסתוריים משכו גם אותם אלי. וכבוא יהושע ועם ישראל אל הארץ מצא בתוכה שלושים ואחד מלכי עולם שלכאז"ל היו ארצות נרחבות בחו"ל אלא שהשתוקקו לרכוש בתוכה נחלה, כדאמרו ז"ל בכ"ד: נחלת צבי צבאות גוים ארץ שנתאוה לה מלכי העולם, כתיב מלך יריחו אחד מלך העי אחד ואין בין יריחו לעי אלא ג' מיל וכו' אלא שכל מלך שהי' מולך בחו"ל אם לא הי' רוכש באר"י לא הי' נקרא מלך (תנחומא משפטים י"ז ומדרשים עוד), וכ"ה בספרי ברכה (על הפסוק ל"ג י"ז בכור שורו כו') ר' יהודה אומר וכי שלושים ואחד מלכים היו בארץ כו' וכי כמה ארצות כבש יהושע, אלא כל המלכים שכבש היו שולטין בסוף העולם כו' ובדרך שעושין ברומי עכשיו, שכל מלך שלא קנה ברומי כו' כך כל מלך ושלטון שלא קנה באר"י פלטריות וחוויליות באר"י אומר לא עשיתי כלום. ובחולין (ס'): תנא שניר ושריון מהרי אר"י מלמד שכאז"ל מאומות העולם בנה לו כרך והעלה אותו ע"ש הר אר"י ללמדך שאפילו הרי אר"י חביבין עליהם. גם בכל זמן שבת ישראל בארצו — לטשו עמים ומלכים עצומים עיניהם על ארץ זו, ובהגיע זמן חורבן הראשון אורו כל כוחותיהם העצומים עד שכבשו והחריבו את הארץ ואת העיר ירושלם ואת בית קדשנו. וכן בזמן הבית השני עלו עלי' כמה פעמים מלכי עמים, כמדובר על כ"ז בארוכה בכל ספרי דברי הימים. וכאשר בעונותינו הרבים ניתנה הרשות לצוררי ישראל לכבוש את ירושלם עיר הקודש ולהחריב אותה ולשרוף את בית קדשנו ותפארתנו — שב המנצה

טיטוס הרשע אל עירו רומי בור הנצחון והעם פזר לו תהילה ותפארת, והגגו את הנצחון הגדול הזה בכל כך חגיגיות כאילו הי' כובש את כל העולם. בנו לכבודו עמודי תפארה בצורת קשת, עליו חרותים צורות משלל ירושלם והמקדש, ונקרא על שמו "שער טיטוס" העומד לנס ברומי עד היום. ולמרבה הפלא הניח הכובש את הארץ ואת העיר בחורבנה כאילו לא לשם כבוש המקום הקריבו את כל קרבנותיהם הרבים והעצומים, אלא כל עיקר המגמה היתה להחריב את העיר והמקדש ולהכריע את עם ישראל. וכן שאר הלוחמים והכובשים את העיר והארץ, מהם שהניחוה בחורבנה מהם שהוסיפו להחריב אותה. אנדריאנוס קיסר אף שבנה את ירושלם מחדש הנה גם הוא הרס את בניני התפארה שנמצאו מכבר ולאחרונה גם חרש את הר ציון והר הבית¹). מגמת הקמת ירושלם מחדש היתה כדי לשנות את שמה לקרוא לה שם חדש על שמו בשם "איליא קפיטולינא" ולמחות את שם ירושלם, גם העמיד פסל בהר הבית בשם האליל שלו. והוא לחם כנגד דת ישראל בכל האמזריות גזר על מילה ועל שבת ועל תלמוד תורה ועוד, ואחריתו הי' מר מאד ומת מתוך חלאים רבים וכאבים עצומים, התפרקו כל עצמותיו ונרקבו ובהר מות מחיים. שמו ושם "איליא קפיטולינא" נמחו ושם "ירושלם" נשאר לנצח.

ומאז גלות ישראל מארצו ועד היום לא היתה שום מנוחה לארץ ולעיר. תמיד לחמו העמים ביניהם לבין עצמם על כיבושה, והוסיפו להחריב הארץ והעיר ולהשאירה בשממון, הרומיים, היוונים, הפרסים, הישמעאלים, התתרים, הטורקים, מלכי אירופא, המצרים, הנוצרים והמוסלמים שלחמו זה בזה, ובתוך המוסלמים, התתרים והמצרים ועוד ועוד, עד לאחרונה ממשלת טורקיה, הממשלה העותמנית וכיבוש בריטניא וממשל המנדט, ועד ימינו ששוב חוזר ישראל אל קנו.

ועוד עכשיו מוקף ישראל באויבים שלטוני ערב, גם עמי הנוצרים לא השלימו עדיין עם ממשל ישראל, ועיני כולם לוטשים על ירושלם לעשות בינלאומי.

ואם עוד מלפנים, בטרם נולדה הדת הנוצרית והדת המוסלמית, התאזרו מלכי העמים לרכוש בנחלת הארץ, אין כל חידוש שנולדה להנוצרים ולמוסלמים סיבות למצוא בתוכה מקומות קדושים מיוחדים להם.

אולם אם לנוצרים ולמוסלמים חשובה היא הארץ ועיר ירושלם בשביל "מקומות קדושים" הנה לישראל כל הארץ וכל העיר ירושלם כל רגב ורגב שלה קדוש, ולית אתר פנוי מקדושתה, והקדושה לישראל היא מימות עולם משנות דור ודור מהמסורה השושלתית, מאדם ונח ושם ועבר ועד לעקידת

1) גם כיום עם שחרור ירושלם ראינו שהערבים, בעת שלטונם, החריבו לשם חורבן

יצחק ולמזבחות אברהם יצחק ויעקב ועד למזבח שהקים דוד המלך ע"ה ועד לבנין שלמה המלך, והלאה עד היום.

הקשר העולמי בין ישראל לארץ: הפלא הוא שגם הארץ שמרה אמונים בכל השנים לבני הדוריים. כל זמן שהוגלו ישראל ממנה — התעטפה בגדי אלמנות בעיטוף החורבן והשממון. וכל מלכי הארץ שכבשוה אם כי נתנו נפשם עלי' הניחזיה ציה ושממה כאילו לא יכלו להחזירה לתחי' וכאילו נכבלו ידיהם לבנותה וליישבה. הארץ והעיר עצמה לא סבלה את כל העמים הזרים לה.

כדכתיב והשימותי אני את הארץ ושממו עלי' אויביכם (בחוקותי כ"ו ל"ב) ואמרו ז"ל בספרי ועוד (ומובא ברש"י): זו מידה טובה לישראל שתהא שוממה ליושבי' הזרים. קרוב לאלפיים שנה חלצה הארץ לבושי' היפים והעיר ירושלים כלילת יופי, יפה נוף משוש כל הארץ, נתכסה כולה בבלווי סחבות, חתה לבני' אשר בשבילים נוצרה בראשית הבריאה. מלכים רבים ינצחו אותה וישלטו בה, עמים ולאומים רבים התישבו בתוכה אבל לכולם אמרה הארץ והעיר "לא לכם אני". ומיד שהחלו לפני כמאה שנה לנהור לארץ בני' בוני' — בכל מקום אשר דרכה כפות רגלם הפשיטה בלוי הסחבות שלה, וכבשו השממון.

וכן ירושלים, צבי תפארתנו, כלילת היופי, שזה כאלפיים שנה עטופה היא בגלימת החורבן — כאשר החלו לבא אלי' בני' בני ישראל התנערה — אם לא העיר העתיקה המקודשה, אלא סביבתה וקרבתה — מצפורה, והחלו בוני' לגרש השממון ולבנות ירושלים חדשה. ביחוד מאז קום מדינת ישראל החלה ירושלים החדשה להתפשט בתקומתה ובבנינה.

קשר ישראל לעיר קשר עולמי הוא כשם שהעם שמר אימון לה כך היא שמרה אמונתה אליו. כי על כן היא נקראת על שם עם ישראל, וכדכתיב "עד שער עמי עד ירושלים" (מיכה א' ט').

ולישראל היא "עיר האלוקים" כנאמר בית אלקא די בירושלים" (דניאל ה' ג', עזרא ה' ב'). "האלוקים אשר בירושלים" (עזרא א' ג"ד). "הבוחר בירושלים" (זכרי' ג' ב'), "ואבחר בירושלים להיות שמי שם" (דהי"ב ו' ו'). "בירושלים אשר בחרתי" (מ"ב כ"א ז', ודהי"ב ל"ג ז'). "למען ירושלים אשר בחרתי" (מ"א י"א י"ג ול"ב). ומלך ארתחששתא אשר קרא גם הוא עיר ה' "קדם אלקא ירושלים" (עזרא ז' י"ט), אפילו סנחריב הרשע המחרף והמגדף הוא ועבדיו דברו אל אלוקי ירושלים (דהי"ב ל"ב י"ט) בשביל אלקא דישראל.

ו. בשעריך ירושלים.

ואנו נמצאים ושוכנים כיום בתקופתנו זו בעז"ה בירושלים לא עוד תחת

ממשלה וזה אלא בשלטון ישראל. אמנם לא בירושלם העתיקה המקודשה בקדושת העיר, בתוך „חצרות ה'“, כי אם בירושלם החדשה בקרבת חומתה, במקומות פרברי ירושלם הקדומים שהיושבים שם נחשבים גם הם „יושבי ירושלם“ (ראה דברינו בח"ג פ"א סעי' ז') וזו ירושלם החדשה הולכת ונבנית ומתפשטת שכמו אר"י (כדברינו לעיל) כן גם ובי חוד ירושלם שמרה אמונים לבני, עטפה עטופה בגלימת השממון עד עכשיו שחזרו אלי' הבנים אשר להם חתה, ותסר בגדי אלמנותה ומתלבשת בישוב פורח ההולך ומשתרע ומתרחב בעז"ה.

בתוך המאורעות והתופעות הרבות שהופיעו עלינו בעשרת השנים הללו, שזה שרגיל להסתכל רואה בהם שרשרות מחוברות שיחדיו מהוות חולי' נמשכת למטרת עתידנו (כפי שחזו חז"ל ורבותינו זלה"ה) — רואה תופעה עוד אחת מופלאה במינה שמגדת הרבה:

בכל דברי ימינו, ומאז נכבשה עיר יבוס היא ירושלם, לא קרה שתהא הארץ ופרברי ירושלם תחת ממשלת ישראל ולא תהא רשות ליהודי להיכנס לפנים מן החומה של ירושלם. ובהיות העיר והארץ תחת ממשלת עמים אחרים כן יכולנו לשבת ולגור, בגירות, גם לפנים מן החומה בכל רחובות העיר, יכולנו לעבור סימטאות הערבים המוגרבים ולגשת אל הכותל המערבי¹, כן יכולנו לסובב סביב חומת הר הבית וגם לגשת עד לשערי הר הבית, ואילו מיד כשכבש ישראל את רוב ארץ ישראל ע"י המלחמה שאכפו עלינו הממלכות הערביות — נסגרה לפנינו לגמרי העיר העתיקה. שאם כי בעז"ה הצליח צה"ל, המעטים נגד המרובים, לכבוש שטחים גדולים רחבים עירות רבות פרוזות ובצורות ויושביהם הערביים ברחו מהן, כמו כן כבשו שטחים רבים עם כפריהם הרבים — הנה דוקא השטח המצומצם היותר יקר וחשוב לנו ה"ה חלק ירושלם העתיקה וגם החלק האיסטרטגי השומר עלי' „שיך ג'יראך“ לא רק שלא יכלו ללכדו למרות

1) השגחה מיוחדת ראינו גם בנוגע לרחבת הכותל המערבי: שתי פעמים עמדו היהודים לגמור קנית בתי המוגרבים של הסימטאות הצרות שבקרבת הכותל המערבי, כדי להרוס הסמטאות ולהקים על יד הכותל המערבי בית כנסת מרכזי גדול: פעם ה' הובר ע"י סיר מונטיפיורי ששלוחיו גמרו עם ראשי המוגרבים בעליהבתים של בתי הסימטאות וכמעט שבצעו הקני, ולפתע באה פקודה מגבוה לעקל את האישור, ופעם שני' ה' הדבר בקיץ תרע"ד שנוסד ועד לפדיית הסימטאות, רוב אנשי הועד היו מהחרדים, והעסקן הצבורי מר ענתבי שהי' בתוך הועד קבל הרשיון מהפחה ומהקאזי ור' צבי ארי' שניאורזון (מתלמדי ישיבת עץ-חיים) אשר ידע איך להתהלך עם הערבים ועם השיכים ה' המתווך העיקרי לקבל חתימת ראשי המוגרבים ואת ההסכמה מ"שיך טהר" ראש השיכים. חברי הועד התחייבו להמציא את סכום הכסף המדובר עד זמן ידוע ולתת לע"ע תחילת פרעון, והכל הלך למישורין, וכשעמדו בחורש אב לאשר את הקני' במשרד הטאבו — הנה פרצה המלחמה העולמית הראשונה, למחרת תשעה-באב. דבר זה ה' לאות שאין לנו לבנות בית כנסת מרכזי אחר כי תלנו, אין אחורי הבית המנוחה והנחלה, ועלינו להיות צופים ומתחכים לשוב לתל התלפיות פנימ'.

המאמצים והקרבות אלא שכל היהודים יושבי העיר העתיקה נמלטו על נפשם, ואין אפשרות ליהודי לגשת אל תחום חומת העיר ושערי. בזמן נצוצי גאולת הארץ נגרשנו וגלינו דוקא מפינת יקרת זו. כל מסתכל במבט ישר רואה גם בזו יד ההשגחה העליונה, המכוונת לכמה בחינות, שאין אנו זכאים עדיין להיות הבעלים על הקודש והמקדש שלנו. ותפילתנו ותקותנו שבקרוב הימים לא רק שנהי' ראויים לשוב למרכזנו הנכסף הזה אלא שההשגחה תשיב את שבות העיר עצמה, לנערה משפלותה ותהי' שוב לעטרת צבי וצפירת תפארה, והלכו עמים לאורה. ונאמר: אל דמי לכם ואל תתנו דמי עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה כארץ.

[ב"ה תפילתו ותקותו נתקימה, זכיום ירושלים שוחררה מעול זרים, ונזכה במהרה גם להמשך תפילתו ותקותו שתהי' שוב לעטרת צבי וכו' — ג. א. ט.].
ומה פשר של המאורע המוזר הזה? מה יש להגיד על הסיבה מאת מסבב כל הסיבות למחזה שכזה? — יש למטבע זו שתי פנים: הצד האחד מראה לנו מעמדנו העגום: שכל זמן שאין אנו מוכשרים להיות בעלים על מקום מקדשנו אין אנו מסוגלים ואין אנו נאמנים להיות בעלים גם על הצרות ה' בתוככי ירושלים, העיר העתיקה, השומרת על בית קדשנו ותפארתנו. וירושלים המקודשה בלא הר בית קדשנו — אין זו מן התעודה. אילו נמסרה לנו העיר העתיקה בלא מקום המקדש, כאילו נמסר המפתח החיצון בלא המפתח הפנימי. ולשון תנא דבי אליהו זוטא (פ"ב): ירושלים תרומה מכל ארץ־ישראל ומקום ביהמ"ק תרומה מכל ירושלים. בזמן שהיתה העיר והארץ תחת שלטון זר שהקפיד ומקפיד שלא יכנס להר הבית איש יהודי²) היינו רשאים לגור בפנים להחומה, בתור גירות, כששומרי

2) בשנת תרע"א אחרי הרעש שהורעשה העיר מהדיעה שחוקרים בריטים שיחדו את שומרי מסגד עומר ונכנסו בלילה בתוך מערת אבן השתי' (אשר בדרוך אדם על רצפת המערה נשמע הד חלל עמוק מאד) במגמה לפוצץ מקום לחדור אל המערה התחתית, והיות שהאבן העגולה הסותמת את פי המערה התחתית אין שום אפשרות לפוצצה, ניגשו לפוצץ דופן של המערה העליונה שבתוך האבן השתי', ואם כי לא הצליחו במאומה למסרתם, נודע הדבר והחוקרים ברחו באשמורת הבוקר ליפו ועלו על אני' שחיכתה להם, ונתפשט קול מדומה שהחוקרים ברחו עם שלל מציאה שמצאו מגנזי המקדש — בקשתי או את רצ"א שניאורזון הנז' (שלמדנו יחד בחדרי הת"ת עץ־חיים) שיציג אותי לפני שיך־טהר לקבל ממנו אינפורמציה על האבן השתי' ועל מעשי הברשים, וכשהציג אותי לפני שיך טהר והצעתי לפניו שיתן לי תיאור מהאבן וכו' — ענה לי ואמר: „למה לך לבקש ממני תיאור בעל פה, בוא אתי ואני אכניס אותך לפנים מן המסגד ותראה את האבן הקדושה הכל בעיניך". אמרתי להשיך: אין אנו רשאים להיכנס לשם, תמה ואמר: „מה פירוש אין אתה רשאי, אם אני בעצמי אלך אתך מי יפגע בך". או הסברתי לו שאין אנו היהודים רשאים מצד דין ישראל להיכנס לשם, ואז נתחדשה גם לשיך טהר, השיך הראשי ממקום המקדש, הידיעה „שאין היהודים רשאים להכנס למקום המקדש מצד הדין", ונעתר השיך למסור לי אינפורמציה בע"פ ומקצתה הדפסתי בספר השנה של עץ־חיים שנת תרע"ב (ובחז"ד פ"א סע"ד ד' קיצור מתכונת האבן, ובמקצת גם בחיה פיזי, ועלי דברתי גם בחוברות ההד).

השממון היו הבעלים והשומרים על עיר הקדש והמקדש.

אבל מצד השני יש למאורע זה פנים מעודדים: דבר זה מזכיר לנו את חזון זכרי' הנביא אשר חזה על ירושלים באחרית הימים: וארא והנה איש ובידו חבל ואומר אנה אתה הולך ויאמר אלי למוד את ירושלים כמה רחבה וכמה ארכה והנה המלאך כו' ויאמר אלי רוץ אל הנער הלז לאמר לו פרזות תשב ירושלים (זכרי' ב' ה'ח). ולא תצומצם עוד העיר בקו חומתה הקדום (ראה שם מפרשי הקרא, המלבי"ם ועוד).

ומכיון שעכ"פ עומדות רגלינו בשעריך ירושלים, וכל הפרזות הבנויות ואשר תיבנה עוד — תתחברנה כעיר שחוברת לה יחדו, גדולה התקוה בעז'ה שנהי' מוכשרים בקרב השנים לשכון גם בעיר פנימה וגם בתל התלפיות, מרכז מרכזינו.

ז. דרשו את שלום העיר.

ואריב"ל א"ל הקב"ה לישראל אתם גרמתם להחריב את ביתי ולהגלות את בני היו שואלים בשלומה ואני מוחל לכם שנא' שאלו שלום ירושלים (סוף מס' ד"א זוטא). ושאיילת שלום ירושלים מהי להתפלל על שלומה ועל ישובה ובנינה, ע"ד הכתוב "ודרשו את שלום העיר... והתפללו בעדה" (ירמי' כ"ט). ובכלל שאיילת ודרישת שלומה גם לעשות צביונים וציונים לזכרון ירושלים והמקדש ולהעלות זכר ירושלים על ראש שמחתנו ולעשות זכר לאבלות ירושלים (ב"ב ס' :). וזכר למקדש וכדאז"ל מנ"ל דעבדי' זכר למקדש שנא' כי אעלה ארוכה לך כו' ציון היא דורש אין לה מכלל דבעי דרישה (ר"ה ל'. וסוכה מ"א). וענין הקינות והאבלות על החורבן והתפילות לבנינה והציונים לזכרון ירושלים והמקדש — הרי זו להיותנו כוספים תמיד להחזרת השכינה למקדש ולירושלים ושנוכה לראותה בבנינה בנין עולם ותחינה עינינו בשוכך לציון, שגם התפילה והתשוקה זוהי מסגולה לעם ישראל, כדאמר החבר להכוררי (סוף כוזרי): ובהערת ב"א והתעוררותם אל אהבת המקום הקדוש ונחץ הענין המיוחד שבח גדול וגמול רב כמ"ש אתה תקום תרחם ציון כי עת לחננה כי בא מועד כי רצו עבדיך את אבני' וגו', רוצה לומר כי ירושלים אמנם תבנה כשיכספו בני ישראל לה תכלית הכוסף עד שיחוננו אבני' ועפרה עכ"ד.

ובכלל הכסיפה הלזו: שישאלו ויחקרו תמיד אם כבר בא המועד, העת לחננה, ואם יש אפשרות להיות מבוני ויושבי ירושלים ואם כבר הגיע הזמן לתחית ולשיבת הארץ והעיר והמקדש, וכמו כן ללמוד הדינים וההלכות הדרושות לזו, וכל עסק בתורה זו היא מסלילת דרך אל המסילה של היעוד, כמאמרם ז"ל כל העוסק בתורת חטאת ואשם כאילו הקריב וכו' (מנחות ק"י).

הציבי לך ציונים שימי לך תמרורים, שיתי לבך למסילה דרך הלכת שובי אל עריך אלה (ירמי' ל"א), סלו סלו המסלה פנו דרך ה' ישרו בערבה מסלה לא', ונבנתה עיר על תלה וארמון על משפטו ישב.

ח. מהות הספר.

כפי שיראה הרואה ב"תוכן" (שמות הפרקים) מחולק הספר בחמשה חלקים. החלק האחד, מדבר על קדושת העיר והמחנות, וקדושת המקום והמחיצות.

החלק השני, על מהות ירושלים וציון, מקומן, גבולן, החומות ותקופתן, ורבעי העיר.

החלק השלישי, מבאר הדינים והדברים הנאמרים והקשורים לירושלים והנהוגים בה, וגם הנוגעים לזה"ז.

ואם כי כולו מוסב על ציון וירושלם — מדובר בו, דרך אגב, גם על דינים הנוגעים לאר"י בכללה, כשיש להם קשר לירושלם. כגון הפרשת תרומות ומעשרות, מכיון שמדובר ממעשר שני ונטע רבעי הקשורים לירושלם — יחדנו פרק מיוחד גם לתרו"מ בכללו, וכמו"כ היו"ט באר"י, מכיון שדיברנו משני ימים טובים של ראש השנה בקשר לירושלם, ואחרי שכל ענין יו"ט שני (ביחוד לפמ"ש הרמב"ם ששני ימים טובים תלויים בשיעור המרחק מירושלם) תלוי בירושלם — יחדנו פרק מיוחד ליו"ט שני בכללן.

ומתוך כך קבענו גם פרק לגבולי אר"י (הנוגעים לדין יו"ט שני).

בחלק רביעי, מדובר על מקום המקדש (והר הבית) והדינים הנאמרים שם.

בחלק החמישי, סובב על אפשרת הקרבה בזמן הזה, והשאלות הכרוכות והמסתעפות מזו.

והספר הזה ערכתיו בעז"ה ברובו לפני עשרות בשנים, ויהי אז — ביחוד חלקו השלישי (המדבר מהענינים הקשורים לירושלם המקודשה) — גם לספר שמושי כי רוב הדברים נאמרו גם בנוגע לזמן הזה, אולם כיום אשר לכאבנו הגדול גורשנו מהעיר העתיקה והיא נתרוקנה לגמרי מתושבי' היהודים — נוטל מספרנו זה חלק חשוב מערכו באשר הרבה פרקים מהדברים המדוברים בה — לא למעשה הם לעת עתה.

[תודה לא"ל זכינו שכבר בעת הדפסת הספר לא רק שנעשה שוב חלק ג' לשמושי, אלא גם כל הספר כולו הוא אקטואלי מאד, ורבים המחכים בכליון עינים להוצאתו לאור, וכל הספר כולו עלה ערכו בהרבה כאשר הוא כיום ב"ה למעשה — נ. א. ט.].

פרק א'

קדושת עולם

א. הקדושה העצמית.

ארץ ועיר הקדש והמקדש — הקדש עולם הן גם מצד עצמן מראשית הבריאה, ואין הקידוש שקדשון גרם מעלתן אלא מעלתן גרמה שתתקדשנה אה"כ ע"י בני. מראש עפרות תבל — אר"י, "טבור הארץ", "ארץ החמדה", "ארץ החיים". עוד בטרם שנתקדשה ע"י בני הדרו, "האבות" לדור דוקא בתוכה, ולא יצאו ממנה רק עפי הכרח ובהוראת שעה, ויצחק אע"ה שנתקדש לעולה לא הורשה לצאת ממנה כלל, ויעקב אע"ה שהי' מוכרח לצאת מאר"י ויצא עפי צווי אביו ואמו — פחד בכ"ז שמא תכריע זכות ישיבת אר"י לעשו בימי שהותו בארם נהרים, כמשז"ל (ב"ר עה"פ ויצר לו) אמר כל השנים הללו הוא (עשו) יושב באר"י כו'. וכן הקפידו האבות והשבטים להקבר רק באר"י, וכמה גדול וקשה הי' עון המרגלים על שהוציאו דבת הארץ, עוד בטרם כבשוה וקדשוה בני. וכמה השתוקק מרע"ה להכנס לארץ.

וכן ירושלם עה"ק הנה והיתה תמיד גם קודם שנתקדשה, "הר ה'" "הר הקדש", "עיר אלקים סלה", ומראש גבעות עולם — ירושלם של מטה מכונה כנגד ירושלם של מעלה (תענית ה'). וכאן מוסד העולם וממנה הושתת כמ"ש מציון מכלל יופי (יומא נ"ד), ובה שרשי כל הארצות, והיא "לב הארץ", ומקדמת עולם נקראה בשם "צדק" ובשם "שלם", ככתוב ומלכי צדק מלך שלם (ב"ר מ"ג ועוד) ואמרו ז"ל אברהם קראה "יראה" ושם קראה "שלם" אמר הקב"ה הריני קוראה כמו שקראה שניהם "ירושלם" (ב"ר נ"ו).

ומקום המקדש — מקדש לתעודתו מעת היצירה, כסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו מתחילת ברייתו של עולם כו' (ב"ר). וביהמ"ק הוא משבעת הדברים שנבראו קודם בריאת העולם (פסחים נ"ד). "מכון לשבתך פעלת ה'" מכוון נגד שבתך זה ביהמ"ק של מעלה (מ"ר שה"ש ג' עה"פ מעצי הלבנון, ועי' גם במדבר רבה י"ב ט"ו) תשורי מראש אמנה מאתר בי מקדשא דלעילא ומאתר בי מקדשא דלתתא (זוהר שמות). ואדה"ר משם, ממקום כפרתו, נברא (ירוש' נזיר פ"ז וב"ר פ"ד עה"פ וייצר וע"ש יומא נ"ד), ולכן אמרו על הקבור באר"י "כאלו קבור תחת המזבח" (כתובות קי"א) משם הוא שב אל מקורו ושרשו, לך לך אל ארץ המורי' לך לך אל שרשך ומקורך שממנו לוקחת (אוה"ח וכלי יקר פרשה לך).

במקום הק' הזה הקריבו את קרבנם אדה"ר וקין והבל, וכן נח בצאתו מן התבה (פדר"א ומדרשות ורמב"ם בה"ב פ"ב), ושם נעקד יצחק אבינו ע"ה והקריב אברהם את האיל תחת בנו ככתוב לך אל ארץ המור"י (שם). את אותו המקום הקדוש מצאו אבותינו אברהם יצחק ויעקב שממנו תעלינה התפלות ויקבעוהו למקום התפלה, ויעקב אע"ה ראה שם והנה סלם מצב ארצה וראשו מגיע השמימה והנה מלאכי אלקים עולים ויורדים בו (כאן הוא הסלם למלאכי מרום ולהשפעה החוזרת ומקור הנשמות העולות ויורדות מעולם ולעולם) ויאמר מה נורא המקום הזה אין זה כי אם בית אלקים וזה שער השמים (לעילת התפלות וכו' — מדרש תהלים). וכל מי שמתפלל בירושלם כאלו מתפלל בפני כסא הכבוד ששער השמים שם (פדר"א ל"ה).

ודוד המלך ע"ה שהיתה לו הקבלה ממקום הקדוש ולא נודע לו מקומו איה — עמל הרבה למצאהו, נשבע לה' נדר לאביר יעקב אם אבוא באהל כו' אם אתן שנת לעיני כו' עד אמצא מקום לה' וגו' (תהלים קל"ב), וילך דוד ושמואל וישבו בניית ברמה, ישבו ברמה ועסקו בניו של עולם למצוא את מקום המקדש (זבחים נ"ד: ופרש"י שם) וכשמצאהו וגד החוזה הסכים על ידו קנה את הגרן מארונה היבוסי (סוף ש"ב). [ועי' בכפתור ופרח פרק י' עכ"ו באורך — ג. א.].

ב. הקידוש בפועל.

וכי תשאל א"כ למה איפוא היו צריכים בני"י לקדש את ארץ ישראל ואת ירושלם והמקדש, ומה ענין קדושה ראשונה שניה ושלישית, ומה התוכחו בק"ר אם בטלה — אחרי שקדוש המקום לאדונו ומעולה בעשר מעלותיו מצד עצמו — שתי תשובות לדבר: חדא עפ"י מה שנבאר בעוה"י להלן (פ"ה סעיף ד') שיש שני מיני קדושות לירושלם ולמקדש: קדושת המקום וקדושת המחיצות — היו צריכים לקדשה במלך ונביא וכו' ביחוד בשביל קדושת המחיצות. וקדושה זו הנקראת קדושת המחנות היתה תחילה "קדושה מהלכת" ככתוב ואהי' מתהלך באהל ובמשכן (ש"ב ז' ו') במדבר, בגלגל, בשילה, ובנוב וגבעון, ובירושלם היתה למנוחה ולנחלת עולמים. אולם התירוץ השני והעיקרי הוא: שקדושת המקום מצד עצמו אין זו אלא הכשרה והזמנה להקדושה שבאה אח"כ ע"י בני"א, ומעלת המקום מצד עצמו אין בכחה להכשירו בפועל לחיובי המצות התלויות בקדושת המקום. והלא אפי' השראת השכינה במקום המקדש אם כי גם יעקב אע"ה כבר ראה שם מלאכי א' עולים ויורדים בו בכ"ו כל זמן שלא נתקדש ע"י המלך והנביא וכו' לא היתה אותה השראת השכינה שממנה שואבים בני"א השפעתה (והיא שגלתה בעשר הגליות), ורק ע"י הקידוש קבלו המקומות את קדושתם בפועל — העזרה, הה"ב, ירושלם, מוקפות חומה כל מקום — לענינו הוא.

(יכמו האדם בעצמו שתר"ג האכרים והגיידים הנפשיים שלו הם רק בכח וע"י מעשהו נארגים בפועל).

ג. הקידוש ע"י דוד ושלמה.

א) ומפני מה אני מבכר את תירוצי השני על הראשון משום שרואים אנו שלא רק המחיצות אלא גם המקום נתקדש ע"י בנ"א. דהנה העזרה מצינו שנתקדשה ע"י דוד ושלמה כמ"ש רש"י בשבועות (ט"ז. ד"ה רב הונא) "קסבר קדושה ראשונה דדוד ושלמה לא בטלה". וכ"ה בזבחים (כ"ד.) כי קדיש דוד רצפה כו', ושם לעיל דתנא דבי ר' ישמעאל הואיל ורצפה מקדשת כ' רש"י שהרי דוד קדשה כו', והוסיפו בתוס' (ד"ה הואיל) ואע"ג דשלמה בנה הבית דוד קדשה כו', וכ"ה בתוס' לעיל שם זבחים (י"ד: סוף ד"ה הגהה תוך עזרה) "דקודם דאתא דוד וקדיש רצפה וקודם בנין שלמה". וזוה מובן גם מה שמצינו בזבחים (ס"ב.) אלא אמר רב יוסף קרא אשכח ודרש ויאמר דוד זה הוא בית ה' מה בית ששים אמה כו' ופרש"י שאנשי כנה"ג הגיעו לסוף מדותיו להם נגלה מקום המקודש למזבח מה שלא נגלה לשלמה עכ"ל. ולוא ה"י רק שלמה הבונה מקדש את המקום כיצד היו יכולים עולי הגולה להוסיף בקדושת המקום אליבא דרב הונא האומר (שבועות שם) בכל אלו תנן? אבל אם דוד הוא שקדש את הרצפה נ"חא, כי הוא קדש אמנם ששים אמה ועולי הגולה הגיעו לסוף מדותיו ולכן הוסיפו על מדת המזבח (ולששים אמה לא היו צריכים). [ומהא דהקריב דוד העולות והשלמים בהר המורי' (סוף ש"ב) אין להוכיח שהוא כבר קדש את המקום דאז ה' עדיין מזבח העולה בגבעון ועדיין הותרו הבמות "והשלמים" שהקריב ה' נאכלים בכל ערי ישראל]. וזוה מובן מה דקרינן ל' בכ"מ "קידוש דוד ושלמה" שלכאורה אם דוד קדש מה הוסיף שלמה לקדש — ע"כ הכי הוא: דוד קדש קדושת המקום ושלמה קדש קדושת המחיצות. וזוהי גם כונת תוס' זבחים (י"ד.) "קודם דאתא דוד וקדש רצפה וקודם בנין שלמה", וכן כונתם שם לקמן (כ"ד.) במ"ש אע"ג דשלמה בנה הבית דוד קדשה.

ואין להקשות מהא דאמרי' בשבועות (ט"ו:) "בבני' מאתמול ונקדשי' האידינא ומשני בעינן קידוש בשעת הבנין", דשם ר"ל שהקדוש של המחיצות אינו אלא בשעת בנין, אבל הקדוש של הרצפה כמובן ל"ש בשעת בנין. וכן הא דפליגי ר"י ור"ל בירושלמי סנהדרין (פ"א ה"ג חד אמר בונין ואח"כ מקדישין ואח"כ בונין — מדובר ג"כ בנוגע לקדושת המחיצות. והנה אמרו שם מ"ד בונין ואח"כ מקדישין אין רואין את המחיצות כאלו הן עולות. ופירשו בנועם ירושלמי והרידיבין ובהגהות "יפה עינים" בשבועות ט"ז שגם כאן המכוון כבירושלמי מע"ש פ"ג שס"ל ק"ר ל"ק לעת"ל ואין רואין

את המחיצות כאלו ישנן, ואין אני מוצא פירוש זה לנכון דא"כ לא הו"ל לומר ח"א וח"א אלא הו"ל ר"י אומר מקדישין ואח"כ בונין כו' דהא דעת ר"י ור"ל אם קדשה לע"ל כבר ידועה (כמבואר בזבחים ק"ו:), ועוד הו"ל גם לאידך מ"ד שמקדישין ואח"כ בונין שרואין את המחיצות כאלו עולות. עוד יותר מוקשה דהא שם מדברים לא רק מקידוש עזרא אלא גם מקידוש ראשון, ובקידוש הראשון הלא הי' המחיצות דוקא גם למ"ד קדשה לעת"ל דהמחלוקת היא רק בנוגע לעתיד אחר שנתקדשו ונחרבו המחיצות. ונ"ל שפירוש הפ"מ הוא הנכון שבתמיהה אמרו זאת ה"אין רואין את המחיצות כאלו הן (קרבנות) עולות" שמועלין בהן? וע"כ בונין בחול ואח"כ מקדישין כדי שלא ימעלו בהבנין, והיא ע"ד שאמר שמואל במעילה (י"ד). בונין בחול ואח"כ מקדישין, (ועמש"ל ח"ד פ"ח).

(ב) ובוו נתישבה לי קושיא גדולה שנתקשתי בה הרבה זמן: במ"א ח' ס"ד ובריה"ב ז' ז' כתיב "ביום ההוא קדש המלך (שלמה) את תוך החצר אשר לפני בית ה' וגו'", ופליגי ר' יהודא ור' יוסי בזבחים (נ"ט.) בפירוש הקרא: לדעת ר' יהודא הדברים ככתבן שקדש שלמה את כל הרצפה לשם מזבח שתהא להקטרה (אך לא לדמים שבעי' דוקא מזבח ותנאי) משום שגם מזבח של שלמה קטן הי' מהכיל ולר' יוסי מאי "קדש שלמה" להעמיד בה מזבח ופרש"י קדש לשם העזרה להעמיד בה מזבח אבנים, ולא הבנתי: בשלמא לר' יהודא שפיר הי' צריך גם שלמה לקדש את הרצפה שתהא היא עצמה כשרה להקטרה (גם כשישנו סכר המזבח) אבל לר' יוסי האומר שקדש שיהא ראוי למזבח הלא לזה כבר קדש דוד. ואנן קי"ל הלכה כר' יוסי מחברו וכ"פ הרמב"ם (בה"ב פ"ב ה') וכ' הכ"מ שסתמא דגמ' דמנחות צ"ו כותי', ויש להביא ראיות עוד, ותמוהים הם דברי רש"י בשבת (י"ט: ד"ה בית המוקד) מה שהביא המקרא "ביום ההוא קדש" לקדושת הרצפה. הא פסקי כר' יוסי, וכבר דברו על רש"י שם המהרש"ל ומהר"ם ועי' מלבי"ם שם במ"א מה שתמה על ר' יוסי שבוה"י מפורש כתוב שהמזבח "שעשה שלמה" הי' קטן מהכיל ומה שתירץ ע"ז לא מובן לענ"ד וכן גם לא נתברר לי לשונו של רש"י שם]. ואין לתרץ שאפי' לרב הונא האומר בכל אלו תנן לא בעי' שיהיו המלך והנביא והאור"ת וסנהדרין כו' הכל יחדיו אלא אפי' זה אחר זה והי' אפ"ל שדוד קדש הרצפה בתוך מלך יחד עם גד בתור נביא ואחריו קדשה שלמה בסנהדרין ובתורות — זה אינו דמלבד מה שבסוגיא בזבחים שם (כ"ד.) מוכח שדוד קדש הרצפה לגמרי בקידוש שלם וכדמשמע ברש"י ובתוס' שם — אף גם כן מוכח בירושלמי דסנהדרין (פ"א ג') ושבועות (פ"ב) דהתם אמרו על הא דאר"ה בכל אלו תנן: בתחילה ויעל דוד בדבר גד — זה מלך ונביא, ויחל שלמה לבנות את בית ה' א' ישראל בהר המורי' אשר נראה — אלו אורים ותמים. לדוד אביהו זה סנהדרין שאל אביך ויגדך וקנך ויאמרו לך השיר — וילך אחריהם

הושע' וחצי שרי יהודא, תודות ואעמידה שתי תודות וכו' ע"כ. הרי שם יליף מכל המקראות שנאמר בדוד ובשלמה ובנחמי' — לתת את של זה בזה שבעי' כל הני דברים יחדיו, והתודות המובאות מקרא דנחמי' היו בעיקר בקדושה הראשונה, ועורא רק זכר בעלמא עבד למ"ד בכל אלו תנן, וע"כ היו כל הני דברים יחדיו, וכן משמע ממה שיליף (שם בירושלמי) משה זה מלך ונביא אהרן אלו אורים ותומים כו' ותו צריך באור לר' יוסי למה הי' צריך שלמה לקדש "תוך החצר" ?

אלא הוא אשר דברנו ש"קדושת דוד ושלמה" היו שתי קדושות מיוחדות. דוד קדש קדושת המקום ושלמה קדושת המחיצות, וזהו לר' יוסי הבאור "קדש תוך החצר" היינו קדושת אויר החצר הבא מן קדושת המחיצות, וזמ"ש (ס'.) רש"י מאי קדש את תוך החצר קדשו לשם עזרה להעמיד בו מזבח אבנים. ג) ובזה הרוחנו לתרץ קושית תוס' על רש"י בזבחים (כ"ד) ד"ה הואיל שהקשו ע"ז שפרש"י "שדוד קדשה בשתי תודות" הלא העזרה מתקדשת רק בשירי מנחה, ומעתה י"ל שדוקא קדושת המחיצות מתקדשת בשירי מנחה משא"כ קדושת המקום די בשתי תודות. תו ראיתי עתה בס' טהרת הקדש על זבחים מתרץ ג"כ ע"ד זה קושית תוס' שדוד קדש הרצפה בלא מחיצות ודי' קדושה זו בתודות. והוסיף שם לומר דהלא תוס' בשבועות כתבו לדבר פשוט שאויר עזרה כעזרה ואויר אינו אלא ע"י מחיצות. והנאני שכוונתי בעזה"י בעיקר הדבר.

ואנהירו לעיניו דברי רש"י בזבחים (ס'.) התמוהים לכאורה מאד במש"ש (בד"ה בשלמא לר' יהודה "שהוצרכה כל הרצפה לקדשה לשם מזבח וקדושתה בשירי מנחה", והכל מתפלגים על זה בתרתי. חדא מה שרש"י כאן סותר א"ע למש"ל (כ"ד). "שהיו מקדשין בשתי תודות", שנית למה צריך רש"י להשמיענו כאן בכלל במה נתקדשה מה שאין ד"ו לכאורה שייך לכאן כלל. אולם במש"ל זכינו ב"ה להבין את דברי רבנו רש"י וזה"ה שה"ק בשלמא לר' יהודא מוכן ענין קידוש הרצפה של שלמה שנתקדשה כעין מזבח המקודש בקדושת מחיצות של העזרה, היינו שנתקדשה בשירי מנחה ולהשמיענו בא לחלק את ענין קדושת הרצפה ע"י שלמה אליבא דר' יהודא (משא"כ לר' יוסי) מן קדושת הרצפה ע"י דוד שהיתה חסירה עדיין קדושת מחיצות שבקדושה זו של דוד היתה רק בתודות. ונוטלה גם חודה של תמיהת תוס' בשבועות (ט"ו ד"ה אין) מה שתמנו הא אין מנחה בכמה וכיצד היו להם שירי מנחה לקדש את העזרה הלא קודם הקידוש הי' מקום זה כבמה, ולפמ"ש שקודם שנתקדשה קדושת המחיצות בשירי מנחה נתקדשה הרצפה ע"י דוד בתודות לא הי' למקום הזה עוד מדין במה. ולהלן בפרקים הבאים נסלק בעזה"י ע"י יסוד זה עוד הרבה קושי וחומר.

ד) וכשם שהעזרה נתקדשה בשתי קדושות, קדושת המקום וקדושת המחיצות.

כך גם מחנה לוי ומחנה ישראל — זו של ירושלים (לא מוקפות חומה — ע"י להלן פ"ד) נתקדשו בשתי קדושות אלו שגם להן יש קדושת מחיצות (ולהרמב"ם נקרא לפיכך ירושלים בכללה בשם "מקדש") וכמ"ש לקמן (פ"ד) שלכן יש הלאו "ולא יטמאו את מחניהם" בכל ג' המחנות של ירושלים ולא בשאר ערי מוקפות חומה מפני שהמקום עצמו של הה"ב ושל ירושלים נקרא "מקום טהור" (כסוגיא דזבחים ס"ז). ואפי' תאמר שרק מקום המקדש מצינו מפורש שנתקדש בשני זמנים ע"י דוד (המקום) ושלמה (המחיצות) משא"כ ירושלים שכל בסתמא לא נתקדשה בשתי פעמים — מ"מ בה בעת שקדשו את המחיצות של ירושלים קדשו או גם את מקומה שיהי' "מקום טהור" לאכילת קק"ל ומע"ש ושלא תנתק קדושתה למקום אחר. ולפי מ"ש לקמן (ח"ב פ"ב) שנתקדשה גם ירושלים ע"י שניהם "דוד ושלמה" גם היא נתקדשה תחילה ע"י דוד קדושת המקום ואח"כ ע"י שלמה בבנותו את חומותי' קדושת המחיצות.

ה) ואין ענין קדושת המקום קשור לענין קדושת "עובי הרצפה" (אשר נדבר אי"ה לקמן ח"ד פ"ז סעי' ג') דלוא אפי' הו"א שרק העזרה נתקדשה בעובי הרצפה ולא ירושלים — מ"מ חלה הקדושה "על המקום" כמו שחל הקדש על מקום ביכ"נ אף שאין שם ענין של עובי רצפה. מכ"ש לפמ"ש שחר הבית וירושלים ודאי נתקדשו בעובי רצפה כמו כל הקדש שדה, ורק בהעזרה הו"א שהרצפה היא ככלי שרת וקמ"ל שאפילו העזרה נתקדשה גם היא בעובי הרצפה. וע"ש שבארנו שאין קדושת עובי הרצפה נוגעת לקדושת המחילות וגם אר"י שלא שייך בה קדושת מחיצות ושכתבנו לקמן פ"ב שבקדושת השני' נתקדשה קדושת פה והקידוש הראשון הי' ע"י כיבוש יהושע דגם הכבוש והישוב הישראלי כשהוא לעצמו נתן להארץ מין קדושת מקום שהכשירה לחיוב המצוות התלויות בה — פשוט וברור שנתקדשה גם היא עד התהום, ולא מבעי כשנעקרה חוליא וזרע תחתיה שכל קדושת אר"י על הזריעה שבתוכה אלא אפי' זרע במערה ובמחילה (אם רק חרשה ושם שדה עלי' דאל"כ הוי כבית שנתמטטה מ"שדה" בירושלמי חלה פ"א) לא פקעה קדושת אר"י מן המחילות והמערות, דעד כאן ל"פ ר"י ורבנן (במכות י"ב:;) אלא אם במערה הולך אחר פתחה בנוגע למע"ש בירושלים. אבל מצד המחילה עצמה לא פקעה, — כתבתי כ"ז בשביל דברי המנחת חנוך (מצוה ס"ב, מובא לקמן שם ח"ד פ"ז) שרק העזרה נתקדשה עד התהום ולפיכך רק מחילות שתחת העזרה נתקדשו משא"כ הה"ב שלא נתקדש בעובי הרצפה המחילות שלו לא נתקדשו, ומדבריו אפשר ללמוד שמכ"ש ירושלים ואר"י שלא נתקדשו בעובי הרצפה, ומחילות שלהן לא נתקדשו, וכ"ז אינו לענ"ד דאפי' ירושלים מוכח מסוגיא הנ"ל דמכות שמחילות שבה נתקדשו וק"ו לאר"י שהשם "ארץ" כולל הארץ בכללה עד התהום, ועי' רשב"ם (ב"ב קל"ו: ד"ה מביא ואינו

קורא) חלוק בין אדמתך לבין ארצך ששם "ארצך" אין למעט רק חו"ל (וכדאמרו שם ב"ב פ"א.).

ד. הכל בכתב.

א) והקדושה העצמית של מקום המקדש היתה במידה מסוימה. וכשנגשו בני ישראל לקדש את מקום המקדש בקדושת פה ע"י המלך ונביא וכו' הי' עליהם למצוא את אותו המקום המיועד בקדושתו העצמית. וכי על כן כל כך עמל ויגע דוד המע"ה למצוא את מקומו המכוון, ככתוב בתהלים (קל"ב), וכאשר מצא את המקום וקדש את הרצפה לא הוסיף ולא גרע מאותו המקום המוכן. וכן אח"כ כשקדש שלמה המע"ה את קדושת המחיצות בנה וקדש לפי התכנית שמסר לו דוד אביו, וככתוב ויתן דוד לשלמה בנו את תכנית האולם ואת בתיו וכו' ותבנית כל אשר הי' ברוח עמו לחצרות בית ה' ולכל הלשכות סביב וכו' הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל כל מלאכות התבנית (דהי"א כ"ח). ובאמרם ז"ל בפסחים (פ"ו.) שאני היכל דכתיב בו' הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל — לאו דוקא היכל אלא כל העזרות והלשכות שבהן בכלל זה, כמשמעות הקרא, וראי' עוד דבסוכה (נ"א:) הקשו על הוספת הגזוזטרא בעזרת הנשים הא כתיב הכל בכתב וכו' ומשני קרא אשכחו ודרוש. וכ"ה בזבחים (ל"ג.) שאפילו להוסיף פשפש בשער נקנור במזרח חומת העזרה אי אפשר. מבוואר ש"הכל בכתב" קאי על כל העזרות ושער נקנור וגם עזרת נשים אף שהיא בכלל מחנה לוי', כמו הר הבית, ומה שאין טבול יום נכנס בעז"ב וזהי מגזירה שגזרו אח"כ (פסחים צ"ב. ועי"ש תוס' ד"ה טבוי').

אמנם להלן בח"ד (פי"ד) נביא בעז"ה שהרבה לשכות שלא נמנו במשנה דמדות נבנו והוקמו בהר הבית, ביחוד בזמן בית שני, וכן נבנו שם בתי מדרש. ומזו יש לשער שהכלל הכל בכתב נאמר רק בנוגע לבניני העזרות ולא בנוגע לתה"ב שמחוץ לעזרות (ועל היחס המיוחד לעז"ב ידובר בעז"ה שם בח"ד פי"ד) כי שם כן אפשר להוסיף בנינים הדרושים לצרכו המקדש מה שראו אח"כ לצורך, אם כי לא נכללו בכלל התכנית שנמסר מדוד המע"ה.

ב) וכן לא הי' יכול עזרא ובית דינו לשנות להוסיף או לגרוע על כל התכנית שנמסר למקדש ראשון, ואפי' למ"ד קדושה ראשונה לא קדשה לעת"ל וס"ל כרב נחמן (שבועות ט"ז.) דלאו דוקא בכל אלו מתקדש אלא אפילו באחד מכל אלו ואפי' בסנהדרין לחוד — מ"מ לא היו יכולים לשנות בקדושה השני' כל שום שנוי למקום המיועד והמקודש בקדושה העצמית, והרי ר"י ורבנן דפליגי ביומא (נ"א:) אם היו שתי פרכיות או אחת, דמספקא להו בקדושת האמה אם כלפנים אם כלחוץ, ולמ"ד שבטלה ק"ר מה כל תחרדה אחרי שלדידי' הלא קדשו הקדושה השני' הכל מחדש, והרי היו יכולים להוסיף גם את קדושת האמה. אלא ע"כ

שכשם שמזומן הי' המקום לא להוסיף ולא לגרוע כשבנה שלמה את בנין הבית — כך (או מכ"ש) לא היתה אח"כ הרשות לשנות כלשהו.

ג) ויש מקום להתקשות על עיקר הדבר, על הא דאמרו בכמה דוכתי (עירובין ק"ד. פסחים פ"ו. סוכה ג"א: זבחים ל"ג. וס"ב. חולין פ"ג:) שלא להוסיף במאומה כי הכל בכתב מיד ה' עלי השכיל, ואפילו להוסיף גזוטרטא (כגון הא דבסוכה) או להוסיף פשפש (כגון הא דזבחים ל"ג) אי אפשר משום האי כללא שהכל בכתב — א"כ כיצד תני בשבועות (י"ד). שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ואו"ת וסנהדרין הרי שע"י מלך ונביא ואו"ת כן אפשר להוסיף, ואם נמסר ברוח ה' לדוד המלך ע"ה שהכל בכתב — כיצד אפשר למלך ונביא וכו' להוסיף ולשנות אח"כ. אכן כבר הקשו בראש תוס' ביבמות (שם ל"ג. ד"ה וליעבד) וכתבו הא דמוסיפין על העיר והעזרות היינו היכי דאיכא למימר קרא אשכחו ודרוש כהניא דסוכה כו'.

ואלולא דברי התוס' הללו עלתה פעם על דעתי לומר שהכלל הכל בכתב שנמסר לדוד הוא רק בנוגע לבניני המקדש והמזבח שלא להוסיף ולא לגרוע בבנין לא באורך ורוחב ולא בגובה, אבל בנוגע לשטחי העזרות לא נמסר הכלל הזה, כי על כן הי' אפשר להוסיף על שטחי העזרות, ובכל ששת המקומות שבש"ס (עירובין פסחים סוכה זבחים חולין) מדובר שם אך ורק בבניני העזרות והמזבח ולא בשטח העזרות, גם לשון המקרא (בדהי"א כ"ח) מדבר כולו מאולמים ובתים וכו' וכו', ומה שזכר אח"כ "לחצרות בית ה'" קאי אדלעיל ואדלהלן שמדובר בבנינים. אולם אחרי שרבותינו בעלי התוס' לא נחתו לכך ומוכח מדבריהם שגם על שטח העזרות ישנו הכלל של הכל בכתב ודאי בטלה דעתי. תו התבוננתי גם בלשונות רש"י בכל המקומות הנז' וראיתי שאם כי ברוב המקומות דיבר משנויים בבנין אבל מלשונו בזבחים קצת נראה גם לדעתו הוא שאין להוסיף אפילו בשטח, דכתב שם בזבחים (ס"ב) "שכל המקומות הקדושות ומדותיהן נכתב לדוד" משמע שגם מידות המקומות בכלל זה, וכן אפשר קצת לדייק גם מלשונו בזבחים ל"ג שכתב שם "כל פתחי העזרה ומידותיה' ובנין כל הבית כו'". ולוא אפילו היינו יכולים להתוכח בלשון רש"י אבל מדברי תוס' מוכח עכ"פ שגם שטחי העזרות נכללו בכלל הכל בכתב, והא דיכולין להוסיף על העזרות עפ"י מלך ונביא וכו' היינו (כמש"ש תוס' בזבחים ל"ג) היכי דאיכא למימר קרא אשכחו ודרוש.

בכל אופן הנה לעת"ל ודאי יוסיפו על העזרות כיוצא מן המקראות דיחזקאל וודאי כן גם דעת הרמב"ם. ומ"מ אין לשאול מדוע דוקא על המזבח כתב הרמב"ם (בית הבחירה ריש פ"ב) שהמזבח מכון ביותר וכו', ושלדבריו גם לעת"ל לא ישונה, אם גם תכנית המזבח לקוח מן הכל בכתב — מ"ש המזבח מן העזרות.

הא גם שטח העזרות בכלל הכל בכתב. ויכולנו לומר אפשר שהרמב"ם לא ס"ל כדעת התוס' (ושכן נראה גם מרש"י) שהכלל הכל בכתב נאמר גם על שטח העזרות — אבל מחוורתא לומר שכל ההקפדה היתרה על המזבח הרי זה מהא דאמרו (זבחים ס"ב). שלושה נביאים עלו עמם מן הגולה ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, בשגם במקומו נעקד יצחק ושם בנה דוד המזבח בגורן ארוגה והוא המקום שבנה נח המזבח ושם הקריבו קין והבל ואדם הראשון ומשם נברא אדם הראשון (כמובא ברמב"ם שם). ואילו העזרות שהשטח שלהן הוא אך ורק מן הכל בכתב כן יתרחבו לעת"ל וכמש"ש בתוס' (זבחים ל"ג). שיוסיפו על העזרות כשנמצא קרא לדרוש (וכאן הרי מפורש בקרא). אכן עם ההקפדה היתירה על מקום המזבח אין אנו חוזרים מדברינו הנז"ל שבכ"ז אם עשו מזבח בפחות מל"ב (וכפי שעשה משה) ויותר מל"ב עד ששים אין המזבח ואין קרבנותיו נפסלים (וכמ"ש בס' הר המורי).

ובראשונה לא הבנתי את כל הענין הזה, ונתקשיתי כאן בשתיים : חדא אם מלך ונביא ואו"ת וסנהדרין בכחם לשנות — מה דרוש תו לדרשה דקרא. ואם יש קרא לדרשה מדוע לא יוכלו לדרוש את הקרא סנהדרין לבדם ומה צורך לדרשה זו גם למלך ונביא ואו"ת? שנית, לא הבנתי, אם נמסר לדוד הכל בכתב מיד ה' כיצד אפשר לדרוש אחרת ממה שנמסר מפי ה'?

אכן ענין זה מתבאר לנו מדברי הירושלמי ריש מגילה (א' 3) שם אמר ר' ירמיה בשם ר' שמואל בר רב יצחק מגילה שמסר שמואל לדוד (שהי' כתוב בה תבנית ביהמ"ק שמסרה הקב"ה למשה ומשה ליהושע כו' ושמואל לדוד — לשון קה"ע שם) מגילה זו ניתנה להדרש מ"ט הכל בכתב"ז זו המסורת (מלא וחסר קרי וכתוב לפיכך נמסור בכתב לא בע"פ — שם פי' קה"ע) "מיד ה'" זו ריה"ק (שיש במגילה דברים עפ"י הסוד, קה"ע) "עלי השכיל" מכאן שניתנה להדרש (דלהשכיל משמע להבין דבר מתוך דבר וש"מ שניתנה להדרש, קה"ע שם). ועפ"י דברי הירושלמי הללו מובן הענין : שאע"ג שניתנה המגילה למשה מסיני, עם כל התבנית והסודות שבה — נמסר לו שבכ"ז ניתנה להדרש, אבל משום שיש בה רמזים וסודות מרוה"ק ניתנה להדרש עפ"י אותה ריה"ק שבה נתקדש המקום היינו ע"י מלך ונביא ואו"ת וסנהדרין.

ואין להקשות אליבא דרב הונא (שבועות ט"ז). האומר "בכל אלו תנן" ושכ"פ הרמב"ם — איך יכלו להוסיף בזמן בית שני על המזבח והגזוטרטא משום קרא אשכחו ודרוש הא בבית שני לא היו או"ת — זו לק"מ דהפלוגתא בין ר"ה לר"ג אם בכל אלו או באחד מכל אלו היא רק לקדוש המקום, ובנוגע לתבנית הבנינים ע"ז נאמר הכל בכתב ולא לקדוש מחדש.

ולהלן בח"ד (פי"ד) ששם ידובר עוד בעז"ה בענין הכל בכתב מובאים גם

דברי המהרש"א בסוכה (נ"א:) האומר מכיון שמצאו הקרא שצריכין לעשות הגזוזטרא לאפרושי מאיסורא תו אין זה נוגע להכל בכתב, דהכל בכתב גמסר לצרכי המקדש עצמו, ולא בנוגע לאפרושי מאיסורא. וכ"ז י"ל רק בהוספת הגזוזטרא ולא בההוספה על המזבח.

(ד) ונשארתי בשאלה על הא דתני שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא וכו' — הא לא מצאנו ולא שמענו שהוסיפו שום פעם על העיר ועל העזרות, ומסתבר שזאת אמרו על העת"ל שאו כן יוסיפו על שטחי העזרה (וראה מ"ש להלן ח"ה פ"א סעי' ד' מדברי רבנו זקננו בעל תוי"ט בהקדמתו למס' מדות). וראה גם להלן ח"ה פ"ו מה שמדובר עוד בענין הכל בכתב. בנוגע למקום המזבח.

פרק ב'

קידוש ארץ ישראל

אר"י במה נתקדשה:

(א) לפי המובן הפשוט נראה שלא נתקדשה אר"י בשום קידוש פה. רק הכיבוש והישוב הישראלי הוא שקדש והכשיר אותה לחיובי המצוות. דקידושי דברים לא מצינו אלא בג' המחנות שבמקדש וירושלם (שבועות רפ"ב ועוד) ובמוק"ח (ערכין ל"ב: ועוד ועי' לקמן פ"ג א'). אבל אר"י לא מצינו שקדשוה במיני קידוש, וקוראים לה בכ"מ "ירושה וישיבה" או "כבוש וחלוק". וכן משמע מכ"ד: (א) בסוגיא דיבמות (פ"ב:;) ועוד — תניא בסדר עולם אשר ירשו אבותיך וירשת ירושה ראשונה ושני' יש להן ושלישית אין להן, הרי קורא לה ירושה ולא קדושה, וכ"ה ברש"י (שם ועוד) ירושה ראשונה בטלה ירושה שני' קיימת. (ב) ובערכין (שם) ועוד, אמרו: מקיש ירושתך לירושת אבותיך מה ירושת אבותיך בחידוש כל הדברים הללו אף ירושתך כו', והאי "חידוש כל הדברים הללו" לא קאי על ירושת וקידוש הארץ אלא שמנו שמיטין ויובלות וקדשו בתי ערי חומה, כאמור שם בסוגיא, וכ"ה בטו"א במגילה (י' ד"ה למה מנו) שכ' וחידוש דברים היינו שמנו שמיטין ויובלות וקדשו ע"פ ע"ש. (וכי על כן לא אמרו קידוש דברים אלא חידוש דברים — דלא הכל הי' בקדוש). (ג) וכן בענין שמיטה ועוד אמרו "לאחר ירושה וישיבה" או לאחר שבע שכבשו (הירושה) ושבע שחלקו (הישיבה). (ד) רק על ערי חומה אמרו שם "מצאו אילו וקדשו" או "קדשו בתי ע"פ" — שמשמע ג"כ ששאר ערי ישראל לא נתקדשו בשום קידוש דברים, וכל הסוגיא המדברת שם מקדושה ראשונה קדושה לשעתה — זוהי ג"כ בערי חומה, גם יש לדייק שבמגילה (י' גרסי') "אבל ראשונות בטלו משבטלה הארץ" (כשגלו), ובערכין יש גירסא "משבטלה קדושת הארץ" ומחקו בהגהות רבנו גרשום והגהות שיטה מקובצת תיבת קדושת וגרסי' משבטלה הארץ. (ה) ובכ"ד (גיטין מ"ז: ועוד) מחלקים בין כבוש רבים לכבוש יחיד נראה עד"ו דהחילוק הוא רק בהכבוש, שבאר"י הי' "כבוש רבים" וסוריא הי' "כבוש יחיד", ואילו היתה גם קדושת פה הול"ל העיקר שאר"י נתקדשה ולא סוריא. (ו) גם המחלוקת אם יש קנין לנכרי באר"י (מבלי נכנס לע"ע כאן בהויכוחים הרבים שיש בפרטות ענין זה) — מובנה יותר (אף שאין הוכחה גמורה עי' הלאה) שלא נתקדשה אר"י קדוש פה, דמ"ד יש קנין ס"ל שגם כבוש יחיד של הנכרי בקנין כספו בכחו

להפקיע את הכבוש הכללי שלנו כל זמן שהוא ביד הנכרי ומיד שתוחזר הקרקע שוב לישראל ה"ה בחיובה הראשון, ומ"ד אין קנין לנכרי ס"ל שאין בכח קנין פרטי להפקיע את כח הכבוש שלנו אפי' בו בזמן שהוא ביד הנכרי ע"י קנין, ולוא נתקדשה אר"י בקידוש פה קצת צריך ביאור כיצד מפקיע הקנין של הנכרי את הקדושה.

מכל זה נראה שאר"י לא נתקדשה קדוש פה, וחיוב המצות התלויות בה — בא מכח הכבוש הישראלי, מהן שתלויות גם בישוב ישראלי ונתחייבו אחרי הירושה והישיבה ומהן התלויות בביאת כלכם (כמו בתרומה וחלה, ע"י כתובות כ"ה, ומש"ש רש"י ובכ"ד). וכנראה חזקת אברהם אבינו פעלה שתחל אח"כ ע"י הכבוש והישוב הישראלי מין קדושה להארץ לחיובי המצות התלויות בה, (בין אם נאמר כשטת הר"ח שירושה ראשונה נקראת ירושת אבותיך בין אם נאמר כשאר המפרשים שירושה הראשונה היא כבוש יהושע).

אמנם בתוספתא ידים המובאה בחגיגה (ג'): תניא מעשה בר' יוסי כו' מעשרין מעשר עני בשביעית מה טעם הרבה כרכים כבשו עולי מצרים ולא כבשום עולי בבל מפני שק"ר ל"ק לעת"ל, וכן אמרו בחולין (ז'): בר"מ שאכל עלה של ירק בבית שאן הרבה כרכים כו', הרי אמרו גם על הארץ קדושה ראשונה קדושה כו', אולם גם משם אפשר להביא רא"י שלא נתקדשה דאם קדושה למה תלו הדבר, בלא כבשום עולי בבל ומאי איכפת לנו אם כבשום והניחו הכרכים בלי קידוש, אלא שה"ק לא כבשום כדי שלא יתקדשו עי"ז. כי הכבוש הישראלי הוא שעושה את הקידוש הארצי.

ב) אבל אין כ"ז פשוט לגמרי, דמלבד פשטות הסוגיות בחגיגה ובחולין המדברות מקדושת הארץ הנה מלשון רש"י ותוס' וש"פ המשמעות שנתקדשה בקידוש: כגון ברש"י חגיגה שם קורא ירושה ראשונה ושני' קדושה ראשונה ושני' וכתב שם שקדושתה השני' נתקדשה לעולם ועמון ומואב הניחום מלקדשם, ועד"ז ברש"י ביצה (ו'): ובחולין (ו'): ד"ה את בית שאן, ושם ז'. ד"ה הרבה כרכים) אומר כבשו עולי מצרים וקדשום בקדושת הארץ ולא כבשום עולי בבל לקדשם בשני' ולכן לא כבשום כו' ולא רצו להחזיר קדושתם כו' עכ"ל. וכן בתוס' בכ"ד בביצה ובמגילה ובשבועות ובמכות (י"ט). ובזבחים (ס'): כתבו ודברו על קדושת הארץ כמו על דבר שנתקדש בפה. — ודוחק גדול הוא לפרש גם שם את דבריהם שהקדוש בא ע"י הכבוש, ובתוס' חגיגה (ג'): תי' ר"ת "דיש לחלק הכא בעמון ומואב דלא כבשו ולא נתקדשו" מלשון זה משמע שה"ק דלא כבשו ועי"ז לא נתקדשו אבל אח"כ מתרץ עוד "מה שכבש מעמון לא נתקדש" ומזה נראה שמשמע שהקידוש הוא דבר נוסף על הכבוש. ובתוס' יבמות (פ"ב): ובשבועות (ט"ז): הקשו מקדושה ראשונה של הארץ שבטלה — על קדושת

ירושלם והמקדש שלא בטלה, וחלקו שקדושת מחיצות נקראת נחלה, ולא חלקו פשוט שקדושת מחיצות היא קדושת פה לכן ל"ב ככל קדושת פה משא"כ קדושת הארץ שהיתה רק ע"י כבוש — נראה גם שם דעתם שהארץ נתקדשה ג"כ בפה, וכן מורה לשון סוף תוס' (שם יבמות ד"ה ירושה) שכ' בזה"ל: ועוד אר"י כו' ולא הי' חובה להם לקדש את כל אר"י כו' ואעפ"כ חייבו עצמם מאליהן וקדשו וכיון שקדשו קדשה מה"ת עכ"ל. מכ"ז נראה שנתקדשה ממש. ומהא דקדשו ערי חומה אין הוכחה גמורה ששאר אר"י לא נתקדשה די"ל שמצאו אלו וקדשום בקדושת ערי חומה לדיניהן הן אבל שאר אר"י נתקדשה רק קדושת הארץ. והחלוק בין כבוש רבים לכבוש יחיד אפשר שמפני שהי' כבוש יחיד לא רצו לקדשו או שלא אלים כח כבוש יחיד שיחל עליו הקדוש ומהמחלוקת יש קנין לנכרי בודאי אין הוכחה דאפי' אם נתקדשה הארץ ה"ק יש קנין לנכרי (לא להפקיע קדושת הארץ. אלא) להפקיע ממעשר משום שנא' דגנך ואין זו דגנך, וכידוע יש לפלפל בזה הרבה. (ועוד ידובר ע"ז במקומו בעזה"י).

ולכאורה נראה שאפשר להוכיח שלא נתקדשה בפה גם מספרי עקב (י"א כ"ד) ועד"ו גם בירושלמי חלה פ"ב: „כל המקום אשר תדרוך כף רגלכם כו' הרי שכבשו הו"ל מנין שמצות נוהגות בהן שם כו' ומפני מה כבש דוד ארם נהרים ואין מצוות נוהגת שם כו', הרי אמרו אפי' הכבוש בחו"ל הי' מחייב המצוות. אולם גם משם אין ראייה דמלבד מה שאפ"ל שגמ' דידן פליגי ע"ז דהא אמרו בב"ב (נ"ו). לאפוקי קיני קניזי וקדמוני כו' — אף גם י"ל (אפילו תימא שאין זו סתירה להבבלי וכמ"ש הפר"ד דרך הקדוש, דרוש ו') שהירושלמי והספרי מדברים מחיובי מצוות שאין תלויות בקדושת הארץ אלא כגון בדגנך וכדומה, וכמ"ש להלן סעיף ב' שלפיכך אמרו במשנה דכלים אר"י מקודשת שמביאין ממנה העומר והבכורים ושתי הלחם ולא הזכירו משאר מצוות התלויות בארץ משום שהן אינן קשורות בקדושתה.

ג) ועלינו להבין מה שתני בסדר עולם ירושה ראשונה ושני' יש להן ושלישית אין להן, שר"ל שראשונה בטלה ולכן נתקדשה בשני', ושני' ל"ב ולכן אין צריך לשלישית. ומהו החילוק בין הראשונה להשני'? ולשון הרמב"ם מתרומות (פ"א ה') כך הוא: כל שהחזיקו עולי מצרים ונתקדשו קדושה הראשונה כיון שגלו בטלה קדושתם שק"ר לפי שהיתה מפני הכבוש בלבד קדושה לשעתה ול"ק לעת"ל, כיון שעלו בני הגולה והחזיקו במקצת הארץ קדושה קדושה שני' העומדת לעולם לשעתה ולעתיד לבוא עכ"ל, ובכ"ז כתב שם הרמב"ם סוף פ"א: התרומה בזה"ו ואפי' בימי עזרא רק מדרבנן מפני שאין לך תרומה של תורה אלא באר"י ובזמן שכל ישראל שם שנא' כי תבאו ביאת כלכם כמו שהי' בירושה ראשונה וכמו שעתידין לחזור בירושה שלישית עכ"ל. ועד"ו כ' גם בחלה.

ולפי"ז הא דאמר קדושת עזרא קיימת בזה"ז היינו לענין שמיטין, וא"כ לדעתו שביעית בזה"ז מה"ת וכמ"ש הכ"מ, ולהפוסקים שהרמב"ם ס"ל שמיטה בזה"ז דרבנן צ"ל שהקדושה קיימת לענין בכורים, ומה שאין מביאין בכורים בזה"ז משום דא"א להביאן לפני מזבח ה', ע"י מ"ש הרדב"ז תרומות פ"א ה' ושם ספ"א, או אפשר לומר שקדושת עזרא קיימת בנוגע להזמן שיהי' ביאת כלכם שלא יצטרכו לקדשה, וע"י מהר"י קורקוס שם תרומות ובס' לחם יהודה על הרמב"ם, ובאור דברי הרמב"ם אשר חלק את הקנין השני מכבוש הראשון — רבים מפורשים את דבריו: שהכבוש הראשון הי' כבוש מלחמה בתזקה ולכן הכבוש שכבשו אחרים מאתנו — בכחו לבטלו, לא כן בביאה שני' שנתנה לנו במתנה מאת המלך כורש אין בכח כבוש לקפח קנין מתנה (כמ"ש התוי"ט עדיות פ"ח ומרכבת המשנה בית הבחירה ספ"ו, ועוד).

ונתקשיתי הרבה: ממנ"פ אם הרמב"ם דעתו שבכבוש ראשון נתקדשה אר"י קדושת פה כיצד אלים כח כבוש להפקיע הקדש, הכי הקדש פקע בכדי? ועוד הגע עצמך: טרם שכבשוה בני"י הקשו בגמ' (ע"ז נ"ג:) איך יכלו הנכרים לאסור אשירה הא אין אדם אוסר דבר שאינו שלו ואר"י מוחזקת לנו מאברהם אע"ה — מכ"ש כשהיתה כבר בידינו בכבוש שהוא קנין גמור (אפי' באומות כסוגי' דגיטין ל"ח, מקרא וישב ממנו שבי) והיתה לנו הרשות לקדשה בפה הקדש עולם, ואם דעת הרמב"ם שלא קדושה הקדש פה — תו מה אלימא מתנת כורש שגם הוא קבלה בכבוש — שלא יפקיענה כבוש אחר? וא"ל שבראשונה ובשני' קדושה אמנם בפה אלא שבראשונה קדושה מפורש על תנאי לכל זמן שתהי' בידינו — חלוק זה לא ישוער וגם איננו בדברי הרמב"ם, תו ראיתי בס' "הר המורי" על הרמב"ם (בה"ב ספ"ו) מפרש שבראשונה קדושה במחשבה שתהא להם אחוזת עולם ולא נתקיימה, לא כן בשני' קדושה ע"מ שישבו בה תחת רשות אחרים וד"ו נתקיים, אבל מלבד שאין ג"ו ברמב"ם הלא בזמן אנדרינוס (ועוד) שלא הורשינו גם לשבת בה — תו תבטל גם הקדושה השני', ובכלל אין גם חלוק זה מחזור.

ד) והבאור המתקבל על לבי הוא כמ"ש הרדב"ז שם: אחרי שנתקשה גם הוא בקושי' שלנו כיצד אפשר לקדושה שתבטל "הקדושה שבה להיכן הלכה" — אומר דנ"ל שה"ק הרמב"ם שקדושה הראשונה היתה לא קדושת פה אלא רק ע"י הכבוש לבדו לכן בטלה אבל בימי עזרא קדושה בפה וקדושה כזו לא תבטל, ומדוע באמת לא קדושה בפה בזמן הכבוש הראשון — ע"ש ברדב"ז, ואפ"ל עוד מפני שהארץ לא נכבשה כולה ע"י יהושע, ולא חפצו לקדשה בפה חלקים חלקים, או יותר נכון לומר בראשונה שבאה ע"י כבוש לא חפצו לקדשה בפה הקדש עולם וחל עלי' קדושתה רק מצד הכבוש והישוב, אבל בשני' שקבלוה בקנין

של רצון — מצאו לנכון לקדשה בפה בהקדש שאינה בטלה. וכ"ת אם כן מוקפות חומה שנתקדשו בפה (עי' הלאה פרק ג') — אמאי בטלה קדושתן להרמב"ם וסיעתו — הנה לקמן בפ"ד יבואר בעזה"י שאפי' אם מוק"ח נתקדשו בקדושת "מחנה ישראל" אין זו קדושת המחיצות כמחנה ישראל של ירושלים אלא קדושת מחנה להזמן שישראל יושבים בתוכן יישבו מהוה את המחנה לישראל.

ועפי"ז יתורץ לשון הרמב"ם בביה"ב ספ"ו האומר שם בזה"ל: ולמה אני אומר במקדש וירושלים ק"ר קלעת"ל ובקדושת שאר ערי אר"י לענין שביעית ומעשר וכיוצא לא קלעת"ל לפי שקדושת מקדש וירושלים מפני השכינה כו' אבל חיוב הארץ מפני הכבוש וכו' וכיון שעלה עזרא וקדשה לא קדשה בכבוש אלא בחזקה כו' מקודש היום כו' עכ"ל. ולכאורה לפמ"ש יוקשה ל"ל לחלק (בקדושה ראשונה) את קדושת מקדש וירושלים מן קדושת הארץ מפני "השכינה" תפ"ל מפני שהיא קדושת פה. ועתה י"ל שהרמב"ם לחלק בא את קדושת ירושלים והמקדש גם מקדושת מוק"ח שאף שגם הן הוקדשו, אין קדושתן מצד עצמן אלא קדושתן מצד ישיבת ישראל, לא כן מקדש וירושלים שנתקדשו מצד עצמן (בקדושת מחיצות) מפני השראת השכינה שבשביל כך נקראת ירושלים "מקום טהור" ולפני ה'" (ראה הלאה פ"ד). והא דמסיים הרמב"ם "ועזרא קדשו בחזקה" אינו ר"ל תקיפות החזקה כשהיא לעצמה, שאין לזו מובן וכמ"ש הכ"מ ועוד, אלא שר"ל (כמו שאמרנו) שבשביל כך קדשו בשני' גם לארץ קדושת פה. וראה והתבונן שבק"ר של הארץ כתב הרמב"ם "חיוב הארץ כו' ובקדושת עזרא כתב "קידוש", והוא מטעם שאמרנו. וקדושת המקדש שהיא מפני השכינה "לפני ה'" קדושה זו לא הפץ דוד לקדש בלתי אם יהי' גם קנין כסף (גם שלמה לא רצה לבנות את ביהמ"ק מש"ל דוד שלא יאמרו העכו"ם שבביל כך נחרב וכמובא גם ברש"י מלכים א'), ודוד גבה הכסף לקנית המקום מכל השבטים (כדאיתא בפרד"א פל"ו) כדי שיהי' לכל ישראל חלק בו. ובפרד"א שם כתוב שדוד קנה את כל עיר הירושלם לאחוזת עולם, ומתאים עם מה שמשוה הרמב"ם בזה קדושת ירושלים לקדושת המקדש (וקורא לירושלים בשם מקדש).

ה) וחידוש גדול ראיתי בס' "קרן אורה" על יבמות (פ"ב:) שהרמב"ם ס"ל שקידוש עזרא הי' מדרבנן כדעת ר"א בירושלמי שביעית רפ"ו האומר מאליהן קבלו והאי קרא והביאך שדרשו מני' מה ירושת אבותיך כו' קאי אלעתיך לבא. ולא ידעתי כיצד יפרנס את דברי הרמב"ם (שם תרומות א' ה') "קדושה קדושה שני' העומדת לעולם לשעתו ולעתיך לבא" הרי אומר שהיא קדושה קיימת גם לעת"ל שלא יצטרכו עוד לקדשה (ולא כמ"ש במוק"ח

שלעת"ל יקדשון טוב). גם לשון הרמב"ם (שם ספ"א) שנתן טעם לתרומה מדרבנן משום שלא היתה ביאת כלכם משמע ג"כ שהקידוש עצמו ה' מה"ת, ואין הלשון סובל לפרשו לפי שלא היתה ביאת כולם לכן קדושת רק מדרבנן, גם ממה שסיים "שהיתה ביאת מקצתן לפיכך לא חייבה אותן מן התורה" משמע שהקידוש עצמו ה' מה"ת, וכ"כ גם מלשונו בביה"ב ספ"ו. ושיטה כזו שקדושת עזרא דרבנן מובאה בתוס' יבמות (שם פ"ב: ד"ה ירושה), והנראית כן במדרש רות, וכ' שם ע"ז הר"י "דאין נראה ששום חכם יאמר שקדושת הארץ בזמן בית שני היתה מדרבנן והיא דמדרש איכא לאוקמי במעשר פירות", ולא עוד אלא אפי' דעת ר"א בהירושלמי (שם שביעית רפ"ו) מפרש ר"י דה"פ כיון שגלו נפטרו ולא היתה להם חובה לקדש ואעפ"כ חייבו עצמן לקדש וכיון שעכ"פ קדושתו תו קדש מה"ת. והרדב"ז (בפירושו שם תרומות) מביא ששמע פירוש דברי הרמב"ם שהקדוש לא הועיל אחרי שלא ה' גם אח"כ ביאת כולם ודחה פירוש זה. וכ' שם שהועיל קדוש עזרא לכל הדברים שא"צ ביאת כולם ה"ה "שמטיין ויובלות בתי ערי חומה בכורים קדושת ירושלים והמקדש". והדברים מתמיהים: "יובלות ובתי ע"ח" הלא לא היו גם בבית שני מכ"ש שאינם בזה"ז, ובנוגע לקדושת ירושלים והמקדש הלא קדושה ראשונה קיימת (להרמב"ם ורוה"פ) ולא ה' צריך עזרא לקדש. (וקדושת המקום של מקדש וירושלם, לא בטלה אף למ"ד קדושת מחיצות בטלה וכמ"ש). כי על כן נלע"ד כמ"ש לעיל שמה שמסיים הרמב"ם "וכיון שעלה עזרא כו' ומקדש היום כו'" (שאם אינו ר"ל בנוגע לשביעית או לכבורים) ה"ק שקדושת עזרא קיימת שלא יצטרכו לקדש הארץ בביאה שלישית.

(ו) עוד אמרתי שהמחלוקת בקדושת הארץ אם בטלה או לא בטלה, אפשר שבזה הוא דפליגי: אם הארץ נתקדשה רק ע"י הכבוש או שנתקדשה בהקדש פה, אם היתה קדושת פה לא בטלה כמו כל הקדש פה של"ב, ואם לא היתה קדושת פה יכולה להבטל. והנה בתלמודין קשה למצא תנא או אמורא שיאמר מפורש קדושה ראשונה של הארץ לא בטלה, בסוגיא דערכין בתרי תנאי אליבא דר' ישמעאל בר"י וכן בכל הסוגיא שם מדובר מקדושת ערי חומה, ואף שרש"י שם (כמו בד"ה בטלה) כתב "שאין קדושת הארץ נהגת בהן ואין בהן דין ערי חומה" י"ל קדושת הארץ של ערי חומה, אמנם מרבנותינו בעלי התוס' יש מהם אומרים מפורש שגם ק"ר של הארץ ל"ב (עי' בדבריהם במגילה ויבמות ומכות ושבועות) והשוו קדושה ראשונה של הארץ לזו של ירושלים ומקדש ונתקשו מוז לזו. אבל רוב הראשונים והפוסקים אומרים שקדושה ראשונה של הארץ בטלה, והוא מהטעם שאמרנו שהארץ נתקדשה ראשונה רק ע"י הכבוש והישוב ויש בכח הכבוש של נכרים (שגם הם קונים בכבוש כדאמרו גיטין ל"ח. ועוד) להוציא מכח הכבוש שלנו. ואילו קדושת הארץ בימי עזרא אדרבה רובם

ככולם פוסקים שלא בטלה עוד, ואפי' הרמב"ם הפוסק תרומה בזה"ז וגם בימי עזרא מדרבנן, מבאר ואומר לא משום חסרון בקדושת הארץ אלא משום חסרון תנאי ביאת כולם הדרוש לחיוב מעשר, (ובנוגע לסוגיא דיבמות שם פ"ב : ונדה מ"ו ; שמשמע שרבנן פליגי על ר' יוסי דסדר עולם, כבר דברו מפרשי הרמב"ם). מכ"ש להראב"ד וסיעתו שס"ל תרומה בזה"ז דאורייתא, ובכ"ד בש"ס דברו רק בקדושה ראשונה אם בטלה, מבואר שהקדושה השני' ודאי קיימת. רק בעל התרומה (ומובא בכפ"פ פ"ה ועוד) הנהו מהפוסקים היחידים שגם קדושה שני' בטלה, ולענ"ד דעת בעה"ת שגם בימי עזרא לא נתקדשה בפה.

ב. למנין עשר הקדושות.

במשנה דכלים (פ"א ו') אמרו עשר קדושות הן ומנו י"א, ופירשו הגאונים (מובא ברע"ב שם) שהני עשר הן בתוך אר"י, וכ"מ ברמב"ם (בה"ב ז' י"ג) עשר קדושות הן באר"י עירות המוק"ח מקדושות כו'. אבל הא גופא תקשה אמאי באמת חשב התנא רק הקדושות שבתוך אר"י ולא גם של אר"י עצמה, והביא הרא"ש (שם במתני') בשם רב האי גאון שלא חשב אלא מה שמקודש במניעת הרגל מלהכנס או החיוב לאכול. וכ"ה גם בערוך (בשם רב האי גאון) ערך עשר, ועד"ז מובא ברע"ב שם. וזו מכיוון ומתאים עם מ"ש הרמב"ם בפירושו (שם) "שזכר מדרגות הטומאה כו' במדרגת המקומות הטהורים אשר הוא ג"כ מסכת הטומאה כו'".

ולפמ"ש בעזה"י לקמן פ"ד שגם מוקפות חומה בכלל מחנה ישראל (אם כי חלוקה מהות מחנה זו ממהות מחנה ישראל של ירושלים) י"ל שהאי תנא ה"ק : עשר קדושות הן בשלשת המחנות. עוי"ל עפמ"ש לעיל שקדושת אר"י אינה דוקא קידוש-פה, ובכיבוש ראשון היתה רק קידוש של כבוש לבדו — שלא מנה אלא הקדושות של קידוש פה כדרך כל הקדש.

והקושי' הידועה מה שחני כאן התנא "אר"י מקודשת שמביאין ממנה העומר והבכורים ושתי הלחם" ומ"ט לא השיב גם תרו"מ וכהנה — מתורצת עפי"ז שרמזנו לעיל דתרו"מ והדומה לא תלוי בקדושה אלא בכיבוש וישיבת ישראל וביאת כלכם אבל עומר ובכורים ושתי הלחם לקוחים מן קדושת המקום (ואפי' אם אר"י לא נתקדשה בפה אלא מכח קנין ישראל וישובו יש בה עכ"פ משום קדושה כאמור "אר"י מקודשת") דהא עומר ובכורים ושתי הלחם מובאים למקדש להתקדש ומתקדשים.

פרק ג'.

קדושת מוקפות חומה

קדושת "ערי חומה" מוקפת בפנינו בחומה בצורה, ובכמה צדדים אנו נבוכים למצא את הפתח, והרבה עמלנו להאיר על כמה ענינים שבפרק זה ובפרק שאחריו. והננו לבאר את אשר עלתה במצודתנו בעזה"י:

א. ערי חומה במה ולמה נתקדשו:

במשנה דכלים (פ"א ז'): עירות המוק"ח מקודשות כו', וכן במגילה (י'.) ובשבועות (ט"ז.) ובערכין (ל"ב) אמרו "קדשו ערי חומה" מצאו אלו וקדשום". לא בארו לנו הכו"ל במה נתקדשו, וכי רש"י בערכין (שם) שנתקדשו בשתי תודות וכו', ואיהו גופי' כ' בשבועות (שם ד"ה וקדשום) "לא פירש לי במה מקדשין ערי אר"י". גם רבותינו בעלי התוס' מפוקפקים בזה: בשבועות (ט"ו. ד"ה ויוצא) משמע מקושיהם שנתקדשו אמנם בתודות, וכ"מ מדבריהם בשבועות הלאה (ט"ז ד"ה לכו"ע) מדכתבו שם שערי חומה היו קדושת מחיצות, אבל בערכין (שם ד"ה וקדשום) הקשו על רש"י וכתבו שבשבועות מצינו רק איך קדשו חומות ירושלם אבל שארי עירות לא ידעתי איך היו מקדשין אותן עכ"ל. וביבמות (פ"ב: תוד"ה ירושה) כתבו ג' דעות: א) קדושת ירושלם והמקדש קדשה לעת"ל שקדושת מחיצות קיימה מאשר לו חומה אעפ"י שאין לו עכשיו. ב) ירושלם מקרי נחלה שאין לה הפסק. ג) בירושלם כתיב זאת מנוחתי. ולתירוצם הראשון שקדושת מחיצות קיימת מ"אשר לו חומה" הה"נ מוק"ח, אבל לב' התירוצים האחרונים — שאני ירושלם שהיא נחלה ומנוחה, וכ"כ גם בפר"ד דרוש ז'. הגם דבשבועות בתוס' אמרו "דקדושת מחיצות אפשר דל"ב משום דאקרי נחלה" ומ"מ סיימו "וקדושת ערי חומה נמי הוי קדושת מחיצות" והרי הם ס"ל שקדושת מוק"ח בטלה אולם כאן ביבמות שנחתו לחילוק טעמים אם מאשר לו חומה אם משום דאקרי "נחלה ומנוחה" — מסתבר כמ"ש הפר"ד שיש חילוק בין הטעמים האלה אם מוק"ח הוי קדושת מחיצות. ותוס' בכתובות (מ"ה: ד"ה הא לן) מפורש אמרו שבזה"ז ליכא דין מצורע בערי חומה משום שהוא תלוי ביובל כמשמעות הסוגיא דערכין, וכן דברי תוס' בברכות (ה': ד"ה הא) שאינו נוהג בזה"ז, ואילו היתה קדושתן בתודות לא היתה הקדושה בטלה. (ומה"ט אומר רש"י בברכות שם שנהגת קדושת מוק"ח בזה"ז לשטתו שנתקדשו בתודות). גם רבותינו האחרונים

מסתבכים בזה. ועי' מל"מ שמיטה פי"ב. ולענ"ד מסתברים דברי הטו"א במגילה (י.) מש"ש בזה"ל: "ול"נ שקדושת ערי חומה היתה בפה מפי ב"ד". ובכלל צדק הטו"א שלא יתכן לומר שנתקדשו בתודה דהלא תודה נפסלת ביוצא מירושלם, א"כ ע"כ רק ירושלם נתקדשה בתודה. ואם נתקדשו ערי חומה רק בפה מסולקת קושיית תוס' שבועות ט"ו ד"ה ויוצא.

אבל יש להתקשות על שיטת תוס' מסוגית הגמ' שם דאמרו אף ביאתם בימי עזרא קדשו שמיטין ויובלות וקדשו ערי חומה, ופריך ומי מגו יובלות כו' אר"נ בר יצחק מגו יובלות לקדש שמיטין. ועלינו להבין א"כ לאיזה ענין קדשו בימי עזרא ערי חומה, הלא דין בתי ע"ח אינו אלא בזמן יובל, אע"כ קדשון לדין מצורע ותו מוכח מכאן שדין מצורע לא תלוי ביובל, ותסתער מכאן על רבותינו בעלי התוס' (בברכות וכתובות) האומרים שגם דין מצורע תלוי ביובל. תו מצאתי במס' כלים (נ: ד"ה מנו) להגאון ר' גרשון העניך וצ"ל שהקשה כן על תוס' בברכות, ותירץ שתוס' לשיטתייהו בגיטין (ל"ו. ד"ה בזמן) דלמסקנת הגמ' "שירמי' החזירין" אף שחזרו מקצת ישראל כיון שבאו מי"ב שבטים מגו יובלות — הה"נ בימי עזרא שבאו מי"ב שבטים מגו יובלות ושפיר נהג אז קדוש ערי חומה, ורש"י שס"ל בברכות שדין מצורע נוהג בזה"ז — לשיטתו שם בגיטין שבבית שני לא הי' היובל וקדשו ע"ח בשביל דין מצורע שלא תלוי ביובל ולפיכך ס"ל לרש"י שגם בזה"ז נוהג דין מצורע, עכת"ד. ועדיין נשארתי משתומם אם אין זה תלוי ביובל ונוהג גם בזה"ז הרי גלות ישראל לא הגלה את קדושת מוק"ח א"כ גם קדושה ראשונה לא בטלה בגלות ישראל — ותו תהדר השאלה מה הי' צריך עזרא לקדשן? (ול"ד לקדושת הארץ שנתקדשה בראשונה ובשני, והו' כמש"ל משום שהראשונה באה רק מקדושת הכבוש). ואפשר להדחק לפרש"י שעזרא זכר בעלמא הוא דעבד גם במוק"ח, כמו במקדש וירושלם למ"ד קדשה לעת"ל שאמרי' "עזרא זכר בעלמא עבד", והאי "קדשו ערי חומה" בזמן עזרא — לא קאי אקרא דהביאך.

וביותר חוזרת וניערת התמיהה להרמב"ם האומר בשמיטה (פי"ב הט"ו): דכיון שגלו בחורבן ראשון בטלה קדושת ע"ח וכשעלה עזרא נתקדשו כו' וכן לעת"ל כו' ויקדשו ערי חומה עכ"ל, ועם זה אומר בפ"י (ה"ג) שבזמן בית שני לא נהג יובל ולא דין בתי ערי חומה. ומדס"ל שיובל נוהג רק בזמן שכל יושבי' עלי' כפשטות הגמ' בערכין ע"כ הא דאומר "שבזמן ביאת עזרא מגו שמיטין ויובלות" מסתמא הי"ק מגו יובלות לקדש שמיטין כתירוץ רנב"י שם בגמ', ותתיצב הקושיא אם אין דין בתי ערי חומה בזמן בית שני — לאיזה ענין קידש עזרא לערי החומה? וכ"ת גם להרמב"ם קדש עזרא ערי חומה רק לדין מצורע (וכמ"ש הג"ר גרשון העניך) נמצאת אתה אומר שקדושת ע"ח למצורע ודין בתי

ע"ח — שני ענינים הם הרי שוב אתה אומר שקדושת מוק"ח נשארת גם בלא ישיבת ישראל — ומי איפוא בטל אותה הקדושה שקדושה בראשונה (שצריך ה' עזרא לקדשה שני'), ומי בטל אח"כ גם לקדושה שני' שיצטרכו לקדשה שוב לעת"ל? ובמה גרעה מקדושת הארץ שלהרמב"ם קדושת שני' לא בטלה? ועלתה על דעתי לומר: שאמנם קדושת מוק"ח תלוי' ביובל ובישיבת כל ישראל ולכן בטלה בגלות ראשונה והא דקדש עזרא מוק"ח לא הוי אלא מדברי סופרים וכדעת ר"א בירושלמי רפ"ו דשביעית "מאליהן נתחייבו" והדרש מקרא "והביאך" קאי על לעת"ל, שלא דוקא קדושת הארץ קדושה או מעצמן אלא גם ערי חומה מאליהן קדשו, (עכשיו ראיתי לאחד מגדולי מפורשי הרמב"ם אומר כן שעזרא קדש ערי חומה מד"ס), חזרתי וראיתי שא"א לומר כן דהרמב"ם איננו פוסק כדעת ר"א בירושלמי הוא אומר שקדושה שני' של הארץ קיימת ולא יצטרכו לקדשה לעת"ל וע"כ דורש הקרא והביאך על קדושת עזרא כפשוטו הסוגיא.

והנ"ל לומר שאף אמנם להרמב"ם תלוי דין בתי ע"ח בישיבת כל ישראל ולא במקצת (אפילו מכל י"ב השבטים) ולכן לא היה דין זה בבית שני, אבל קדושת המוקפות לדין מצורע איננה קשורה בישיבת כל ישראל אלא במחנה ישראל (והרמב"ם לשיטתו ס"ל שמצורע משתלח ממוק"ח מה"ת כמ"ש לקמן פ"ד), ועמ"ש אם מוק"ח היא קדושת מחנה ישראל כמו של ירושלים), ומחנה ישראל היא לאו דוקא בזמן ישיבת כל ישראל בא"י אלא בשוב ישראל לא"י מי"ב השבטים עפ"י ראשי כלל ישראל (כמו בזמן ישיבת ישראל מגלות בבל), נמצא שבחרבן ראשון בטלה גם הקדושה של מוק"ח בנוגע למצורע ושפיר היה צריך עזרא לקדש שוב את ערי החומה בנוגע לדין מצורע, אבל לא לשאר דיני ערי חומה התלויים ביובל ובישיבת כל ישראל, ובגלות שני בטלה שוב גם הקדושה התלויה במחנה ישראל לדין מצורע, וזהו גם מ"ש תוס' בכתובות (מ"ה: ד"ה על) שישבת נכרים מבטלת קדושת מוק"ח לדין שלוח מצורע עיי"ש, משום שקדושת הפה קדשו אותן רק בתור מחנה ישראל לזמן שישראל יושבים בתוכן וישבת נכרים מבטלת אותה מחנה ישראל, (ואין כאן אותה קדושת המקום של ירושלים וכמ"ש בעזשי"ת הלאה פ"ד ב').

ונשארת על הרמב"ם רק הקושיא הידוע שהקשה עליו הכ"מ (שמיטה פי"ב): הא בסוגי' מסיק שר"א בר"י דרש "אשר לו חומה" אעפ"י שאין לו עכשיו ומה"ט ס"ל קדושת מוק"ח קדשה לעת"ל וכיצד מוכה הרמב"ם שטרא לבי תרי: הוא פוסק כר"א בר"י אשר לו חומה כו' ולפיכך "עיר שהיתה מוק"ח בימי יב"נ אעפ"י שאינה מוקפת עתה ה"ה כמוקפת" ובכ"ז אומר שקדושת ערי חומה בטלה, וממנ"פ אם דרשי' אשר לו חומה כיצד בטלה הקדושה, והכריח מזה

הכ"מ שהרמב"ם דורש הדרש "לוא חומה" רק בזמן ישיבת ישראל ולא דרשי' שתשאר קדושתן קיימת גם אחר החורבן (ובזה מסולק מהרמב"ם גם השגת הראב"ד שם) ומנ"ל להרמב"ם לומר כן הוסיף הכ"מ מדהביא בריש מגילה את הדרש הזה ופריך מיני' לריב"ל ש"מ שהלכה כן וכדי שלא תקשה הלכתא אהלכתא אפ"ל שמודה אף ר"א בר' יוסי דלא קדשו לעת"ל עכת"ד. ר"ל מהדרש לוא חומה אנו למדין שבכל זמן שיושבים ישראל אין לנו ג"מ בקיום החומה אבל בגלות ישראל בטלה קדושתן אפי' קיימת החומה דלא קיום החומה גורם דין מוק"ח אלא ישיבת ישראל וכמש"ל, (וקדושת ירושלים שלא בטלה אין הטעם משום אשר לו חומה אלא משום קדושת השכינה דירושלים איננה רק קדושת מוק"ח אלא גם קדושה בפ"ע אשר בשבילה נקראת לפני ה' לאכילת ק"ק ומע"ש, כאשר יבואר בעזה"י הלאה. ולפיכך כתבו הצ"ח בברכות והמנ"ח (סוף שס"ב) שמחלוקת רש"י ותוס' בברכות אם דין מוקפות תלוי ביובל אינה נוגעת לקדושת ירושלים שבודאי אינה תלוי' ביובל ואדרבה אין הבית חלוט בה לא כדין בתי ערי חומה.

ב. מצורע במוקף חומה :

ומצורע משתלח מכל עירות מוק"ח כדאיתא שם במשנה דכלים. ומבואר בדעת הרמב"ם שהוא מה"ת מן בדר ישב (ביאת מקדש פ"ג) וכ"ה בפיה"מ דכלים, ואילו בטומאת צרעת (פ"י ה"ז) משמע מהרמב"ם שהוא מן מחוץ למחנה מושבו וכן שיטת רש"י בפסחים ס"ז ורש"י במלכים ב' ז', ועי' תוס' ערכין ל"ב. בד"ה יקדשו. אכן זו תלוי' בהקירה שנחקר לקמן בעזה"י בפ"ד אם מוק"ח נקראת קדושת מחנה ישראל ויש לה קדושת המחנה. ושם גם נזכיר שיטת הגר"א שכל עיקר דין זה במשנה דכלים היא דעת ר' מנחם בר' יוסי כלשון התוספתא. ומזה משמע שהוא בכלל דין דרבנן. וידובר בפ"ד כי שם מקומו.

ועל המשנה שם עירות מוק"ח מקודשות שמשלחין מתוכן את המצורעין ומסבבין לתוכן כו' — כ' הרמב"ם בפירושו בזה"ל: אמר השם במצורע בדר ישב מחוץ למחנה מושבו ולזה יצא מכל המדינה ור"ל עד שירצו אנשי המדינה כו' שאם רצו לקברו במקום המדינה כו' עכ"ל. והמובן הפשוט הוא שהאי "ולזה יצא מכל המדינה" קאי אדלקמן על יצא אין מתזירין אותו. ולוא נאמר כמ"ש הלאה סעיף ג' שלדעת הרמב"ם יש רשות לקהל העיר להרחיק הטומאה של קברות גם הלאה בחוץ לחומה — אין מצורע המשתלח מה"ת עדיף מדין קבר ויש רשות להרחיק אותו מדרבנן מחוץ לחומה. עד מקום שירצו אנשי המדינה, (ולשון "מדינה" הנאמר כאן הוא "כרך" והיינו מוק"ח. ולא כלשון המקרא בעזרא ובנחמ"י ובאסתר ובמגילה ב', או בפסחים ג"א ועוד). אבל אין ד"ו מתקבל כמ"ש לקמן.

ג. הקברות במוקף חומה:

(א) לשון הרמב"ם (בה"ב ז' י"ג) הכי הוא: עירות המוק"ח מקודשות משאר הארץ שמשלחין מתוכן את המצורעים ואין קוברין בתוכן מת עד שירצו זט"ה כו' ואם יצא המת מחוץ לעיר אין מחזירין אותו לתוכה אעפ"י שרצו כלם להחזירו. רצו בני העיר להוציא הקבר מן המדינה מפנין אותו וכל הקברות מפנין חוץ מקבר נביא ומלך, קבר שהקיפתו העיר כו' עכ"ל. הרי מפורש כתב הרמב"ם שברצון הקהל יש רשות לקבור מת גם בתוך העיר, ולפיכך גורס הכ"מ עפ"י הרמב"ם (לא ומסבבין — אלא) ומשכיבין לתוכן מת עד שירצו. ור"ל לענ"ד שמשכיבין אותו במשכבו בקבר זמני עד זמן שירצו לפנותו, ובהא ד"יצא אין מחזירין אותו" לא באר הרמב"ם כאן בהלכותיו את דעתו אם אין מחזירין כדי לקברו אבל מחזירין כדי להספידו או דילמא כיון שיצא אין מחזירין אותו כלל, אולם בפיה"מ מפורש אמר "אין מחזירין לקברו שם מבואר שלהרמב"ם שס"ל שרשות לקברו תוך העיר (ברצון הקהל או לזמן) הא דיצא אין מחזירין היינו שאין מחזירין לקברו, אבל הרשות להחזירו כדי להספידו ולכבדו.

ויש כאן עוד שיטה אחרת, היא שיטת הראב"ד (שם) וסיעתו: שמסבבין לתוכה מת כדי להרבות בהספדו ובכבודו עד שירצו קרוביו להוציאו מהעיר לקברו אבל לקברו תוך העיר אין מועיל רצון הקהל, ולפי"ז הא דיצא אין מחזירין היינו שאין מחזירין אותו כלל אפי' להספידו. וכ"מ גם שיטת הר"ש והרא"ש שפירשו שם במשנה על מסבבין "שמותר לנשאו בעיר ממקום למקום", משמע שמתר רק לסבבו ממקום למקום, וכ"מ גם מ"ש ביצא אין מחזירין שהאיסור הוא הכניסה כשהיא לעצמה עי"ש.

והרע"ב במשנה שם שפ"י "מותר לנשאו ממקום למקום עד מקום שירצו טובי העיר לקברו שם" קאי כשיטת הרמב"ם שיש רשות לקברו לתוכה. ואף שהרע"ב גורס "ומסבבין" מ"מ מפרש עד מקום שירצו לקברו שם. והתויו"ט מוסיף עוד חדשה: "שמסבבין אותו גם מעיר לעיר" והא דאמרו במשנה מסבבין וכו' הוי מצי למתני ומכניסין כו'. ורבים תמהו עי"ז (עי' מפרשי המשנה והרש"ש, ובס' הרמור"י על הרמב"ם בה"ב שם ועוד): אם יצא אין מחזירין אותו כיצד מותר להכניסו מעיר זו לעיר אחרת מוק"ח? ואף אמנם אפשר להדחק ולומר שאני יצא שכבר היתה הטומאה בעיר ורחקה וכלשון הרמב"ם בפיה"מ "שהיא טומאה שכבר רחקה" (ועי' גם הגהת הרש"ש במשניות שם), אבל ג"ז קשה להבין. אכן לענ"ד לחנם הרעישו על רבנו זקננו בעל התויו"ט וזה"ה. וכל המתמיהים לא שמו לבם שהתויו"ט מוסיף כאן דבריו על דברי הרע"ב, והם בשיטת הרמב"ם קיימי' שמתר לקברו בעיר כשירצו הזט"ה, וא"כ הא דיצא אין מחזירין אותו היינו כדי לקברו

בתוך העיר אבל להחזירו כדי להספידו מותר, וצדקו דברי רבנו זקנו התוי"ט שלפניו אפשר גם להכניסו מעיר לעיר לכבדו ולהספידו. והא דאמר הרמב"ם בפיה"מ על יצא אין מחזירין משום שהיא טומאה שרחקה — זוהי נתינת טעם מדוע קודם שיצא מותר לקברו בעיר כשירצו הז"ה משא"כ ביצא, דע"ז נותן הטעם מפני שכבר רחקה, כלומר אחרי שכבר יצא מהעיר מסתמא החליטו שלא לקברו ואין מועיל חזרה מרצון קדום לרצון שני, אבל בנוגע להספידו שע"ז אין אנו דרושים לרצון הז"ה יש רשות להחזירו. ואפי' נאמר שאסור להכניסו לעיר גם מלכתחילה ואין חלוק בין הי' בעיר ויצא לבין לא הי' עדיין בעיר עכ"פ מותר גם להכניסו כמו לסבבו — להספידו ולכבדו, אם לא לקברו שם.

ומעתה יש לנו כאן שתי שיטות: הרמב"ם הרע"ב והתוי"ט בחדא, והראב"ד והר"ש והרא"ש בשיטה שני' שאין קוברין בתוכה אף לזמן ואף ברצון כל הקהל, ויצא אין מחזירין אף להספידו. ואני מתמיה על הגאון ר' גרשון העניך זצ"ל שכתב במס' כלים (דף מ"ט: ונ'). שיש כאן ד' שיטות: אחת להר"ש והרע"ב, שני' של התוי"ט, שלישית של הרמב"ם, רביעית של הראב"ד. ולענ"ד ברור שאינו כן, לא ארבע אלא שתי שיטות הן, ודעת הר"ש איננה כדעת הרע"ב.

(ב) וראיות גדולות ישנן לשיטת הרמב"ם וסיעתו: א. מהא דאמרו בתוספתא דב"ב פ"א ושמחות פי"ד וירושלמי נזיר פ"ט "כל הקברות מפנין כו" ולימדו הרמב"ם וש"פ שהמדובר הוא במוק"ח (והראב"ד שלא העיר ע"ז מסתמא הודה לו, ועמ"ש בזה לקמן) וכן משמע מהויכוח של ר"ע ורבנן מקבר נביא ומלך, ולדעת הראב"ד וסיעתו שאין קוברין כלל בתוכן — את מי איפוא מפנין? ואי"ל שמפנין לזה שנקבר שלא ברשות דהר"ז "קבר הנמצא" ופשוט הוא שמתפנה בכ"מ, בסוגיא דסנהדרין מ"ז, וכאשר ידובר לקמן, גם הויכוח מר"ע ורבנן מוכיח שמדובר גם כשנקבר ברשות. ב. עוד ראי' מתוספתא דכלים: "יצא אין מחזירין אותו וכה"א וישכב עוזי" עם אבותיו ויקברו אותו בשדה הקבורה כי אמרו מצורע הוא, ומוכח כהרמב"ם שאין מחזירין אותו לקברו, דאם אין מחזירין אף להספידו מה שם ראי' מעוזי' והיכן כתיב שלא הכניסוהו להספידו? ג. עוד ראי' גדולה מתוספתא דנגעים פ"ו שאמרו רק על ירושלים שאין מעבירין בתוכה עצמות, מבואר שבשאר מוק"ח מותר להעביר עצמות, אם רק לא לקבור שם.

וראשונה אמרתי ליישב במקצת את שיטת הראב"ד: להסיר חומר הקושיא הראשונה אם אין קוברין בתוכה את מי מפנין — אפ"ל שבשעה שנגזרה הגזירה דרבנן "אין קוברין בתוכה" אז תקנו לפנות את הקברות שנקברו שם קודם התקנה, והפירכא השני' מתוספתא דכלים מה ראי' מעוזי' שקברוהו מחוץ לעיר על יצא אין מחזירין אותו להספידו — י"ל שאפילו להראב"ד וסיעתו שאין קוברין

בתוכן אף לזמן לא היתה גזירה זו בנוגע למלך, דאפי' בירושלם קברו מלכי יהודה, ולא רק קברי מלכי ב"ד שמחילה הוציאה את הטומאה אלא קברו גם שלא בקברי מלכי ב"ד, כמו יהורם (דהי"ב כ"א) ויואש (שם כ"ד) ואחז (שם כ"ח) ומנשה ואמון (מ"ב כ"א), ושפיר הביאו ראוי מעוזי' שלא נקבר תוך העיר ע"כ משום איסור הכניסה, תו ראיתי קושיא זו ותירוצנו זה במס' כלים להגאון ר' גרשון חנוך העניך דף נ"ט.

אבל אכתי תקשה מלבד מה שמצינו מלכים ממלכי יהודא שמתו חוץ לירושלם והביאום והכניסום להקבר תוך ירושלם, כמו אחזי' (מ"ב ט') ואמצי' (שם י"ד) ויאשי' (שם כ"ג), (ועוד נדבר מזה בעז"ה להלן בח"ב פ"ג א' ופי"ב וח"ג פ"ג א'). — אף גם אינו מתקבל על הדעת שתהא הגזירה דאין מעבירין בתוכה עצמות חמורה מהתקנה לא לקבור שם ואם התירו לקבור בתוכה מלך מכ"ש שהי' מתירין הכניסה לגבי מלך, גם נשארה עכ"פ הפירסא השלישית דאין מעבירין בתוכה עצמות נאמרה רק בירושלם לא בשאר מוק"ת, ובדוחק י"ל שהראב"ד מפרש דוקא יצא אין מחזירין אבל להכניס לכתחילה כדי להספידו מותר במוק"ת, ובירושלם אין מעבירין בתוכה אפי' מת חדש, (וראה להלן ח"ב פי"ב וח"ג פ"ג).

כן גם לא מסתבר לי אליבייהו כל עיקר הדין של מסבבין, מה זה חדוש ומדוע יאסר הסיבוב, ולהרמב"ם עפ"י גרסת הכ"מ "ומשכיבין" הרי זה חידוש גדול שמותר להשכיב אותו במנוחתו בקבר זמני, והאי "עד שירצו" שאמר התנא קאי בין על עצם הקבורה בין על זמן הקבורה, שאם רצה הקהל קוברין אותו שם קבורה זמנית, כדרך שהיו קוברין לפנים לזמן ידוע אם בשביל לקוט עצמות או לסיבה אחרת, לפיכך אמרו בלשון משכיבין ולא "קוברין" מפני שסתם קבורה אינה לזמן, אמנם גם לשון "שכבא" יש במקרא "שוכבי קבר" (תהלים פ"ח) יגוחו על משכבותם (ישעי' נ"ז) וכהנה, ויש גם שכיבה על הגויעה כגון ושכבתי עם אבותי, וישכב עם אבותי, וחז"ל אמרו לשון שכיבה גם על מת העומד להקבר כגון אשכבתי דרבי (כתובות ק"ג) יקרא דשכבי (סנהדרין מ"ו) שכבי דהרפניא (שם מ"ח). אבל אמרו לשון זה גם על מת נפנה כמו "מחטטי שכבי", חטוטי שכבי" (יבמות ס"ג), ובזה הי' מובן מ"ש הרמב"ם עוד: "רצו בני העיר להוציא הקבר מן המדינה מפנים אותו, משום שרצה לומר להוציא אותו הקבר שנקבר שם לזמן ידוע עד שיפנהו, ואפי' להרע"ב הגורס "ומסבבין" ועם כ"ז ס"ל כהרמב"ם — מפרש גם הוא שעיקר החידוש עד שירצו לקברו שם ור"ל מסבבין עמו עד המקום שבוחרין לקברו שם. (וכ"ת אם אינו גורס ומשכיבין מנ"ל בכלל שקוברין שם י"ל שהמקור מתוספתא מדאמרו מפנין כו' א"כ הלא קוברין שם לזמן).

ג) אלא שהסיפא של הרמב"ם היא כולה מקשה אחת, וכחידה סתומה: קבר שהקיפתו העיר בין מד' רוחות או ב' רוחות זו כנגד זו אם יותר מחמשים אמה אין מפנין אותו עד שירצו כולם פחות מחמשים מפנין אותו עכ"ל. וכל הדברים האלה קשה לפותרם, ולמרבה הפלא לא מצאו רבותינו מפרשי הרמב"ם לצורך לבארם, מה שייטא דין זה לעירות מוק"ח, ומה ענין הרחקת חמשים אמה לקדושת מוקפת חומה? ממנ"פ אם הקבר לפנין מן קו החומה המקודש אפילו רחוק הרבה מהבתים מפנין אותו ואם הוא חוץ מקו החומה הר"ז ככל מושבות ישראל שמרחיקין הקברות חוץ לחמשים אמה (ב"ב כ"ה) ואם קדם הקבר להעיר ונקבר ברשות הלא אין מרגיזין אותו ממנוחתו (ירושלמי מ"ק ספ"ג וטוש"ע יור"ד רס"ו שס"ג).

ד) וכיצד יצויר במוק"ח מקיפתו העיר בב' רוחות, אם ההיקף היה מתחילה מב' רוחות אין זו הקפת חומה ואלא שנפרצה החומה ודרשינן אשר לוא חומה אע"פ שאין לו עכשיו מה איכפת לן בכמה מקיפתו החומה אם דרשי' אע"פ שאין לו עכשיו שוב תלוי הדבר באם נמצא הקבר תוך קו החומה המקודש או לא, ואחת היא לנו אם קיימת החומה מד' רוחותיה או רק ב' רוחותיה או אפי' נפרצה לגמרי, ואם נמצא הקבר חוץ לקו החומה המקודש מה תתן ומה תוסיף היקפתו מב' רוחות? ואפי"ת כגרסת הגר"א בשמחות "קבר שמקיף את העיר" וכ"נ בשמחות פל"ד "קבר שהקיפתו את העיר" (ולהגר"א כן צריכים לגרוס גם בתוספתא דב"ב וירושלמי נזיר) הרי מוכח ביותר שהקבר חוץ לעיר ומה זו שייכות למוק"ח?

ה) גם צ"ב לפי הגרסא שלנו וגרסת הרמב"ם קבר שהקיפתו העיר הרי המובן שנקבר שם קודם שהוקפה והלא דין מוק"ח הוא בעיר שהוקפה ע"י נכרים קודם כבוש ישראל ומתי נקבר שם קבר ישראל? אלא שזו ל"ק הרבה דמלבד מה שיתכן שישבו שם מבני"ג גם קודם הכבוש, כמו בירושלם שישבו בה מבני יהודה ובנימין יחד עם היבוס, אלא אף גם י"ל שלפי מה שפסקי' שבגלות ראשון בטלה קדושת ערי חומה ובכבוש עזרא נתקדשו שוב הרי יתכן קדמת קבר לכיבוש גם בזמן כבוש עזרא.

ו) ובכלל עלינו להבין איך העתיק הרמב"ם דין הנאמר בנוקי שכנים, לעיר מוקפת חומה? דין זה נאמר בתוספתא ב"ב פ"א ושמחות פ"ד וירושלמי נזיר פ"ט ה"ג — יחד עם הדין של ג' הקברות, קבר הנמצא קבר הידוע קבר המזיק, שהוא דין נזקי שכנים ומובא בחו"מ קנ"ה ויו"ד שס"ד, ומנין לו להרמב"ם להעתיק ד"ז ממקומו למקום בית הבחירה (בה"ב פ"ז) בדין מוקפת? ולא עוד אלא שמהירושלמי והתוספתא והפוסקים משמע שהאי קבר שהקיפתו העיר זהו קבר המזיק לרבים, דהתם ה"ק: קבר הנמצא מפנין אותו, קבר הידוע (שנקבר

ברשות בעל השדה) אין מפנין אותו כו' קבר המזיק לרבים כגון שהוא סמוך לדרך מפנין אותו אפי' נקבר ברשות, וכדכ' המחבר ביו"ד שס"ד, וכ' שם הגר"א דזה מובן ממה שאמרו קבר הידוע כו' קבר המזיק כו' משמע שקבר המזיק אפי' הוא ידוע מפנין אותו, ואפי' קדם הקבר לעיר כדאייתא שם בירושלמי, והחילוק הוא רק בזה שאם קדם לעיר מקומו אסור, ואם העיר קדמה מקומו מותר, וכ"כ הטור ביו"ד שם שאפי' הקבר קדם לדרך מותר לפנותו וכ' הב"י שמקורו מהירושלמי בקדם לעיר והה"ג בקדם לדרך. והרי משמע שגם סמיכות עיר כסמיכות דרך בכלל קבר המזיק.

וטעם הדבר בקבר המזיק שמותר לפנותו אפי' שנקבר ברשות ואף שהוא קדם — אין לומר מטעם שכ' הרא"ש בתשובה ומובא בטור חו"מ קנ"ה — שהיכא דנפיש היוזקא וא"א להניזק לסלק א"ע בכה"ג על המזיק להרחיק א"ע, אפי' לר' יוסי ואפי' היכא דלאו גירי דלי', דכ"ז אמרו כשיש כבר הניזק, אבל אם עשה הדבר בטרם שיש ניזק ל"א על המזיק להרחיק א"ע, כדמוכח מסוגיא דב"ב וכמש"ש הטור בשם הרא"ש, ובשלמא לשיטת רש"י ורב אלפס שאם הוא דבר שחברו עתיד לעשותו אינו יכול לסמוך אפ"ל גם בנדון דידן הוי כדבר העומד לכך שתתפשט העיר, אבל להר"ח והר"ת והרא"ש (לגרסתם, אלא אמר רבינא ע"ש תוס' י"ח ד"ה וסבר, ובהרא"ש וטור) דכל שאין שם דבר הניזק סמך ברשות ואין לו להתרחק גם אח"כ — מא"ל? ואפ"ל שבהזיקא דרבים גם לדידהו ואפי' כה"ג על המזיק להרחיק א"ע, וכדאמרו (ב"ב כ"ד): דלמא שאני היוזקא דרבים מהזיקא דיחיד, וקצת ראוי נראה לי מדפריך שם מ"ש גבי בור דקתני קוצץ ונותן דמים ומ"ש הכא דקתני קוצץ ואינו נותן דמים ואמאי לא פריך עדיפא מזו מ"ש גבי בור אם האילן קדם לא יקוצץ והכא אף אם האילן קדם קוצץ (ונותן דמים) וע"ז לא היה התירץ קדירה דבי שותפא כו', ועפ"ז י"ל שידעו דהזיקא דרבים שאני והקשו רק בנוגע להתשלומין שע"ז ל"ש כל כך היוזקא דרבים שאני שיפטרו מלשלם. תו"ר בשטמ"ק מביא קושיא זו אמאי לא פריך מהא דאילן קדם, ותי' שידעו שמשום נוי א"י שאני, ולענ"ד אחרי שמצינו כן גם בקדם קבר להעיר עדיפא לן למימר כאן היוזקא דרבים שאני, אלא שהפוסקים לא הביאו מהזיקא דרבים שאני, וכבר נתקשה גם הכתונת פסים מה שלא הביאו הפוסקים האי כללא ואומר שכנראה לפי המסקנא לא קיימינן בהאי פירוקא, אכן לפמ"ש מן קדם הקבר אפ"ל שהרמב"ם ועוד סמכו אמנם א"ע על הא דהביאו קדם האילן לעיר קוצץ שהוא כלענ"ד משום היוזקא דרבים שאני, (ועוד ידובר ע"ז בעז"ה בח"ב פ"ג א' ובח"ג פי"ג א').

(ז) הדרינו לקמייתא, אם כך הוא הדין בכל קבר המזיק לרבים תהדר גם הקושיא למה הביא הרמב"ם דין זה בערי החומה? אכן קושיא זו יש לתרץ שאעפ"י

שסמכו חז"ל דין קבר שהקיפתו העיר לדין קבר המזיק לרבים — ישנם שני מיני מזיק, יש קבר מזיק ע"י ריח ויש קבר מזיק בטומאה. והנה בכל הקברות שאמרו מרחיקין מן העיר חמשים אמה — זהו משום היזק ריח (או טעם הלבוש שלא יראו ויתעצבו ע"ש יו"ד שס"ה וש"ך ומפרשים עוד). ובזה אסרי' רק לקבור לכתחילה כשקדמה העיר. ובהיזק טומאה שאמרו מפנין אפי' בקדם הקבר זהו דוקא בסמוך לדרך ממש באופן שהעוברים מאהילים עליו. (אלא שקצ"ב מה שגם בקדם קבר להעיר מוכח בירושלמי דנזיר שהוא בסמוך לדרך וכ"מ בב"י ממ"ש שהמקור מקדם הקבר לדרך הוא מהירושלמי הנז'. וע"כ צ"ל נמי בכה"ג כגון שהעוברים מוכרחים להאהיל עליו). ומעתה הרי אנו מוצאים כאן חלוקים אלה: א' בכל היזק דרבים לא מצינו כשקדם הקבר שיפנה אותו אלא דוקא כשהעוברים מוכרחים להאהיל על הקברות. ולהרחיק חמשים אמה לא אמרו אלא דוקא כשקדמה העיר. ואילו כאן אנו מוצאים (לפי גרסת הרמב"ם) "קבר שהקיפתו העיר" שהקבר קדם ובכ"ז מפנין אותו. ב' ולא עוד אלא בשאר דוכתי מרחיקין הקבר מן העיר רק עד חמשים אמה, וביותר מחמשים אמה מותר לכתחילה לקבור ומכ"ש שאין מרגיזין אותו ממנוחתו לעולם. ולא מצינו שיועיל רצון הקהל להרגיזו ולפנותו (כדאמרו בירושלמי דמו"ק ספ"ג שאסור להרגיזו בכל אופן). ואילו הכא תוך חמשים אמה מפנין אותו ע"כ פ. ואפי' ביותר מחמשים אמה מועיל רצון הקהל להרגיזו ולפנותו. ג' ובכלל לא מצינו בשום דוכתינ לשון "הקיפתו העיר" לדין מזיק הרבים. ומכ"ז הוכיח הרמב"ם שהסיפא דתוספתא וירושלמי "קבר שהקיפתו העיר כו'" — מתחילה לדבר במקפת חומה. היינו שבמוק"ח גזרו שמירה יתירה לטומאה. וג"ז בכלל מזיק הרבים, וכמו בשאר דוכתי סמוך לדרך — כך הכא בסמוך לעיר. גם מסתייע הרמב"ם ממה שסיימו אח"כ בתוספתא ובירושלמי כל הקברות מתפנין חוץ מקברי מלך ונביא כו' א"ל והלא קברי ב"ד וחולדה הנביאה הי' בירושלם כו' מוכח שהמדובר לא מכל מושבות ישראל.

אחרי כתבי כ"ז ראיתי בכת"י של הגאון בעל ערוך השלחן זצ"ל על הרמב"ם חלק בהמ"ק מביא הל' זו של הרמב"ם ואומר שאין כאן מקומה בהל' בה"ב אלא אידי דנקט דין פנוי הקברות הביא גם הל' זו. רואה אני שהגאון האדיר הזה הרגיש בתוקף פליאתנו. אבל דבריו כאן לא נהירים כלל: מלבד מה שאין דרך הרמב"ם להעתיק הל' שלמה שלא במקומה ומלבד מה שאנו רואים שהרמב"ם חלק את התוספתא הו' לשתים: חלק ג' הקברות הביא במקומו בטומאת מת, ומובא ביו"ד במקומו. ואילו החלק השני "מקבר שהקיפתו העיר" לא הביא שם ולא הביאו הטוש"ע, והרמב"ם כללו עם דין כל הקברות מתפנין, וניכר ונראה היטב שהוא (והטוש"ע) למד שסיפא זו מקומה במקום שכל הקברות

מתפנין והוא במוק"ח — לבר מן כל דין הרי רואים אנו מפורש שדין זה חלוק בהרבה מדין כל מושבות ישראל: א'. בשאר דוכתי אין מפנין קבר אפי' תוך חמשים אמה אם רק נקבר ברשות וכאן נפנה עכ"פ. ב'. בשא"ד אפי' לקבור לכתחילה האסור רק משום נזקי שכנים וודאי מועיל ע"ז רצון הקהל אם מוחלין הנוק ורוצין בכך, וכאן אינו מועיל רצון הקהל אף בכדי שלא להרגיזו ממנוחתו שכבר נקבר ברשות, ג'. בשאר דוכתי לא רק שאין מפנין חוץ לחמשים אמה אלא אפי' קוברין לכתחילה ולא דרוש לזה רצון קהל, ואילו כאן אפי' חוץ לחמשים אמה (ולהירושלמי חוץ לשבעים אמה) נפנה ברצון קהל. כ"ז מוכיח שמדובר כאן לא בכל מושבות ישראל אלא במוק"ח. וכי ע"כ גם נאמר בלשון "הקיפתו העיר".

ח. ועדיין נצבות כמו נד קושיותינו העצומות הראשונות, מה ביאור הקיפתו העיר מב' רוחות, ומה ענין חמשים (או להירושלמי שבעים) אמה — לעירות מוקפות? והנה אם נאבה לקיים הדברים כפשוטן נראה הדבר שבמוק"ח מרחיקין קברות גם חוץ לחומה הלאה, ולא ככל מושבות ישראל שההרחקה היא משום ריה (או טעם הלבוש) שזו אינה אלא בקבר חדש כשבאים לקברו סמוך לעיר בתוך חמשים אמה שלה, דבמוק"ח ההרחקה היא משום שמירת טהרה יתירה ואפי' קדם הקבר לעיר יש רשות להרחיקו גם ברחוק מחמשים (או משבעים), ועפ"ז הי' ניחא מה שהראב"ד אשתיק כאן להרמב"ם, משום שכאן מדבר חוץ לחומה ויש לכ"ע רשות לקבור שם כשרוצים, ועפ"ז הי' פשוטים ביותר דברי פירוש המשניות להרמב"ם בכלים פ"א ז' שגם מצורע משתלח ומתרחק גם בחוץ לחומה, אבל זהו דבר שלא יאמן כי יסופר, אפי' בירושלם לא שמענו שיפנו קבר חוץ לחומה מכ"ש שאא"ל שבתוך חמשים אמה לחומה נפנה עכ"פ ואין מועיל רצון קהל להשאירו, וק"ו שלא יאמר כן בכל מוק"ח, כן גם לא מובן עדין מה זו הקיפתו העיר מב' רוחות ומה הפרש אם החומה היא לב' צדדיו או לצד אחד.

ט) ובשביל החומר הקשה הזה נלענ"ד לומר שהאי "הקיפתו העיר" איננו ר"ל הקיפתו חומת העיר (או קו החומה) אלא פשוט שהקיפתו ישוב העיר (כלשון עיר בכ"ד כגון מרחיקין הקברות מן העיר ורבות כהנה), ומדובר שהקבר נקבר אמנם תוך קו החומה המוקפת אלא שישב העיר הי' רק לצדו האחד ומשלשת צדדיו לא הי' שום ישוב, ומפני שזו היא גזירה דרבנן ותלוי' גם ברצון הקהל, היינו שברצון הקהל נקבר וברצונו נפנה — קשורה גם עם הישוב של העיר, ואעפ"י שאין עצם קדושת מוקפת החומה קשורה עם הישוב ולגבי הקדושה אין הפרש באם הקבר סמוך לישוב הבתים ובאם הישוב מקיפו — אבל בנוגע לגזירה זו אמרו שבאם אח"כ מקיפו הישוב מב' צדדיו, מכ"ש מכל ארבע צדדיו,

באופן שנמצא הקבר תוך חמשים אמה של ישוב העיר — נפנה עכ"פ, הגם שכל ישוב עיר המתקרב לקבר שנקבר ברשות אינו יכול לגרום פינוי הקבר אם לא כשמזיק לרבים כגון בנמצא על הדרך וא"א להזהר ממנו — הנה כאן חששו לטומאה אף כשאפשר להזהר ממנו, (וע"כ כאן הגזירה בשביל טומאה ולא מאותו הטעם שמרחיקין בשאר דוכתי הקברות מן העיר של"ש בקבר ישן), ואם אפי' בשהקיפו הישוב עדיין רחוק הקבר יותר מחמשים אמה אינו מתפנה אלא ברצון הקהל, אשר ברצון זה נקבר ע"ד זו, (והירושלמי נזיר פ"ט חלוק מהתוספתא, שם בירושלמי חלקו בין ג' לב' רוחות, ובשתי רוחות חלקו בין דמות גאם (ד) לדמות ח, וכן חלוקים שבירושלמי נאמר שבעים אמה ולא חמשים). ומעתה הא דאמר הרמב"ם בתחלת דבריו: רצו בני העיר לפנותו אפשר לפרש בב' פנים, או שר"ל בתוך חמשים אמה ואיננו מב' רוחות, או שר"ל ביותר מחמשים והוא בב' רוחות, ותחלה כתב סתמא והדר מפרש.

פרק ד'

קדושת המחנה

א. מוק"ח אם הן מחנה ישראל:

כבר אמרנו לעיל (פ"ג א') כי ערי החומה להרמב"ם יש להן שני מיני קדושות, ואחת מהן היא משום מחנה ישראל, בזמן שישראל יושבים עליהן. ועלינו לבאר עתה אם קדושה זו היא ככל קדושת מחנה ישראל, היינו ראשונה לשלש המחנות (וכבירושלם), או לא:

הנה הר"ש והרא"ש בכלים (פרק א' ז') אמרו שכל עירות מוקפות חומה נתקדשו קדושת מחנה ישראל, וכ"ה ברע"ב ותוי"ט שם ועוד. מכ"ש לרש"י בערכין (ל"ב): האומר שערי חומה נתקדשו בתודות שודאי כל קדושת מחנה ישראל להן, ולפיכך כ' רש"י בפסחים (ס"ז. ד"ה לפנים ממחיצתו) היינו לפנים מחומת כל ערי ישראל (המוקפות) כדאמר לקמן מצורע משתלח חוץ למחנה ישראל עכ"ל. וכ"מ ממ"ש חז"ל במצורע מחוץ למחנה מושבו חוץ לשלש מחנות (תו"כ תנ"י י"ג, ונלמד בפסחים ס"ז ועי' זבחים נ"ה וק"י ז.), ומכיון שמצורע משתלח מכל מוקפות חומה כדאיתא במשנה דכלים — ש"מ שגם הן נקראות "מחנה", וכן במלכים ב' (ז') וארבעה אנשים היו מצורעים פתח השער כ' ג"כ רש"י "כמו שנא' מחוץ למחנה מושבו".

ותמיהני הרבה הא בזבחים (נ"ה). אמרו חז"ה התנופה ושוק התרומה תאכלו במקום טהור, טהור מטומאת מצורע וטמא מטומאת זב, ואיזה זה מחנה ישראל, הרי אמרו איזוהי מחנה ישראל שמשם משתלח מצורע הוא המקום ששם נאכל קדשים קלים, חוהי רק ירושלם. וראיתי בתוי"ט ותפארי" שם במשנה דזבחים (פ"ח ו') שכתבו שכל עירות מוק"ח כך אלא שא"א לאכלו כשיצאו חוץ לירושלם, והי' נראה מזה שגם מוק"ח נקראות "מקום טהור" ולולא איסור יוצא ה' נאכל בהן קדשים קלים ומע"ש. וזוהי מן התימא, מנא לן הא? והלא במשנה דכלים "לפנים מן החומה (ירושלם) מקודש מהן (מן מוק"ח) שאוכלין שם ק"ק ומע"ש" — מפורש יוצא שרק ירושלם מקודשת לזו וכן כתיב "ואכלתם שם לפני ה'" "כי אם לפני ה' תאכלנו" (ראה י"ב). הגם שכבר כ' המלבי"ם שלפני ה' כולל מדרגות שונות (ועוד נדבר מזה בעז"ה במקומו) אבל המדרגות הללו הן לפני מ"מ מחיצת ירושלם. ועוד התיינה בקדשים קלים אבל מע"ש מא"ל הא שם ליכא איסור יוצא ואמאי לא נאכל מע"ש בשאר עירות מוק"ח? אע"כ כל מה שמחוץ לחומת

ירושלם הר"ז בכלל לא תוכל לאכול בשערך. ומ"ש הרב הגאון ר' ירוחם פישל פערלא המפרש לסה"מ לרס"ג בל"ת קע"ד: דהוא הדין למע"ש דאתקיש לבכור (בסוגיא דמכות י"ט), אינו מיישב כ"ז דבמשנה דכלים מפורש שירושלם היא המקודשת יותר מן מו"ק בזה שאוכלים בה ק"ק ומע"ש, ואילו ה"י הפסול במק"ח רק משום יוצא הרי הקדושה אחת היא ופסול יוצא הלא היא סבה צדדית, ועוד דא"כ בגוויני שלא ה"י הפסק מירושלם למוק"ח ה"י נאכל שם ומדוע כתבו הכפופ והרדב"ז והחרדים שפודים מע"ש בציון (לשטתם הם וע"י מה שהקשינו ע"ז להלן ח"ב פ"ג) הא אין הפסק בין חומת ירושלם לחומת ציון, ואין כאן יוצא, ופשוט וברור לענ"ד שלפני ה' נקרא רק לפני ממיחיצת ירושלם ולא שאר מוק"ח, וכ"ה לשון הרמב"ם בפיה"מ דכלים (פ"א ח') לפני מן החומה ירמוז אל חומת ירושלם כו' לפני ה' תאכלנו כו'. עוד תמהתי הרבה מהברייתא המובאה בזבחים (קט"ז): והיא התוספתא דכלים) כשם שמחנה במדבר כך מחנה בירושלם מירושלם להה"ב מחנה ישראל כו', משמע ג"כ שמחנה ישראל היא רק ירושלם ולא מוק"ח.

ואם מעט לנו התמיהות הללו יש להשתומם עוד יותר על החדוש הגדול שהשמיענו הרמב"ם כאן (ביאת מקדש פ"ג ח') שמצורע שנכנס לירושלם לוקה אבל אם נכנס לשאר ערי מוק"ח אעפ"י שאינו רשאי לפי שנא' בדר ישב אינו לוקה עכ"ל, ולכאורה דבריו מרפסין איגרי אם משתלח מצורע ממוק"ח הרי הן בכלל מחנה ואמאי אינן בכלל הלאו דלא יטמאו את מחניהן? וניכרת גם כאן שטתו של הרמב"ם שמחנה ישראל היא רק ירושלם עד הה"ב כפשטות לשון הברייתא בזבחים (קט"ז). וכלשונו של הרמב"ם שם לעיל (פ"ג ב') "ת"ל במצורע בדר ישב מחוץ למחנה מושבו זה מחנה ישראל שהוא מפתח ירושלם ולפנים כו' לפיכך משלחין את המצורע חוץ לג' מחנות שהוא חוץ לירושלם עכ"ל, וכן לשון רש"י במשנה דזבחים (ק"ב ב') לפני מן החומה של ירושלם שחייא במקום מחנה ישראל שבמדבר כדכתיב ואכלת שם לפני ה' עכ"ל. הרי כתב שמחנה ישראל היא ירושלם מפני ששם הוא לפני ה', והרמב"ם בפיה"מ (שם כלים פ"א ח') כתב מקור לזה מהתוספתא: נכנסו מצורעים לפני מן החומה לוקין ארבעים זבין וזבות לה"ב כו' ולפנים מן החומה זוהי ירושלם, וכן העתיק שם הברייתא דזבחים משלש המחנות בירושלם ע"ש בארך. אף גם בכלל דבר קשה הוא שמחנה ישראל תהא במקומות מפורזים, לא כמו שהי' במדבר שלא ה"י הפסק, וכדכתב גם הר"ש (שם בכלים ז'): "ומיהו מההוא קרא (והשליכו אתהן אל מחוץ לעיר) לא מצוי למדרש שיהי' מצורעים משתלחים חוץ לערי המוקפות דלמא אין שייך דין שלש מחנות אלא בירושלם שאין הפסק במחנות וכו'. וכן יש להבין גם ממה שפסק הרמב"ם (בה' שמטה ויובל פ"ב ט"ז) שקדושת מוק"ח בטלה בגלות ישראל ולא קדשה לעת"ל שהיא דומה לקדושת

אר"י, ולא לקדושת מחיצות זו של ירושלים. (ואפ"ל שגם רש"י בשבועות שמספ"ל במה קדשו לערי חומה וכן הטו"א האומר שנתקדשו בפה ע"י ב"ד זהו מפני שלא נתקדשו בקדושת מחנה).

אלא שלפ"י עלינו להבין מנא לן בכלל שהמצורע משתלח ממוק"ח כדאיתא במשנה עירות מוק"ח מקודשות שמשלחין מתוכן את המצורעין ומנ"ל להרמב"ם לומר "שאם נכנס לשאר ערי מוק"ח אעפ"י שאינו רשאי לפי שנאמר בדר ישב"הלא אם אינן בכלל מחנה מדוע תהיינה בכלל מחוץ למחנה מושבו. וא"ל שכאן הוא אומר שהוא "בבדד ישב", ולא מבחוץ למחנה מושבו (ולעיל ה"ב כשמדבר מירושלים רק שם מזכיר מחוץ למחנה מושבו) וכמ"ש תוס' (שם בפסחים) שהן תרי עשה בדר ישב (לחוד) ומחוץ למחנה מושבו (לחוד) — ג"ז אינו דהאי "בדד ישב" בעי' להילוק מחנות (פסחים ס"ו. וזבחים קי"ז.). אמנם התם בפסחים מסיק תנאי היא דתניא בדר ישב לבדו ישב שלא יהי' טמאין אחרים יושבין עמו יכול יהא זבין וט"מ משתלחין למחנה אחת ת"ל ולא יטמאו את מחניהם ליתן מחנה לזה ומחנה לזה דר"י, וכ' רש"י "דהתם תרתי מחנות כתיבי וישלחו מן המחנה. ומחוץ למחנה תשלחום והאי מחוץ למחנה דמצורע ליתן לו מחנה שלישיית וצ"ב אם ידעי' מג' פעמים מחנה ל"ל דרש "דמחניהם". ובדרך הפשוט נ"ל שמג"פ "מחנה" ידענו ג' מחנות לעשה ומדכתיב גבי הלאו "מחניהם" אנו אומרים שגם הלאו הוא על כל מחנה של כאו"א, אך אכתי קשה מכיון שכתב ג"פ מחנה ל"ל תו הדרש בדר ישב לחילוק מחנות? ויש מפורשי הש"ס המבארים שאילולי בדר ישב לא היינו יודעים שהמצורע לבדו משתלח חוץ למח"י ולא שמשתלחים משם גם שאר מיני הטמאים. ולא נתקרה דעתי בזאת חדא דא"כ אין כאן שלש מחנות למקומות הטהרה, ומבואר משם וגם מסוגיא דזבחים (נ"ה.) ועוד — שג' המחנות הן משום "מקום טהור" ממיני הטמאים. עו"ק השתא דכתיב בדר ישב שהוא לבדו ישב ל"ל לרש"י לומר "מחוץ למחנה מושבו דמצורע ליתן לו מחנה שלישיית". ורפרף במוחי לומר שאולי אמנם כן שהאי בדר ישב בא לרבות מוק"ח, והן רק "בבדד ישב", לבדו ישב, ולא בצוויי דמחוץ למחנה מושבו. אבל מיד שבתי ואמרתי שלא יתכן לומר כן: חדא שאין לנו לילף ילפותות מעצמנו מה שלא מצאנו בחזו"ל, וכל הסוגיא שם מוכיחה שהילפותא מבדד ישב היא על מחנה ישראל בכלל. ועוד שהרמב"ם עצמו בה' טומאת צרעת (פ"י) מפורש כתב בזה"ל: דין המצורע שיהי' לו מושב לבדו שנא' מחוץ למחנה מושבו וזו בעירות המוקפות חומה כו'. הרי מוציא את המצורע ממוק"ח לא מבדד ישב אלא משום "מחוץ למחנה", וכן בפיה"מ (שם בכלים ד') כ' שנאמר בדר ישב מחוץ למחנה מושבו, (ודאי אא"ל ג"ז שמוק"ח ילפי' "ממושבו" לחוד כשם שכתבו תוס' בערכין שגמרי' מושבו ממושב עיר חומה — דהתם ה"ק תוס' שממושב עיר חומה גמרי'

שהאי מחוץ למחנה קאי גם על מוק"ח, ופשוט).

אחרי כתיבי כ"ז ראיתי בצל"ח (פסחים שם ס"ז. ד"ה דתניא) האומר אמנם כן שהרמב"ם יליף ל' במוק"ח רק מבדד ישב, ורוצה לומר שרב חסדא דורש בדד ישב לבדו ישב היינו שלא יבוא לעירות מוק"ח שאין נקראות מחנה ישראל ובבדד ישב אין זכרון „למחנה", ורק סיפא דקרא „מחוץ למחנה מושבו" הנאמר בלשון „מחנה" אתי לרב חסדא לנתוקי הלאו. וכן ראיתי כן גם בצל"ח ברכות (ה':) שכ' כן שמוק"ח אינן בכלל מחנה ישראל והרמב"ם כללן רק בבדד ישב עיי"ש, והם הם הדברים שעלו מקופיא על דעתי בדעת הרמב"ם ודחיתים באמת הבנין כמש"ל. עתה הראה לי אחד מרבני ישיבתנו הק' עץ-חיים בס' מעין החכמה (בלאו דלא יטמאו את מחניהם) שעמד גם הוא על הרמב"ם ונדחק לומר שאפשר מקיים הרמב"ם את דברי ר"ח בפסחים שהלאו נתק לעשה בנוגע לעירות מוק"ח אך לא בנוגע לירושלם שפסקי' כר' יהודא, וג"ו דוחק גדול שקשה לעכלו, פשטות הגמ' שם שאמרו ע"ז כתנאי וכן כל הסוגיא שם אינה מורה כן, וגם אין שום מקור ויסוד לומר שהלאו יהי' נתק לעשה רק למוק"ח ולא לירושלם.

ובכן נסתרה מפנינו דרך הרמב"ם כאן, שמצד א' קורא למוק"ח „מחנה" שיש בהן העשה מחוץ למחנה מושבו, ומצד השני אין בהן הלאו ולא יטמאו את מחניהם, ובשביל חומר הענין עלה פעם על דעתי לומר אחרת: שמן התורה איננו משתלח המצורע כלל מעירות המוק"ח, כי הן אינן בכלל מחנה ישראל, והא דאמר הרמב"ם „שאינו רשאי לפי שנאמר בדד ישב" ר"ל אינו רשאי מדרבנן והקרא אסמכתא היא, כן גם הא דאמרי' במשנה עירות מוק"ח מקודשות שמשלחין מתוכן המצורעים — ג"כ רק מדרבנן, תדע דהא חשיב שם במשנה גם „יצא אין מחזירין אותו" שזוהי ודאי מעלה דרבנן, דמה"ט מכניסין מת אפי' במחנה לוייה כדילפי' בברייתא (פסחים שם) מקרא ויקח משה את עצמות יוסף עמו, עמו במחיצתו (ומדברי הט"ז יו"ד סי' קי"ז דדבר שמפורש בתורה להיתר לא אסרו רבנן — ל"ק לכאן, ואכ"מ), ואפי' מקרא דארבעה אנשים היו מצורעים פתח השער (מ"ב ז') שישבו חוץ לעיר שומרון שהיתה מוקפת חומה וכ' שם רש"י שנא' „וישכב עם אבותיו ויקברו אותו בשדה הקברות כי אמרו מצורע הוא" והביאו מזה ראי' בתוספתא דכלים לדין יצא אין מחזירין אותו (עמ"ש לקמן ח"ב פ"ג) — שהוא דרבנן, ולא עוד אלא שגם אפ"ל שהמצרעים הורחקו משומרון לא דוקא בשביל דין ערי חומה — (בשגם אפשר לפקפק אם שומרון היתה בכלל מוקפות מיב"נ לדין ע"ח, ועי' הגהת הגר"ע שם בכלים) אלא כדרך שמרחיקין אותם מן הישוב, ולפי"ז הא דמצורע משתלח חוץ לג' מחנות מה"ת זה הוא דוקא בג' המחנות הסמוכות כבירושלם, ואפשר להסתייע קצת מלשון הרמב"ם בפיה"מ (שם כלים

פ"א ח') שבאר ג' המחנות בירושלם ומוסיף ע"ז דין מצורע שהוא בבדד ישב מחוץ למחנה מושבו ומסיים "לזה השרש רחקנו המצורע מחוץ לג' מחנות ויצא מן ירושלם", ואחרי גמרו דין המחנות מוסיף לומר: אמנם חומת איזה מדינה (מוק"ח) אעפ"י שנוציא ממנה המצורע א"ח מלקות עכ"ל, משמע קצת ג"כ שאין שאר מקו"ח בכלל מחנה.

אבל מה אעשה ולשון הרמב"ם בה' טומאת צרעת (פ"י ז') מורה שהמצורע משתלח ממוקפות חומה מה"ת, גם מפשטות לשונו בביאת מקדש משמע שהוא מה"ת ואפי' לשונו בפיה"מ שם במשנה ז' אינו מורה שהוא מדרבנן. ולא עוד אלא שכן גם מפורש בתו"כ שהוא מה"ת: "והשליכו אתהן מחוץ לעיר אתהן מחוץ לכל העיר ואין אדם (מצורע) חוץ לכל עיר אלא חוץ לעירות מוק"ח. ומה שלא הביא הרמב"ם דרשה זו למצורע שמשתלח ממוק"ח ל"ק דמלבד מה שקרא מפורש עדיף לי' אף גם מדרשא דאתהן אין לילף שמשתלח המצורע ממוק"ח אלא שאינו משתלח מכל שאר עירות (והא דמשתלח ממוק"ח ילפי' ממקום אחר עי' תוס' ערכין ל"ב: ובמה שכתבנו ע"ז לקמן). ומתקשה אני גם עמ"ש הר"ש בכלים 'ומיהו מההוא קרא דאתהן לא מצי למדרש שיהי' מצורעין משתלחין חוץ למוק"ח דדלמא דין ג' מחנות אינו אלא בירושלם" חדא הא כנראה מקרא דאתהן אין למדין בעיקר את החיוב אלא את השלילה וכנ"ל. ועוד אם אין מוק"ח בכלל מחנה מנ"ל באמת כן גם מאינד קראי.

עתה נפתעתי למצוא הפתעה גדולה בבאור הגר"א (הנדפס מחדש) על התוספתא דכלים (פ"א י"א) מש"ש בזה"ל: ר' מנחם ב"ר יוסי אומר עירות מוק"ח מקודשות שמשלחין מתוכן את המצורעים כו' פי' קאי על מתני' דקחשיב בתוך עשר קדושות "עירות מוק"ח מקודשות" ומפרש הכא שר' מנחם היא אבל ת"ק (סתם משנה דעשר קדושות) סבר שא"צ לשלוח את המצורעים אלא מירושלם שהיא נקראת מחנה ישראל ולא הן. ומתורצת קושית הר"ש דתני — עשר קדושות וחשיב י"א כו' עכ"ל. וכ"ה בבאור הגר"א (הנדפס מחדש) על טהרות בכלים (פ"א מ"ז) דבתוספתא קתני האי דמשלחין המצורעים בשם ר' מנחם בר"י משמע דחכמים פליגי עליו כו'. ובוה פתח לנו שעד חדש שעל פיו בהירה לנו התוספתא המובאה בזבחים (קט"ז): כשם שמחנה במדבר כך מחנה בירושלם זלרבנן מחנה ישראל היא ירושלם דוקא. וניחא לגמרי ברייתא דזבחים (ג"ה): שהמקום הטהור שבו נאכל קדשים קלים, ומע"ש טהור מטומאת מצורע, דמצורע משתלח רק מירושלם. ועלינו למשכני נפשין אדרב רבנו הגר"א שלא יהי' נסתר ממקומות אחרים: שמפורש בתו"כ אתהן אל מחוץ לעיר ולא אדם מצורע מחוץ לכל עיר אלא מעירות מוק"ח ואפי' נאמר ששם דרשי בעיקר את השלילה היינו לא כל עיר עכ"פ מדסיים אלא מעירות מוק"ח מוכח שהוא מה"ת. ואפ"ל שרבנו

הגרא למד שברייתא דידן בזבחים חולקת על התוכי, ולברייתא דידן דרשי: אתהן אל מחוץ לעיר ולא אדם מצורע חוץ לכל עיר אפי' המוקפות. ומקרא דארבעה אנשים הי' מצורעים כבר אמרנו לעיל שאין הכרח גמור שהוא בשביל דין ערי חומה והא דקדשו ערי חומה כדאמרו "מצאו אלו וקדשו" אפ"ל שקדשו בשביל דין ערי חומה אף שהוא דוחק דבשביל זה לחוד ל"ש כל כך לשון קדושה ובמשנה דכלים באמרם "עירות מוק"ח מקודשות" חשבו שלוח מצורע ויצאו אין מהזירין (שהוא מדרבנן) ולא חשבו גם דין ערי חומה. גם אפשר להדחק שר' ישמעאל בר' יוסי ור"א בר' יוסי שאמרו מצאו אילו וקדשו ג"ז בשיטת אחיהם ר' מנחם בר' יוסי שבתוספתא.

אולם מלבד עצם החודש שבדבר זה שהאי סתמא דמתני' עירות מוק"ח כו' יהיידאה היא — הנה כל רבותינו הראשונים מביאים לדינא דין המשנה "עירות המוק"ח מקודשות שמשלחין מתוכן את המצורעים" ואף שבתוספתא אמרה ר' מנחם בר' יוסי לא מצינו מי שחולק ע"ז ונקטוה לסתם משנה. והקשיא מה שפתח בעשר קדושות ומנא י"א כבר תירצו באופנים שונים וכמש"ל, וכן הרמב"ם אשר לאורו אנו הולכים הביא את הדין שהמצורע משתלח ממוק"ח (בשני מקומות בביאת מקדש ובטו"צ וגם הראב"ד שתק ליה) ולא עוד אלא שכבר כתבנו שמדברי הרמב"ם מוכח שהוא גם מה"ת מבדד ישב מחוץ למחנה מושבו.

והמקור שגם מוק"ח הן בכלל מחנה ישראל ושהן נכללות במחוץ למחנה מושבו" — מצינו בתוס' ערכין (ל"ב : ד"ה וקדשו) אחרי שהביאו שם הדרש מהתוכי "אתהן חוץ לעיר ואין אדם מצורע חוץ לכל עיר אלא חוץ למוק"ח בלבד" הקשו ע"ז : וא"ת מנלן הא לא כתיב בית חומה גבי אדם מצורע ואומר הרב רבנו יצחק דגמרי' חוץ למחנה מושבו ממושב דכתיב בית מושב עיר חומה עכ"ד. והמובן בקושייתם שהקשו מנ"ל למצורע שמשתלח חוץ למוק"ח הא לא כתיב בית חומה במצורע ואמאי לא נדרש שאין אדם משתלח כלל מכל העירות המוקפות (בלתי רק מירושלם) א"כ בקושייתם אמנם כן הקשו מנ"ל שמוק"ח הן בכלל "מחנה" וע"ז תירצו דגמרי' ממושבו שקאי על בית מושב עיר חומה וממילא ידעינן שהמעוט אתהן בא רק על שאר עירות. ולכאורה יש להשתומם מה זה הקשו תוס' דוקא על הדרש מתוכי ולא על המשנה דכלים שמצורע משתלח מן עירות מוק"ח — מנ"ל הא (והלא התוס' ס"ל בכ"ד ככל הפוסקים שהמשנה היא להלכה ולא יהיידאה היא וכנ"ל). ואפ"ל שמצד המשנה לחוד הי' אפ"ל שג"ז מעלה דרבנן כדון יצא אין מחזירין ולפיכך הקשו רק על התוכי שפורש אמרו שמשתלח מן התורה ומכיון שגמרי' מושבו ממושב עיר חומה שהמצורע הוא בבדד ישב מחוץ למחנה מושבו ממילא ידענו שדין המשנה "עירות מוק"ח מקודשות שמשלחין המצורעין" הוא מה"ת (וכן ידענו גם מזו שא"א לחלק את "בדד ישב" מן "מחוץ

למחנה" וכמש"ל). וראיתי בילקוט (נשא תרצ"ט) „דבר אל בני ישראל לרבות ערי חומה" (וצ"ל צו אל בני ישראל" וכן הגרסא במס' כלים להגאון ר' גרשון העניך וצ"ל). וכנראה מהתוס' הנ"ל שלא למדו דין ע"ה מילפוטא ד"צו" משום שבספרי (נשא) אמרו גם דברים אחרים על צו אל בני ישראל כגון ריב"ב אומר צו הוא זירוז כו' רשב"י אומר צווי נאמר בחסרון כ"ס (ומ"ש הרב הגאון ר' גרשון העניך וצ"ל שהרמב"ם לא למד מהג"ש דמושבו כאמור בתוס' ערכין — לא נתחורר לי וא"צ להאריך).

ב. שני מיני קדושת מחנה ישראל.

(א) ובאתי מכ"ז לידי הכרה בעזה"י שיש שני מיני „מחנה ישראל" יש „מחנה" הקדושה רק לזמן שמחנה ישראל שוכן בתוכה (וכמו מחנה ישראל במדבר שהיתה רק בשכונן ישראל בקרבה) והיא מחנה ישראל של עירות המוקפות ושם אין כלל קדושת מחיצות, דמהיכי תיתי תהא שם המחיצה מקדשת אחרי שהמחיצות שלהן נכרים הקיפון קודם בא ישראל, והחומה של עירות המוקפות לא תוכל לעשות או לגרום שום קדושה. אלא היא רק מסמלת ומסמנת את המקום שנתקדש בקדושת מחנה ישראל לזמן ישיבת ישראל. ויש „מחנה ישראל" המקודשת בקדושת מחיצות והיא קדושה קיימת שאינה בטלה. ובקדושה זו נתקדשה ירושלם המוקדשה. ורק במחנה ישראל מסוג א' כתבו התוס' בכתובות (מ"ה:;) דבעיר שרובה נכרים בטלה קדושת חומתה לא כן בקדושת מחנה של ירושלם דהלא רק בירושלם אמרו במשנה דשבועות (י"ד) „אין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא ואורים ותומים וסנהדרין של ע"א ובשתי תודות ובשיר וב"ד מהלכין וב' תודות אחריהם וכל ישראל אחריהם" ולא אמרו כ"ז בעירות המוקפות ואפילו רש"י האומר בערכין (ל"ב: ד"ה וקדשום) על עירות המוקפות „דמקדשי לה בשתי תודות ובשיר וב"ד מהלכין אחריהם כו'" הוזכר רק מב' תודות ולא מכל הסדר הגדול „מלך ונביא ואו"ת וסנהדרי' גדולה" שכ"ז ל"א אלא בירושלם בפרט שכבר הביאנו שגם דברים אלה, „תודות וכו'" לא נשמעו משאר רבותינו והדברים מתמיהים כשהם לעצמם, וגם רש"י עצמו בשבועות (ט"ז) כתב שאיננו יודע במה נתקדשו.

(ב) ובזו נתחוררה לנו שיטת הרמב"ם וסיעתו וקושינתו מסוגיא דזבחים (ב"ה). „תאכלו במקום טהור, טהור מטומאת מצורע" — זוהי אדרבה תירוץ ומקור עוד להרמב"ם: שמקום טהור טהור מטומאת מצורע איננו אלא מחנה ישראל זו שנתקדשה בקדושת מחיצות שהיא קדושה עצמית (לא רק מפאת ישיבת ישראל) והיא ירושלם שבה אוכלים קדשים קלים ומע"ש. דהאי מקום טהור הנאמר באכילת קדשים קלים (ויקרא י' י"ד) איננו כמו: „אל מקום טהור

אל שפך הדשן" (ויקרא ד' י"ב) ששם הביאור שיהא אז המקום טהור בשביל שרפת הפר ולא שהמקום מחויב להיות טהור מצ"ע — אבל כאן המקום עצמו מחויב תמיד להיות טהור מצד קדושתו, והא דכתיב בלשון "מקום טהור" לא בלשון מקום קדוש זהו כדי להבדילו ממקום קדוש (העזרה) לקדשי קדשים וכמ"ש המלבי"ם. תדע שהרי רבא אומר (שם בזבחים ג"ה.) אותה במקום קדוש ולא אחרת במקום קדוש, אפקה לגמרי אפי' חוץ למחנה ישראל (היינו חוץ לחומת ירושלים) הדר כתב רחמנא תאכלו במקום טהור לעיילה למחנה ישראל, ומוכח שירושלים היא ג"כ מקום קדוש ונקראת כאן מקום טהור כדי להפלות בין מקום קדוש הנאמר בקדשי קדשים לבין מקום זה הנאמר בקדשים קלים.

ורק במקום טהור זה יש הלאו "ולא יטמאו את מחניהם" ולפיכך כתב הרמב"ם שרק בירושלים לוקין על הלאו הזה, אבל במוק"ח אף שהרמב"ם ס"ל שהן בכלל מחנה ישראל וגם עלהן נאמר "בדד ישב מחוץ למחנה מושבו" — לא נתקדשו בקדושת מחיצות שיהא "מקום טהור" ואינם בהלאו דלא יטמאו, דאין להן קדושת מקום מצ"ע. ולכן אומר הרמב"ם "קדושה ראשונה לא בטלה שהיא מפני השכינה". ומעתה מובנה התוספתא דכלים המובאה בזבחים (קט"ז:) ג' מחנות בירושלים כו' ששם מדובר ממחנה ישראל הסמוכה לב' המחנות שנתקדשה בקדושת מחיצות ויש לה קדושה עצמית שרק בה אוכלים ק"ק ומע"ש.

והטו"א במגילה (י' ד"ה אלמלא) מתקשה בסוגיא דזבחים (ק"ז) שאמרו לאוקמי פלוגתא דר"י ור"ל בפלוגתא דר"א ור' יהושע ודחי לה דלמא כו"ע ס"ל קדשה לעת"ל משמע שדברי ר"ל גדחו מפני שלא נתברר תנא דסבר כותי' ואמאי לא מייתי האי תנא דר' ישמעאל מבתי ערי חומה של"ק לעת"ל עי"ש. וכ"ז הי' אפשר להקשות על תוס' בשבועות ששם רצו להשוות קדושת ערי חומה לקדושת ירושלים, אבל להרמב"ם וכל סיעתו ג"ז לא קשה מידי דהוא מחלק קדושת ערי חומה מקדושת ירושלים.

ג) וכי תקשה להרמב"ם וסיעתו כיצד יפרנסו את הסוגיא דמגילה ושבועות שאחרי שא"ל רבינא דלמא כו"ע ס"ל קדשה לעת"ל הביאו האי תנא דר' ישמעאל מערי חומה של"ק לעת"ל, ומה זו ראי' מערי חומה למקדש וירושלים? עלינו לתרץ אליבא דהרמב"ם את אותו התירוץ שתרצו תוס' בזבחים (ס"א.) על קושיתם שהקשו שם אמאי הדר ר' יצחק האומר מקריבין בבית חוניו הא מסיק כתנאי ויכול לסבור כאידך תנא, ותירצו דאף למ"ד לא קדשה אין אחרי' היתר ותנאי דמייתי התם בקדשה ולא קדשה לא קאי אדלעיל אלא ריהטא דהש"ס הוא דאיירי בענין קדושה ראשונה אם קדשה לעת"ל ומייתי פלוגתא דבתי ערי חומה כו' עכת"ד. וגם דברי התוס' במגילה ע"כ כונתם נמי הכי, גם שם הקשו אמאי הדר ר' יצחק משום קושית רב מרי הא מסיק אח"כ תנאי היא. ותירצו בשם הר"ר

חיים דלכו"ע בין לר"א ובין לר"י ירושלם אין אחרי' היתר, ולא בארו כאן דבריהם א"כ מה זה שאמרו כאן "תנאי היא" וע"כ גם הכא כונתם כמ"ש בזבחים שהאי "תנאי היא" ריהטא דש"ס הוא מדהזכירו ק"ר אם קדשה לעת"ל מייתי הפלוגתא שיש בזה אף שאין זו שוה להקודמת, וכן נמי הפלוגתא שהביאו אח"כ מערי חומה.

ג. סיכום ממהות המחנות, וסוגי הקדושות.

נמצא שעשר הקדושות הגן שלש קדושות כלליות: מחנה שכינה, מחנה לוי, ומחנה ישראל. למחנה שכינה — חמש פרטיות: קה"ק, ההיכל, בין האולם ולמזבח, עזרת הכהנים ועזרת ישראל. למחנה לוי — שלש פרטיות: עזרת נשים, חיל, הרה"בית. למחנה ישראל — שתיים פרטיות: ירושלם, מוקפות חומה.

ומיני הקדושה — חמשה: א) קדושת הכבוש של הארץ (קדושה ראשונה של אר"י), ב) קדושת פה (קדושה שני' של הארץ וכפמ"ש הרדב"ז אליבא דהרמב"ם), ג) קדושת פה בתור מחנה ישראל בלי קדושת המקום מצ"ע (עירות מוקפות חומה), ד) קדושת פה בתודות ובמלך ונביא ואו"ת וסנהדרי גדולה ושיר וכו' (כאמור בשבועות רפ"ב) זוהי קדושת המחיצות ל"מחנה ישראל" הקיימת (ירושלם) וקדושת המחיצות ל"מחנה לוי" (הרה"בית). ה) הקדוש בשירי מנחה ובמלך ונביא וכו' כנ"ל — ל"מחנה השכינה" (העזרה).

תוקף הקדושות: א) קדושת הכבוש בטלה ע"י כבוש שכבשו מאתנו, ב) קדושת פה לא בטלה, להרמב"ם וסייעתו — אלא שיש דברים הדרושים לתנאים אחרים "ביאת כלכם" או "כל יושבי עליה" (יובל ותרומה והדומה שהם אינם קשורים בעצם הקדושה) — מכ"ש הקדושה בתודות ובשירי מנחה שאיננה בטלה. ג) מחנה ישראל הקשורה בישיבת ישראל בטלה בבטול ישיבת ישראל (להרמב"ם ופוסקים עוד). ד) מחנה ישראל של ירושלם היא קדושה בפ"ע ובה ב' מיני קדושה: קדושת המקום, וקדושת המחיצות. קדושת המקום לא בטלה כמעט לכו"ע (הפוסקים רובם ככולם, בכללם גם הראב"ד, זולת דעה יחידה מבעלי התוס' ושהנחה בתימא), וקדושת מחיצות להרמב"ם והרבה פוסקים עוד גם היא לא בטלה, ולהראב"ד וסייעתו בטלה, ואת הפרט הזה נבאר בעהש"י בפרק הבא.

פרק ה'

קדושה ראשונה של מחיצות אם קדשה לעת"ל.

א. שיטת הרמב"ם :

(א) מתני' רפ"ב דשבועות : שאין מוסיפין על העיר ועל העזרות אלא במלך ונביא כו', ובגמ' (ט"ז.): ר"ה אומר בכל אלו תנן ורנ"א באחת מכל אלו, ר"ה סבר ק"ר קדשה לשעתה וקדשה לעת"ל ר"נ סבר ל"ק לעת"ל ופסק הרמב"ם (בה"ב פ"ו י"ד) כר"ה דבכל אלו תנן. והוסיף שם (בהלכה ט"ז) בזה"ל : ולמה אני אומר במקדש וירושלם קדושה ראשונה קדשה לעת"ל לפי שקדושת המקדש וירושלם מפני השכינה, ושכינה אינה בטילה והרי הוא אומר והשמותי את מקדשכם ואמרו חכמים אעפ"י ששמומים בקדושתם הם עומדים עכ"ל. והשוה בזה את ירושלם למקדש כמשמעות לשון המשנה אין מוסיפין על העיר ועל העזרות כו', ומתני' והסוגי' במגילה (י') וזבחים (ק"ב) ירושלם אין אחריה היתה, והוא כשיטתו בפיה"מ (מע"ש וד"ה ושקלים) שהשם מקדש האמור במתני' כולל גם ירושלם כאשר ידובר מזה בעזה"י לקמן ח"ג פ"כ ופכ"א.

(ב) ולכאורה יש להתקשות מברכות (ס"א:) אר"י לא אמרו אלא מן הצופים כו' ובזמן שהשכינה שורה, ושם עוד : אר"י בזמן שביהמ"ק קיים אסור כו', הרי משמע שבוה"ז בטלה מקדושה זו, ולכן נשתנה היום גם הדין ממורא מקדש, אכן ברמב"ם מבואר שבעצם הדין של מורא מקדש באמת אין חלוק גם בזה"ז אלא שהחלוק רק בזה : "בזמן שביהמ"ק קיים אסור מחוץ לירושלם עד הצופים, ובזמן שאין ביהמ"ק קיים אסור רק כנגד שער מזרח" (שם בה"ב ז' ח'). ונלענ"ד שאין חלוק זה נוגע לעצם הקדושה אלא ה"ט בזמן שהי' ביהמ"ק הי' אסור מן הצופים שהיו רואים משם את בית המקדש המקודש (אם לא הי' גדר מפסיק כאמור שם בברכות) וזהו דין "הרואה", וכשאינן ביהמ"ק קיים אין אסור אלא רק נגד שער המזרח המכוון כנגד מקום בית קה"ק אבל לא הלאה מפני שמשם אין כיום רואה את בית המקדש המקודש. ואפילו לפמ"ש הב"ח (או"ח קס"א) בשם ילקוטים כשרואה את הקובה העומדת על מקום המקדש צריך לקרוע כדין הרואה את מקום המקדש בחרבנו — שאני התם שבנין הקובה של נכרים כבר מראה חרבנו של מקדשנו, והרואה בנין זה הרי רואה את מקדשנו בחרבנו (כמ"ש לקמן ח"ג פ"ז סעי' ג' וראה מש"ש ע"ז) אבל לנדון דידן ודאי מסתבר שאין ראית הקובה נקראת ראית המקדש לענין כבוד ומורא מקדש, ואף שמראה את

אורח המקדש אין מצות מורא מקדש על אורו ואין ראי' חלה על האויר (ועמ"ש עוד בעזה"י בח"ג פ"ז סעי' ג' ובה"ד פ"ו לענין אויר המקדש). והוכחה עוד ע"ז דהא במורא מקדש ברייתא מפורשה (יבמות ו'): שנוהג גם בזה"ז: איזהו מורא מקדש כו' בזמן שאין בהמ"ק קיים מנין ת"ל את שבתותי תשמורו ומקדשי תיראו מה שמירת שבת לעולם אף מורא מקדש לעולם. וכ"ה ברמב"ם (שם ז' ז') ולא מצינו חולק ע"ז. והנה החת"ס יו"ד רל"ד כתב במרוצת דבריו דרך אגב כי ההיקש „מורא מקדש לשבת" תלוי במחלוקת אם קדושה ראשונה קדשה לעת"ל אבל הרי הראב"ד לא העיר על הרמב"ם מאומה במורא מקדש בזה"ז, וסתמא דסוגיא היא באין שום מחלוקת. ולענ"ד אף למ"ד לא קדשה לעת"ל מודה במורא מקדש מהיקשא דשבת. וכמ"ש בעזה"ש (סעיף ג'). וע"כ החלוק שחלקו (בברכות שם) בין בזה"ז לבין זמן הבית בנוגע לצופים זהו מטעם „הרואה" כנלע"ד ברור בעה"י.

ב. ענין השכינה לא בטלה. והשראת שכינה.

א) אולם לוא אפי' ל"ק מהדין האמור בברכות שם עדיין תקשה עכ"פ הלא מפורש אמרו שם „ובזמן שהשכינה שורה" ובה"ז אין השכינה שורה במקמה"ק ואיך אמר הרמב"ם שהשכינה לא בטלה? כמו"כ תקשה מכמה דוכתי עוד כגון מהא דתני רשב"י בכ"מ שגלו ישראל גלתה השכינה עמהם (מגילה כ"ט) וכן מצינו בכמה דוכתי „גלות השכינה" ומתאבלים על „שכינתא בגלותא", ואנו מתפללים „המחזיר שכינתו לציון", ועשר מסעות נסעה השכינה ממקדש ומירושלם, וכנגדן עשר גליות גלתה סנהדרין (ר"ה ל"א). וכנראה כשם שנסעה בעשרת מסעותי בהרבן בית ראשון כך גם בהרבן בית שני (ועפמ"ש ז"ל בכ"מ שגלו גלתה השכינה) וכיצד מתאים כ"ז עם דברי הרמב"ם „שהשכינה לא בטלה"?

והנה מצד לשון הרמב"ם הי' אפשר ליישב שהרמב"ם לא אמר השכינה לא גלתה אלא „ושכינה אינה בטלה" וה"ק לפיכך נתקדש המקדש וירושלם לכתחילה הקדש עולם מפני שקדושתה בשביל השכינה שאינה בטלה, ולא רצו לפיכך לקדשה רק לזמן, ואף שזוה השכינה ממקומה נשארה הקדושה שנתקדשה לכתחלה לדורות. אבל מלבד מה שאין לשון הרמב"ם מיושב עדיין כל צרכן אף גם אכתי לא מובן מה שאז"ל שלא זוה השכינה מכותל המערבי (מדרש רבה שה"ש עה"פ הנה זה עומד אחר כתליו, ואיכה רבתי, וזוהר שמות) שמצד אחד משמע שמכל „מקום המקדש" זוה ומצד השני נראה כסותר למאמר עשר המסעות שגלתה השכינה ולמאמרם במגילה.

עוד עלינו להבין מה שאמרו במו"ק (כ"ה) ראו הי' רבנו שתשרה עליו שכינה אלא שבבל גרמה, ופרש"י שאין שכינה שורה בחו"ל (וכדאמרו במכלתא

בא שלפיקך ברח יונה הנביא תרשישה שהוא חו"ל מקום שאין השכינה נגלית בו) מבואר שבארץ ישראל ישנה אף לאחר חרבן. עוד צריך באור מה שאמרו במגילה למענכם שלחתי בבלה כו' בבבל היכא אמר אביי בכנישתא דהוצל ובכנישתא דשף ויתיב בנהרדעא ואמרו שם ואהי להם למקדש מעט אר"י אלו בתי כנסיות ובמ"ד שבבבל, ובסנהדרין (ל"ט). אמרו כל בי עשרה שכינתא שר"י, הרי אין זו קשורה באר"י דוקא. כן גם צ"ב, מ"ש ביומא (כ"א): שגם במקדש שני חסרה השכינה וכ"ה ביומא (י) אע"ג דיפת א' ליפת אין השכינה שורה אלא באהלי שם (היינו במקדש ראשון שבנהו שלמה — רש"י).

ב) אמנם יש השראת שכינה ויש גילוי שכינה וכמ"ש הכוזרי (סוף מ"ה כ"ג) השכינה הנראית עין בעין היא הנעדרת כיום מאתנו והיא אשר אנחנו מצפים לה באמרו כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון ובאמרנו בתפלתנו ותחינה יעינינו בשובך לציון כו' עכ"ד. ובבחינה זו חסרה השכינה גם בבית שני היינו אותה גילוי השכינה ששרתה בבית ראשון כדכתיב והענן מלא את בית ה' כי מלא כבוד ה' את בית ה' (מ"א ח'), ועשר המסעות וכל מה שדברו מגלות השכינה (במגילה ועוד) וכן הא דאמרו (בברכות שם) בזמן שהשכינה שורה, מדובר ממה שגלה כבודה והיתה בהסתר פנים, ועל דרך שכ' העקידה (ל"ז) כמו שהלבנה תמיד מלאה אור מצד האחד רק שמנגד עיננו מסתתר אורה מפקידה לפקידה כו' ככה ענין האור אל האומה כו' ולא נאמר זה סי רותי אלא זה ס ת ר ת י או ה ס ת ר א ס ת י ר כי היות לו עמהם אהבה מסותרת כו' עכת"ד (ועי' גם של"ה מס' תענית פ' תורה אור), וקצת סמך יש גם מתנחומא (וישלח ט') "כי עתה תצאי מקר"י ושכנת בשדה ושכנתי כתיב אעפ"י שגליתך מתוכה אין שכינה וזה ממנה ואין שדה האמור כאן אלא ציון שנא' ציון שדה תחרש" והמכוון שהשכינה באתכסיא מבני אדם כמו השדה שאין ב"א רואים מה שבתוכה. ובזו מתישבות הרבה קושיות ומתבארים הרבה דברים, וכן מ"ש הנמב"ם "השכינה לא בטלה" היינו השראת השכינה בעצם אף שנסתרה אולם עם כ"ז עדיין לא פתרנו המאמר "לא וזה השכינה מכוה"מ", ומאמרים עוד בענין זה.

ג) אכן כפי המבואר ביומא (ט'): יש מדרגות שונות להשראת השכינה ורוה"ק, וכ"ה באור"ח ויגש עה"פ ואנכי ארד עמך שיש דרגות רבות ושונות לאור השכינה בסוד גבוה מעל גבוה שומר, ד"מ: גילוי השכינה בהר סיני, למטה ממנה השראת השכינה בביהמ"ק, ואח"כ על הנביא, ועל ביהמ"ד וביהכ"ג, ועל כל בי עשרה, על חמשה שלשה שנים ואחד (כמשו"ל באבות פ"ב עשרה שיושבים כו' מנין אפי' חמשה כו' אפי' אחד כו') והכל במדרגות שונות זמ"ז יע"ש, כמו כן מצינו התעלות קבוץ מאה ואלף ורבוא (ברכות מ"ט): וזה דאמרו בבב"ק (פ"ג) אין השכינה שורה בפחות מב' אלפים וב' רבבות כ' תוס' שר"ל שכינת הנבואה

והדומה. גם במקדש (וירושלם) עצמו יש מדרגות השכינה לפי מדרגות הקדושה של עליו המקום בעשר הקדושות זו למעלה מזו ולפי מדרגת ישראל שוכני המקום ועשר הגליות שגלתה השכינה היא מעשר המדרגות שגלתה מגילוי השכינה (אבל לא שבטלה הקדושה ולא שזזה השכינה בעצם).

ומשל המשילו חכו"ל (סנהדרין שם) ענין השכינה (לכל בי עשרה כו') לאור השמש שהמאור הוא במקומות הרבה וכל מקום ומקום לפי הכשר ותכונת מקום הקבול. וכן מובן גם מה שמצינו "דוחק רגלי השכינה" או "גורם לשכינה שתסתלק" ועוד מאמרים כאלה. ומעתה ל"ק גם משאו"ל מעולם לא ירדה השכינה למטה (סוכה ה') עפי"מ שבארו בילקוט (דף רט"ז ע"ג) כמין סילון של אש הי' יורד מן השמים לבין שני הכרובים.

וכן יש הפרש מהשראת השכינה על הכלל — מעל הפרט, דאר"ח בתחלה קודם שחטאו ישראל היתה שכינה עם כאו"א שנא' כו' כיון שחטאו נסתלקה שכינה כו' (סוטה ג'): ועם זה אמרו בספרי (במדבר ל"ה ל"ד) שאעפ"י שהם טמאים שכינה ביניהם, וכן כתיב השוכן אתם בתוך טומאתם וכתוב ולא תטמאו את הארץ כו' כי אני ה' שוכן בתוך בניי.

ד) והאדם נעשה בבחינת משכן, כשמשרה עליו הקדושה ככתוב ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם (והאריכו בזה ספרי הקבלה וע"ש של"ה מס' תענית "מענין העבודה") ואחרי שעיקר השראת השכינה באה ע"י האדם ומעשיו — כשגלו ישראל וחסרה עבודתם בבהמ"ק חסרה השראת השכינה שהיו מורידים ומשפיעים בעבודת ה' במקדש. וזהו משאו"ל שכן בארץ שכן את השכינה בארץ (ב"ר ס"ד) ומפני שעיקר השראת השכינה באה ע"י התורה לכן אף שגלו הסנהדרין כ"ז שלא גלו התשב"ר תקות דור העתיד לא גלתה השכינה (מ"ר איכה עה"פ כי ה' הוגה וזה"פ ויצא מבת ציון).

ה) אבל עם כ"ז אנו רואים שמחלוקת היא זו במ"ר שמות (עה"פ ומשה הי' רועה) שם אמרו והי' בהיכל קדשו אר"ש ב"ג עד שלא חרב המקדש הי' שכינה שורה בתוכה כו' ומשחרב ביהמ"ק נסתלקה השכינה לשמים כו' רא"א לא זזה שכינה מתוך ההיכל שנא' והי' עיני ולבי שם כל הימים זכה"א ויענני מהר קדשו סלה אעפ"י שהוא הר ה"ה בקדושתו. ואפ"ל שפלוגתתם זו היא הפלוגתא בקדושת מקדש וירושלם אם קדשה לעת"ל לר"ש ב"ג נשתנה קדושתה וקורא לה סלוק שכינה ולר"א לא נשתנה קדושתה ולא זזה השכינה מתוך ההיכל והה"ג השכינה והקדושה של ירושלים (ובירושלמי ברכות ובתנחומא איתא רק המאמרים שלא זזה השכינה: ר"א בן פדת אומר ביהמ"ק בין חרב כו' לא זזה השכינה ממקומו שנאמר והי' עיני ולבי שם כל הימים כו' א"ר אחא לעולם אין השכינה זזה מכותל המערבי כו').

ג. שטת הראב"ד והתמיהות הרבות :

על דברי הרמב"ם (בה"ב ו' י"ד) — משיג הראב"ד השגתו הידועה : במשנה אם אין מקדש ירקבו ובגמרא אמרו דנפל מחיצות אלמא למ"ד ל"ק לעת"ל לא חלק בין מקדש וירושלם ושאר אר"י ולא עוד אלא שאני אומר שאפילו לר"י דאמר קדושה שני' קדשה לעת"ל ל"א אלא לשאר אר"י אבל לירושלם ולמקדש ל"א כו' לפיכך הנכנס עתה שם (במקדש) אין בו כרת עכ"ל.

ויש שוגים שלדעת הראב"ד קדושת המקדש וירושלם בטלה היום לגמרי וחלילה לנו לעשות את רבנו הראב"ד מופרך מכמה סוגיות מפורשות ולסותר גם את עצמו כמו שנבאר בעזה"ש. והוא עצמו ל"א אלא „הנכנס שם בזה"ז אין בו כרת" מפורש יוצא שעכ"פ יש אסור תורה אלא שאין החיוב של כרת. והנה הכ"מ מתמיה על לשון הראב"ד שמתחילה כמסתפק הוא ולבסוף דבריו נראה דפשיטא ל"י, ולענ"ד לוא אפי' ה' מסתפק בראשונה ג"כ לא ה' קשה מה שבכ"ז מחליט אח"כ „שאין היום חיוב כרת". כי אם יש ספק להנכנס הרי לא הכניס עצמו במזיד בחיוב כרת (ויש גם נ"מ להחזיקו ברשע עמ"ש בנין ציון להגאון ר"י עטלינגער זצ"ל, סי' ב'). אבל אני בעניי אינו רואהו מסתפק כלל, ובראשית דבריו כמו בסוף פשיטא ל"י שקדושה ראשונה לא קדשה לעת"ל ומפני שרבים נסתבכו ונתלבטו בדברי הראב"ד אמרתי להאריך בזה בעה"י ולבאר שלא נתן להאמר שבטלה היום לגמרי קדושת המקדש וירושלם והאומר כן בדעת הראב"ד כמאן דמחי ל"י ח"ו מאה עוכלי בעוכלי.

(א) סתמא דמתני' היא (מגילה י'). קדושת ירושלם אין אחרי' היתר, ועוד תנן במתני' דזבחים (ק"ב:) באו לירושלם נאסרו הבמות ואין להן עוד היתר והיא היתה לנחלה ואין חולק ע"ז, והראב"ד לא השיג על הרמב"ם בזה (בה"ב א' ג').

(ב) יחיד ה' ר' יצחק שאמר מקריבין בבית חונוי בזה"ז (מגילה י'). והדר ב' בעצמו מהאי טעמא של המשניות המפורשות הנזכרות. והא דאמרו אח"כ תנאי היא כבר כתבו תוס' (זבחים ס"א. ועוד) דאין הכונה שיש תנאי דפליגי בקדושת ירושלם ומקדש אלא שאם יש פלוגתא בקדושה ראשונה — בקדושה אחרת הוא דפליגי.

(ג) סוגיא מפורשה היא (שבועות ט"ז:) דמקדש קדושת עולם היא כדתניא רא"א אם נאמר מקדש ולא נאמר משכן הייתי אומר על מקדש יהא חייב שקדושתו קדושת עולם (ע"ש תוס' ד"ה קדושתו שהקשו מר"א על ר"א ותירוצם הראשון דחוק והשני מרווח יותר. ולהרמב"ם וסיעתו המחלקים בין קדושת מקדש לקדושת הארץ, לפי הגרסא שם ר' אליעזר ולא ר' אליעזר, ל"ק כלל מר"א שאמר (חולין ז') הרבה כרכים כבשו — דשם מדובר מקדושת הארץ).

ד) ובמורא מקדש מפורש אמרו (יבמות ו': ומובא לעיל) שנוהג אף בזה"ז מהיקישא דשבת: בומן שאין ביהמ"ק קיים מנין ת"ל את שבתותי תשמרו ומקדשי תיראו מה שמירה האמורה בשבת לעולם אף מורא האמורה במקדש לעולם, ואין מחלוקת בזה.

ה) וכל המעלות ושבחי ירושלים לא קופחו גם היום, עודנה תל תלפיות „והתפללו אל ה' דרך העיר“ ומדרש תנחומא (וישלח ט') א"ר יצחק עכשיו לא נשתייר בידינו אלא התפלה כו' אמר הקב"ה תהיו מתפללים לפני כנגד אותה העיר כו' ואפילו בהרבנה השפע עוד מציון ככתוב הבוטחים בה' כהר ציון לא ימוט לעולם ישב (וכמ"ש שפת אמת למהר"ם חגיז), ונוהג עוד בזה"ז הדין של „הכל מעלין לירושלם“ — כסוגיא דסוף כתובות וכ"ה בפוסקים (רי"ף רמב"ן רא"ש ועוד וטוש"ע) וברמב"ם (אישות י"ג) בלא השגת הראב"ד. אמנם בהג"א סוף כתובות (ד"ה בירושלמי) מחלק קצת בין מלפנים וזה"ז, אבל גם משם ראי' שבעצם המצוה אין חלוק וכאשר נדבר מזה בעה"י (בח"ג פט"ו).

ו) וכמה קראי אומרים שקדושת עולם היא: מכון לשבתך עולם מים (גז"א ח'), כי בחר ה' בציון אוה למושב לו זאת מנוחתי עדי עד וגו' (תהלים קל"ב), אשר אמר ה' בירושלם יהי שמי לעולם (דה"ב ל"ג), ויהי בשלם סכו ומעונתו בציון, בעת שהיתה שמהשלם היתה לו כביכול רק כסוכה (דירת ארעי) ומשנתן לה שם ציון היתה מעונתו בקביעות. ובמדרש שוח"ט (ט"ו) א"ר ברכיא ויהי בשלם סכו מתחלת בריתו ש"ע עשה הקב"ה סוכה בירושלם כביכול כו'. וכבר אמרנו לעיל פ"א שהיא היתה במעלת הקדושה מימות עולם שהיא המחייבת את קדושתה ולא יתכן שקדושה כזו תבטל.

ז) וידועה קושית הכ"מ הקשה כברזל על הראב"ד הלא מחלוקת ר"י ור"ל (זבחים ק"ז): המעלה בזה"ז ר"י אמר חייב ר"ל אמר פטור ר"י אומר חייב קדושה ראשונה קדשה לעת"ל כו' ור"י ור"ל הלכה כר"י, ולא עוד אלא שהראב"ד לא העיר בזה על הרמב"ם הפוסק כר"י המעלה בזה"ז חייב (מעשה הקרבנות י"ט) ויש להוסיף להקשות שאפי' ר"ל לא אמר אלא פטור (משום שאינו ראוי לבא לאה"מ) אך לא מותר, וע"כ שלכו"ע אין אחרי' היתר, ואודה לה קושית תוס' שם בזבחים, אף גם כן מוכרח מהא דהביאו שר"א האומר דבעי' קלעים ואין מקריבין בלא מחיצות הרי הוא ס"ל ל"ק לעת"ל, ואם למ"ד ל"ק לעת"ל בטלה לגמרי הקדושה הלא אדרבה מקריבין אפי' בשאר דוכתי ולא גרע קהמ"ק משאר דוכתי, תו ראיתי בטו"א מגילה (י') שהקשה אמאי לא פריך על ר' יצחק ממשנה זו דעדות שלמ"ד ל"ק אין מקריבין בלא בית, והוסיף שם גם אם נאבה ליישב שהאי „מקריבין אעפ"י שאין בית“ מדובר בקדשים שאין מקריבין בבמה אכתי תיקשה מסיפא אוכלין קדשים קלים ומע"ש אעפ"י שאין חומה ואם ל"ק אין

נאכלין גם בירושלם — הלא לר' יצחק אדרבא אם ל"ק הותרו הבמות ונאכלין בכל מקום.

(ח) ומפורש בתוספתא זבירושלמי (מע"ש פ"ג שאין פודין מע"ש בירושלם גם בזה"ז, וכ"ה ברמב"ם (מע"ש פ"ב ד') בלי שום ערעור מהראב"ד, ולוא בטלה היום לגמרי קדושת ירושלם ואין עוד ירושלם המקודשה מ"ט אין פודין בירושלם הא אין כאן קרוב מקום אלא יש כאן "כי ירחק ממך המקום" ברחוק מקום אתה פודה כו'.

(ט) ומעתה גם הראי' הגדולה שהביא הראב"ד לשטתו היא אדרבה ראי' לסתור לעצמו: הוא מסתמך ואזיל על משנה וגמרא: ה משנה דמע"ש (פ"א ה') "הלוקח פירות (מכסף מעשר ברחוק מקום) שוגג כו' ואם אין מקדש ירקבו" ואם קדשה לעת"ל אמאי ירקבו הא אוכלים מע"ש אעפ"י שאין חומה. והגמרא היא הסוגיא דנפול מחיצות (ב"מ נ"ג, סנהדרין ק"ג, מכות כ') שם אמר רבא מחיצה לאכול דאורייתא מבואר דבעינן מחיצות דוקא לאכילת מע"ש. והנה הכ"מ (שם בה"ב ו' ט"ז) כ': "י"ל אין משם ראי' כיון דחזינן ר' יהושע דהלכתא כותי' סבר דקדשה לעת"ל כו' אך הנך דקתני אין מקדש ירקבו קשה וא"ל דאתא דלא כהלכתא שהרי רבנו הרמב"ם פסק כן בפ"ז דמע"ש וצ"ע. עכ"ל הכ"מ. ולענ"ד ממתני' זו ל"ק כלל על הרמב"ם דלא אמרו שם אם אין חומה ירקבו אלא "אם אין מקדש ירקבו", והמכוון הוא שאם אין מזבח ירקבו כסוגיא דמכות (י"ט) שאכילת מע"ש תלוי' במזבח דאתקש לבכור (כאשר ידובר בעזה"י הלאה סוף הפרק) ואדרבה משנה זו מטילה חומר הרבה על הראב"ד: אם אין היום קדושת ירושלם הלא אין כאן תו "קרוב מקום" ותוך ירושלם כחוצה לה, ומ"ט ירקבו ולא יפדו? אח"כ מצאתי הערה זו גם במנחת חנוך (מצוה תע"ג) להראב"ד אמאי אין פודין כיון דבטלה קדושת ירושלם לא קלטוהו מחיצות ונדחק לומר שירקבו אמרו לאותו המעשר שהי' בעת החרבן וקלטוהו מחיצות אבל גם הוא הרגיש בדוחק הגדול שיש בתירוצו זה ועוד הלא הראב"ד מודה לעצם הדין שאין פודין מע"ש בירושלם בזה"ז שהוא סתמא דתוספתא וירושלמי. הן אמנם משנה זו אמורה בל קוח מכסף מעשר ובלקוח אין פודין אף ברחוק מקום, אבל ג"ז נובע מן הכלל שאין פודין בירושלם כי הטעם שאין פודין לקוח גם ברחוק מקום הוא משום שכבר נעשה מצותו (והרי הוא כאילו קנאו בירושלם כמ"ש הר"ש מע"ש פ"ג י') וכ"ז ישנו רק בזמן שנאכל מע"ש בירושלם אבל בזמן שאינו נאכל אדרבה גם הקרוב מקום הוי כרחוק מקום, ולמה ירקב ולא יפדה?

רק הסוגיא דנפול מחיצות קשה אמנם הרבה להרמב"ם לדידי' שפוסק כר' יהושע ואין חומה מעכבת מה לנו אם נפל מחיצות? ותמיהני שדוקא קושיא

זו שהיא לענ"ד החמורה ביותר הקילו בה מפורשי הרמב"ם ולא ראו צורך לישבה (והמל"מ רמו עליה ולא זכיתי להבין רמיתו). וא"ל שסוגיא זו דלא כהלכתא דהא הרמב"ם עצמו מביא הדין של נפל מחיצות (מע"ש פ"ו ט"ז) ואמרתיה להדחק: שנפל מחיצות אין הכונה על מחיצות החומה אלא ר"ל מחיצות המזבח שאין מקום להקריב קרבנות ומשום דאיתקוש אכילת מעשר לבכור, וכמו שכתבנו בפ"י המשנה דאין חומה.

וראיתי בס' בנין ציון (סי' ב') אומר שדוקא היכי שכבר קלטוהו המחיצות ויצא ושוב נפלו מחיצות אמרי' קלטוהו מחיצות אבל אם בתחלה לא נתקדש המעשר ע"י מחיצות נאכל בירושלם אעפ"י שאין חומה עכ"ד. ולא זכיתי להבין דבריו. תו ראיתי בפמ"ג (סי' תקס"א אשל אברהם ס"ק ב') אומר שלתי' ר"ה א"ר יהודא אר"ש חדא קתני יצא ונפל מחיצות אבל נפל מחיצות לחוד (ולא יצא) אוכל בירושלם אף בלא מחיצות אם יש רק מזבח אלא שמסיים שרש"י ד"ה זנפול פ"י היינו יצא ע"ש.

ד. קדושת המקום לחוד וקדושת המחיצות לחוד.

וטרם שנאמר הפתרון לכל הפליאות על הראב"ד נקדים את שיטת הרב ר' חיים בתוס' שהיא לנו למאירת עינים, שם במגילה (ד"ה ומ"ט) הקשו: ומתחילה היכי אמר ר' יצחק למילתי' כו' ועוד קשה כיון דתנאי היא אמאי הדר בו כו' לכן נראה להר"ר חיים דכו"ע מודו דמשבאו לירושלם נאסרו הבמות ושוב לא היה להן היתר וכו' דמ"ד לא קדשה לעת"ל סבר דאף במקומו של מזבח (ומכ"ש בבמה) אין יכולין להקריב עכשיו ומ"ד קדשה לעת"ל סבר דבמקום מזבח מותר להקריב ולא בבמה עכ"ד, וכ"ה בתוס' זבחים (ס"א ד"ה מאי), וכן מוכח ממחלוקת ר"א ור"י דפליגי אם מקריבין באין בית ולמ"ד לא קדשה לעת"ל אין מקריבין בזה"ז הרי שליכא היתר במות בזה"ז לכ"א. וד"ז צב"ג לכאורה: כיצד אפשר לאחוז את החבל בשני ראשים, שקדושתו בטלה ועכ"ז אחוזה הקדושה באותו מקום, וממנ"פ אם בטלה הקדושה אמאי אין אחריה היתר ואם אין אחריה היתר ונשארה לנחלה עולמית במאי בטלה הקדושה? וכן צ"ב גם דברי התוס' שבועות (ט"ו ד"ה קדושתו) שהקשו אם קדושת המקדש קדושת עולם תפשוט מהכא שקדשה לעת"ל ותירצו א"נ לפי שאין ראוי לחזור ולקדש אלא באותו מקום קרוי' קדושת עולם עכ"ד.

וכדי להבין את כל הענין הזה עלינו גם להקדים פה שתי הידיעות היסודיות שהזכרנו לעיל:

(א) שכל קדושת-פה לא תפקע בכדי כמש"כ (לעיל פ"ב, ב) ושבקדושת מקדש וירושלים יש שני מיני קדושות, אחת קדושת מקום ואחת קדושת

מחיצות כמ"ש פ"א והלאה. ומוכרח הדבר שכל המחלוקת בקדושה ראשונה של מקדש וירושלם אם קדשה לעת"ל היא רק בקדושת המחיצות, כשנפלו המחיצות, מ"ד בטלה קדושה זו ס"ל בעי' מחיצות דוקא ומ"ד לא בטלה ס"ל שגם קדושת המחיצות נתקדשה אז בעת הקמת המחיצות — קדושה עולמית ונשארה קיימת גם בנפול המחיצות, וזמ"ש תוס' בכ"ד בשבועות ועוד (אליבא דשיטה זו) "שקדושת מחיצות שאני" כלומר שגם הקדושה הדרושה למחיצות לא בטלה, אבל בקדושת המקום אין מחלוקת ואף למ"ד לא קדשה לעת"ל נשארה קדושה זו, ולה אין בטול כמו שאין בטול לכל מיני הקדש.

(ב) והלא גדולה מזו שמענו אפי' בביכ"ג שהוא רק "מקדש מעט", ושיש בו מחלוקת פוסקים אם קדושתו דאורייתא או דרבנן — לא בטלה קדושתו גם כשנחרב ביהכ"ג וכדתי במתני' במגילה (כ"ח:); ולמדו מקרא והשימותי את מקדשיכם קדושתם אע"פ שהן שוממים (ומחלוקת הפוסקים אם בביכ"ג היא דרשה גמורה או אסמכתא), וק"ו לבית קדשנו ותפארתנו שקדושתו יותר גדולה והיא קדושה מחויבת ומיועדת מימות עולם, ושתקדשה לא רק בפה אלא גם בתודות כו' וכו' שודאי לא בטלה קדושה זו גם בחרבנו, ואמז"ל במ"ר ויקרא בכ"מ שנאמר "לי" אינו זו לעולם כהנים לויים וישראלים א"י ירושלם מלכות ב"ד מקדש ומזבח, ועד כאן לא פליגי בהדרשא דוהשמותי את מקדשכם אם היא אסמכתא אלא רק בביכ"ג (ע"י) שדי חמד ערך ב' כלל מ"ג שאסף וקבץ המדובר בזה והביא דברי היראים שהיא דרשא גמורה וכ"ה בח"א כלל י"ז ו' וכן מטין לדעתו דברי הרמב"ם) אבל בבהמ"ק כנראה הכל מודים שהיא דרשא גמורה.

ולא עוד אלא שאפי' בפירוש התנו ע"ז בשעת בנין ביכ"ג אין מועיל תנאי לבטל קדושתו כ"ז שהוא בבנינו, ולאחר חורבנו שמועיל תנאי אמרו ע"ז (טוש"ע או"ח קנ"א י"א) "בד"א שמועיל תנאי לזמן חורבנו רק בבתי כנסיות שבחול אבל לבתי כנסיות שבא"י לא מהני תנאי אף לזמן חורבנו, וכ' המג"א שם הטעם משום שביכ"ג שבחול לא יתכן להקדש קדושת עולם דהא היעוד והתקוה שלנו להגאל ולשוב לארצנו משא"כ בא"י שהיא קדושה עולמית, הן אמנם במחלוקת היא זו, לרש"י ואו"ז מועיל תנאי להרמב"ן והר"ן מועיל תנאי לדברים הכרחיים, והמ"ב בביאור הלכה מתקשה אמנם אמאי לא יועיל תנאי וחפץ לומר שהטוש"ע כתבו זאת רק אליבא דתוס' והרא"ש שרק לדידהו אין מועיל שום תנאי, אולם הגאון בעל ערוך השולחן מסביר לפסק הטוש"ע מפני שהקדש ביכ"ג דומה לקדשי בדיקת הבית של"ש ע"ז תנאי ואם יתנה וישתמש בו הר"ז מעל, ועל קושי המג"א על הטוש"ע מה החילוק בין ביכ"ג לבין ארון שמועיל בו תנאי — יפה אמרו הגאון בעל ערוך השולחן וגם הגאון בעל מ"ב בביאור ההלכה דבשלמא בארון אין הכרח שיהי' הארון קודש ויכולים להשתמש

בארזן של חול אבל ביכ"ב מצוה לבנות ביכ"ג ושיהי' קדוש בקדושת ביכ"ג, ובהכרח הוא שיהי' הקדש עולם. ומ"מ ביכ"ג של חו"ל אף שגם הוא מחוייב הקדושה לא יתכן הוא להיות הקדש עולם כמש"ל מהמג"א. כמו"כ יש חילוק בין ביכ"ג של כפרים לבין ביכ"ג של כרכים שהראשון יכול להמכר ע"י הזט"א והשני אי אפשר להמכר אפילו על ידי הזט"א כי גם הבונים אין הם הבעלים לשנותו (מגילה כ"ו), וכדכתב רש"י "שהכל בעליהם ואין בני העיר לבדם בעלים להם" ובתוס' הוסיפו כיון דלדעת הרבים נעשו כו', ויתכן שגם לביכ"ג בא"י יש סברא זו.

ועתה הגעו עצמכם, אם ביכ"ג לא תבטל קדושתו אפי' בחרבנו, ואם לביכ"ג בא"י אפי' תנאי אינו מועיל לבטל קדושתו גם בחרבנו — ק"ו בן בנו של ק"ו לבית מקדשנו, אשר מלבד שנתקדש קדושת מחיצות נתקדש תחילה גם המקום עצמו עפ"י הקב"ה ועל דעת כל ישראל והקדושה היתה מחוייבת מצד עצמו, — שאין שום סברא נותנת שתבטל קדושתו.

ושמא תאמר שלדעת הראב"ד קדש אמנם עזרא למקום המקדש על תנאי, וכלשונו שם (ביה"ב פ"ו י"ד) לפי שהיה יודע עזרא שהמקדש וירושלם עתידים להשתנות והתקדש קדוש אחר עולמי בכבוד ה' לעולם כך נגלה לי מסוד ה' ליראיו עכ"ל (ומסתבר: שצ"ל "כך נגלה לו" ור"ל לו לעזרא, כי לא מסתבר לכתוב על עצמו מסוד ה' ליראיו). ונאמר שדעת הראב"ד כדעת הפוסקים שמועיל תנאי גם לביכ"ג בא"י לזמן חרבנו, — שלש תשובות לדבר: חדא שמלבד מה שצדק הגאון בעל ערוך השולחן בסברתו שגם קדושת ביכ"ג דומה לבדקיהבית ולכן לא מסתבר שיועיל תנאי לביכ"ג בא"י אף גם לא תעלה על הדעת שיועיל תנאי של עזרא בבנין ביהמ"ק שנבנה לא על דעתו אלא כאמור על דעת כלל ישראל, שנית: שהרי המקדש נתקדש מלבד קדושת מחיצות גם קדושת המקום, (ולא ה' דומה בזה לביכ"ג), והעזרה נתקדשה גם בעובי הרצפה כמבואר בזבחים ועמש"ל שגם כל ג' המחנות נתקדשו בעובי הרצפה (ורק בנוגע להעזרה היו צריכים להשמיענו שנתקדשו בעובי הרצפה) — ומה שייך בכגון דא תנאי בחורבנו? — [ויש גם לדבר מדין הזמנה שאפי' לרבא דהזמנה לאו מילתא מ"מ אם אומני' וצר בי' אסור למיצר בי' פשיטי (סנהדרין מ"ח ועוד) וכ' שם הנ"י אפי' לפי שעה כיון דאומני' חיילה קדושה בקביעות וק"ו לאביי שס"ל הזמנה מילתא. ויש לפלפל בזה]. שלישי: ומה נענה בקדושה הראשונה של דוד ושלמה הגם הם קדשו על תנאי? ומדוע לא דבר מזה הראב"ד? ואל תשיבני מקדושת אוהל מועד במדבר ואח"כ בגלגל בשילה ונוב וגבעון שהיתה להן היתר ובטול, דהתם היתה הקדושה מהלכת והוי כמו בית שמתקבצים בו

להתפלל באקראי שאין בו קדושה (מגילה שם וטו"ע קנ"ז). שמלכתחלה לא נעשה הקדש.

ג) ובכן אין להמלט בלתי אם נאמר שכל הויכוחים בקדשה לעת"ל בנוגע למקדש וירושלם סובבים רק בקדושת המחיצות, למ"ד קדושה ראשונה קדשה לעת"ל גם קדושת המחיצות נתקדשה לדורות, ולא בטלה גם כשנפלו המחיצות ומקריבין אף שאין מחיצות (רק מזבח ותנאיו מעכבין), ואוכלין קדשים גם בלי קלעים, ולמ"ד ל"ק לעת"ל קדושת המחיצות היא רק בעמדת המחיצות אבל לא לעת"ל, כלומר: לא בנפול המחיצות ואין מקריבין ואין אוכלים קדשים בחסרון מחיצות, ולא מפני שחלות הקדושה בטלה, אלא מפני שחסרו המחיצות הדרושות לזה, אבל בנוגע לעצם הקדושה "קדושת המקום" הנה כמו הקדושה העצמית כן גם זו שנתקדשה ע"י בנ"א — אין לה בטול.

ד) ומובנה מעתה גם השטה המובאה בתוס' מכות (י"ט. וזבחים ס'): שקדושת הבית בטלה וקדושת הארץ לא בטלה ולכאורה מה סברא היא זו כיצד יתכן שהקדושה הגדולה תבטל ולא הקטנה ממנה? ולפי מ"ש נ"חא, דבקדושת הבית מדובר מקדושת המחיצות ואין זו חסרון בעצם הקדושה אלא שחסרו תנאים דרושים (עפ"י שטה זו) להקרבה לאכילת קדשים הדרושים מחיצות משא"כ קדושת הארץ שלפי שטה זו נתקדשה בפה וכמש"כ לעיל שהמחלוקת בקדושת הארץ אם נתקדשה לעת"ל תלו' בהחקירה אם נתקדשה בפה או בכיבוש ואם נתקדשה בפה א"א שתבטל כמו קדושת המקום של הבית.

נמצא שדברי רבנו חיים בתוס' במגילה וזבחים וכמו"כ דברי התוס' בשבועות ועוד ההולכים בשטה זו — הם קלורין לעינים, דאפי' למ"ד קדושת המחיצות בטלה בנפילתן אין להקריב עוד בכל שום מקום אחר כי קדושת המקום קיימת במקומה לכו"ע ואחווה ודבוקה בה עד יבנו בעהשי"ת שוב המחיצות באותו מקום, ובוהו אנו מבינים היטב גם דברי התוס' בזבחים (כ"ד. ד"ה הואיל) שכתבו בזה"ל: "ורצפה מתקדשת פי' דמקדשת האדם לעבוד עבודה שם דאינו יכול לעבוד במקום אחר" שלכאורה הסרים ביאור ועפ"י מובנים שקדושת הרצפה כשהיא לעצמה מאחיזה הקדושה שאף אם תבטל קדושת הבית (למ"ד ל"ק לעת"ל) תהא קדושת המקום קיימת וממילא א"א לעבוד במקום אחר, ובוהו יובנו הרבה דברים עוד מרבתינו.

ה. ישוב שטת הראב"ד:

ובזה היה כל העקוב למישור, וכל הסוגיות שהרבינו מהם להתקשות על הראב"ד אינן סותרות כלל לדבריו: א) מתני' דמגילה "קדושת ירושלם אין אחריה היתר" אינה אומרת שקדושת המחיצות קיימת אלא רק אמרו שאין אחריה

היתר, וזו משום שקדושת המקום שנשארה במקומה אינה מרשה שתסוב עוד למקום אחר בלתי ירושלם, וזמ"ש במתני' זבחים (ק"ב:) "באו לירושלם נאסרו הבמות ואין להם עוד היתר והיא הייתה לנחלה" כלומר: אחרי שהיא היתה לנחלה עולמית בקדושת המקום לא יתכן עוד היתר הבמות במק"א ובזה הרוחנו ליישב תמיהת תוס' בשבועות (ט"ז. ד"ה תנו) על ר"ג האומר תנא באחד מכל אלו מה דחקו להגיה הא כמה משניות אשכחן דאית להו קדשה לעת"ל ונשארו בתימה, והשתא מיושב דאין המשניות הללו נוגעות כלל לפלוגתת ר"ה ור"ג. התם אמרו רק שאין אחריה היתר ואין זו סתירה למ"ד באחד מכל אלו שס"ל קדושת המחיצות בטלה. (אחר כתבי זאת ראיתי בהגהת מצפה איתן שם בשבועות מיישב גם הוא תמיהת תוס' מעין זה והנאני). והנה רבותינו בעלי התוס' נפלגו למפלגות בענין זה, מהם שס"ל קדושת מחיצות ל"ב וקדושת הארץ בטלה (יומא מ"ד: ד"ה בשלה, שבועות ט"ז. ד"ה לכו"ע, וזבחים ס' ד"ה מאי ועוד), ומהם שס"ל להיפך (עי' זבחים שם ותוס' מגילה י' ד"ה למה, ומכות י"ט ד"ה זאי), ומהם שדעתם שאין הבדל בזה בין קדושת מחיצות לבין קדושת הארץ למ"ד בטלה שתיהן בטלו ולמ"ד לא בטלו שתיהן ל"ב (עי' מגילה י' ד"ה לכו"ע, ושבועות ט"ז ד"ה קדושתו), ומהם גם חשבו שאם בטלה קדושת מחיצות פירושו שבטלה לגמרי הקדושה וממילא שהותרו הבמות ובכל אותם המקומות שסברו כך נשאר בתמיהות גדולות (עי' שבועות ט"ז ד"ה תני, ומכות י"ט ד"ה ואי, וזבחים ס', וחולין י"ז ד"ה וכש"כ, ותמורה כ"א ד"ה אי קסבר). ומהתימה שאפי' ברש"י מצינו כשיטה זו בזבחים (ק"ט. ד"ה זו וזו שילה) שכ' ובקדושת ירושלם גופה ס"ל שיש אחריה היתר כדאמרי' במגילה כו' עכ"ל, וכבר הקשו שם תוס' על רש"י דאא"ל לדידי' שלא היה היתר אחר שילה ואין המחלוקת תלוי' בזה ונ"ל שרש"י כתב זאת רק למ"ד מנוחה זו שילה שס"ל כהס"ד דר' יצחק שבטלה לגמרי הקדושה והותרו הבמות אבל בכל שאר דוכתי שמדברים מל"ק לעת"ל כוונתם לקדושת מחיצות וכן מודה לשון רש"י בשבועות (ט"ז:) במש"כ "קדושת עולם שאין אחריה היתר במות" והמובן שרש"י בא לסלק כאן קושיית תוס' שאפי' אם ר"א ס"ל לא קדשו לעת"ל הוי קדושת עולם לענין זה וכתב' השני בתוס' שם, וכ"מ מרש"י במכות וזבחים ותמורה בסוגי' דמעשר שני וזכור, במ"ש בהסלקא דעתין אפי' בכור נמי תבעי, כגון בכור שזורק דמו וחרב הבית כו', אלא שקצ"ע מרש"י זבחים (ק"ז:) ד"ה קדשה לעת"ל, וק"ל.

(ב) ושפיר הדר ר' יצחק ממה שאמר מקריבין בבית חנוני בזה"ו דהלא לכו"ע אין עוד היתר הבמות מטעם הנ"ל, ומיושבות קושיות התוס' בכל הני דוכתי שעלתה על דעתם שלמ"ד ל"ק לעת"ל הותרו במות, וכן מתורצת תמיהת תוס' בזבחים (ק"ז:) מ"ט לא פריך על ריש לקיש מכל המשניות שהקשו על ר' יצחק,

וגם לא קשה מדוע אמרו רק על ר' יצחק שהדרר ביה ולא על ר"ל או על ר"ג. דרך ר' יצחק יחיד היה שאמר מקריבין בבית חונו אבל ריש לקיש ואינך אעפ"י שס"ל ל"ק לעת"ל מודים שנשארה קדושת המקום ואין עוד היתר הבמות. (ג) ומובן מה שגם ר"א אף אם ס"ל לא קדשה לעת"ל אומר אין מקריבין בלא בית, דאפי' אם לא קדשה מ"מ ישנה קדושת המקום ואין עוד היתר במות ולפיכך א"א להקריב אפי' במקום המקדש ומכ"ש במקום אחר וכשטת רבנו חיים בתוס', ולפיכך אמר ר"ל (שס"ל ג"כ ל"ק לעת"ל) המעלה בזה"ז "פטור" ול"א מותר, והא דאינו חייב לדידי' בזה"ז על שחוטי חוץ זהו משום שנא' אל פתח אוהל מועד לא הביאו ודרשי' כל שאינו ראוי לבא אל פתח אוה"מ אינו חייב כמשנה וכסוגיא דזבחים קי"ב, ועי' תוס' יומא ס"ג שהקשו על ר"י המחייב בזה"ז הא אינו ראוי לפתח אוה"מ ותי' בג' אנפי או שמדבר מקטורת או ממנחה או שמדבר כשנבנה מזבח, ואכתי נשארתי בתמיה מדוע לא השיג הראב"ד על הרמב"ם במעלה בזה"ז שחייב ויתכן שסמך א"ע על השגתו הכללית בבה"ב פ"ו ששם העיר וס"ל של"ק לעתיד לבוא.

והעירני ת"ח אחד (מחכמי ישיבתנו הק' "עץ-חיים") שממשמעות התוס' ביומא (מ"ד. ד"ה בשילה) אפשר ללמוד שאפי' דליכא מחיצות חייבים לא משום שקדושת מחיצות לא בטלה אלא משום קדושת המקום שהיא לעצמה, דכ' שם בזה"ל: ול"ג כו' וטמא שנכנס למקדש חייב שהרי איסורו איסור עולם ואפילו כתר דנפיל מחיצות חייבים על המקום משום טומאה עכ"ל. הרי משמע שקדושת המקום גם מחייבת, והי' ניחא גם מה שהראב"ד לא העיר על הרמב"ם במעלה בזה"ז שחייב. אבל דברים אלה א"א שיאמרו כלל דהרי מפורש אמרו שם בזבחים שר"י האומר חייב דעתו שקדשה לעת"ל וישנה קדושת המחיצות א"כ פשוט הדבר שלמ"ד לא קדשה לעת"ל לא יתכן שיהא חייב בזה"ז, וע"כ הא דכתבו תוס' ביומא "שחייבים על המקום" אינם ר"ל על קדושת המקום כשהיא לעצמה אלא ששם ר"ל שגם קדושת המחיצות נשארה קיימת על המקום וכשיטת הרמב"ם וז"ב.

(ד) וניחא גם מה שאמרו בשבועות (ט"ז:) דמקדש קדושת עולם שלפמ"ש זהו לכו"ע וכן ניחא מה שלכל הדעות נשארו כל המעלות מירושלם וכן ניחא מה שסתמא דמשנה היא והשימותי את מקדשכם בקדושתן הן אעפ"י ששוממין שאין בזה מחלוקת אפי' בביכ"ג וכ"ש במקדש עצמו.

(ה) ולפיכך גם דין מורא מקדש נהג לעולם מן התורה לכו"ע משום שקדושת המקום (לא קדושת המחיצות) מחייבת מוראו. וכי תקשה א"כ למה צריכי בברייתא דיבמות שם (ו:) לילף מורא מקדש בזה"ז מהיקשא דשבת תפ"ל מצ"ע שקדושת המקום ל"ב — י"ל פשוט שאילולא ההיקש הו"א ש מ ו ר א

מקדש קשור בכבוד מקדש ובזמן שהפלטרין עומד במקומו ומחויבין לשמור על כבודו או ישנה גם המ"ע: מקדשי תיראו אבל כשחרב ונשאר רק הר בית ה' ורק נכרים הולכים בו ואי' מוראו וכבודו הו"א כשם שמצות שמירת כבוד מקדש איננה (עי' מש"כ ח"ד פ"ד במצות השמירה) כך גם איננה מצות יורא מקדש — קמ"ל שחיוב מורא מקדש הוא מצד קדושת המקום אף בחרבנו. ולכאורה ק"ל לפי"ז מה שהביא הרמב"ם שם בה"ב פ"ו והרי הוא אומר והשימותי את מקדשכם ואמרו חכמים אעפ"י ששוממין בקדושתן הם עומדים עכ"ל. ומה זו ראי' מוהשימותי לקדושת המחיצות שלא בטלה, ושבה מדבר הרמב"ם? הנה לפמ"ש הגאון בעל "שדי-חמד" (ערך ביכ"נ) שהרמב"ם ס"ל קדושת ביכ"נ מה"ת ודרשת והשימותי היא דרשא גמורה י"ל שה"ק אם בביכ"נ שהיא רק קדושת מחיצות אמרו בו קדושתן אף שהן שוממין ק"ו מקדש עצמו שנשארה קדושה זו של המחיצות ואפי' אם לא נחליט שהיא דרשה גמורה ג"כ י"ל שה"ק מדאמרו חכמים בנוגע לביכ"נ שחרב שבקדושתו הוא מן והשמותי ש"מ שבנוגע למקדש בגווני דבית כנסת שהוא קדושת מחיצות (דשם לא נתקדש תחילה המקום) שודאי דרשה גמורה היא.

והנה הטו"א במגילה כ"ח מתקשה: אחרי שלמד ר"י במשנה לבכ"נ שחרב מן והשימותי ל"ל ברייתא דיבמות לילף מורא מקדש מהיקשא דשבת, עוד הקשה כאן במשנה דמגילה אמר ר' יהודה ביכ"נ שחרב כו' שנא' והשימותי א"כ הלא ס"ל קדושה לעת"ל ואילו בברכות (ס"א:;) א"ר יהודה בזמן שאין ביהמ"ק קיים מותר לפנות ברואה א"כ ס"ל ל"ק לעת"ל, והעלה הטו"א דר"י ס"ל ל"ק לעת"ל ודרשת והשימותי אסמכתא היא, ובריייתא ביבמות שיליף מורא מקדש משבת ס"ל קדושה לעת"ל ולכן צריכה לההיקש דאין לילף מוהשימותי אחרי שהיא אסמכתא עכת"ד, ושתים זו שמענו מדבריו: חדא דלמ"ד ל"ק לעת"ל ל"ל מורא מקדש בזה"ל, שנית דר' יהודה ס"ל ל"ק לעת"ל, ותמיהני על רבנו הטו"א איד יפרנס את שטת הרמב"ם, לדידי' הלא הוא מוכה שטרא לבי' תרי', הוא פוסק קדושה לעת"ל ופוסק כר"י ומחלק בין זמן ביהמ"ק קיים לזמן שאין ביהמ"ק קיים בדין פינוי (בה"ב פ"ז ח'). עוד נשתוממתי שלא שם רבנו הטו"א את לבו שקושיא זו נשארת עכ"פ על ר' יוחנן שהוא הלא כנודע ס"ל שקדושה לעת"ל ומ"מ אומר גם הוא "ל"א אלא מן הצופים וברואה ובזמן שהשכינה שורה", וכבר הערנו ע"ז לעיל ולנכון אמרנו בעה"י שאפי' אם קדושה לעת"ל אין בזה"ל דין רואה מן הצופים אחרי שאין היום בית המקדש, ולראות איר מקהמ"ק ל"ח, ומסולקה קושיית הטו"א מר' יהודה על ר' יהודה, והא דבריייתא דיבמות צריכא להקישא דשבת ולא ילפי' מן והשימותי ג"כ ל"ק כפמ"ש לעיל, שאילולא ההיקש לא ידענו שיש מורא מקדש בזמן שאין כבוד המקדש, ואנו חוזרין לדברינו

שההיקש מורא מקדש לשבת שהוא לעולם הוא לכו"ע אף למ"ד ל"ק לעת"ל. (ו) והאיבעי דר' ירמיה (שבועות י"ד): בן בבל שעלה לאר"י ונעלם ממנו מקום המקדש לענין חיוב מקדש — להראב"ד שאין חיוב מקדש בומן הזה קאי האיבעי על זמן המקדש ולא ס"ל כמ"ש תוס' דדבר המצוי לשאול חשיבה ידיעה. ומה שאמרנו לעיל „זיל קרי בי רב" אינו ר"ל מפני שהוא דבר המצוי לשאול אלא ר"ל שהוא דבר פשוט עד שאין לאוקמי האיבעי בכך, עוי"ל שאני התם שלא הרגיש כלל הולך למקום המקדש לא סלק אדעתי לשאל משא"כ התם בטומאה שלא ידע הדין והו"ל לשאול.

(ז) ועפ"י מה שאמרנו ניהא גם מה שאין פודין מע"ש בירושלם בזה"ז גם להראב"ד דקדושת המקום עושה את ה"קרוב-מקום" ולא המחיצות. ואעפ"י שחסרון המחיצות מעכב את אכילת מע"ש ואין כאן „לפני ה' תאכלנו" אין זה גורם להיתר הפדי' בירושלם, רק הלאו דלא תוכל לאכול בשעריך (חוץ לחומה) תלוי בלפני ה' תאכלנו (מכות י"ט):. ומסתבר שהוא דוקא במע"ש שאפשר לאכול בירושלם (ועמ"ש אי"ה לקמן ח"ג פ"ד ג' ועוד — אבל איסור הפדי' בירושלם שלקוח מכי ירחק ממך המקום ברחוק מקום אתה פודה כו' — איננו תלוי באפשרות האכילה.

וכן מוכח גם מסוגיא דנפל מחיצות דהנה אמר רבא (ב"מ נ"ג): מחיצה לאכול דאורייתא ומחיצה לקלוט דרבנן ולכאורא הא אין פודין בירושלם מה"ת שנא' כי ירחק ממך המקום ברחוק מקום כו' א"כ מחיצה לקלוט גם דאורייתא. ברם שרבא מדבר לענין מע"ש שנכנס לירושלם ויצא (עמ"ש לקמן בזה) וקליטה כזו שלא להוציא היא דרבנן אבל הא גופה תקשה למה לא אמר מחיצה מה"ת אלא לאכילה הא ישנה מה"ת גם לענין פדי' והו"ל מחיצה לקלוט תוך ירושלם (בין לאכילה בין לפדי') דאורייתא ושלא להוציא דרבנן, אלא הוא הדבר אשר דברנו שדוקא לאכול בעינן מחיצות אבל לאיסור הפדי' בירושלם שהוא מטעם „קרוב מקום" לא בעינן מחיצות דקדושת המקום עושה את הקרוב מקום ואף למ"ד ל"ק לעת"ל ומהא דאמר ר"י מע"ש מאימתי חייבין עליו משראה פני החומה (שעיילי' לפני מן החומה והוציאו ואכלו) מ"ט דא"ק „לפני ה' תאכלנו" לא תוכל לאכול בשעריך" כל היכי דהויא בי' לפני ה' תאכלנו קרי' בי' לא תוכל לאכול בשעריך (מכות י"ט, וידובר אי"ה בח"ב פ"ב וכו') — לא תקשה א"כ גם במע"ש שיצא הוי מחיצה לקלוט דאורייתא לענין איסור אכילה דהא דאינו נא כל חוץ לירושלם אחרי שכבר הי' בירושלם והי' ראוי להאכל זהו מהלאו דלא תוכל לאכול בשעריך ונכלל ג"ז „במחיצה לאכול דאורייתא" שהמחיצה מתרת אכילתו מה"ת וגם מחייבת בלאו את האוכלו חוץ לירושלם כשהי' בו לפני ה' תאכלנו.

וקצת יש לגמגם מלשון הסוגיא שם ב"מ, התם פריך והאמר רבא מחיצה לאכול דאורייתא ומחיצה לקלוט דרבנן וכי גזור רבנן היכי דאיתנייהו למחיצות וכי לתנייהו מחיצות לא גזור רבנן ומשני לא פלוג. ולכאורה קושית הגמ' הכי היא: היאך אתה מבאר "יצא" שהוא "נפול מחיצות" הא אם לא יצא ונפלו המחיצות הר"ז דרבנן א"כ גם כשהוא בירושלם לפרקי' וע"ז משני שלא פלוג רבנן בין יצא לבין נפול מחיצות ולא יצא, וכ"ג לכאורה מלשון רש"י שם ד"ה וכי גזור רבנן היכי דאיתנייהו וזה הוציא אבל כי ליתנייהו לא גזור הלכך נפרקי' ומשני לא פלוג רבנן בין יוצא מתוכן לנפלו כו' עכ"ל. ומשמעות הדברים האלה שבנפלו לא מדובר ביצא והר"ז בכלל מחיצה לקלוט דרבנן ולדברינו שקדושת המקום עצמו עושה שלא לפרוק תוך ירושלם הלא זה היא שוב מה"ת. והנלענ"ד שגם בנפלו מחיצות הכונה בנוגע ליצא, וה"ק שאם הי' אפשר להוציא בנפלו מחיצות שוב יש תקנה להמע"ש ואיך יבטל ברוב, וכל ענין "מחיצה לקלוט דרבנן" אינו אלא שלא להוציא הפירות לפדותן חוץ לירושלם והכי פריך דמסתבר הדבר שגזור רבנן דוקא היכי דאיתנייהו מחיצות (ולהרמב"ם הכונה — המזבח) שהמע"ש נאכל אבל כי ליתנייהו למחיצות שאין המע"ש נאכל למה יגזור שלא להוציא להפדות וע"ז משני לא פלוג. וגם לשון רש"י אפשר ליישב כן.

ח) ולכאורה ק"ק מירושלמי מע"ש (פ"ג ג') שאמרו: ר"ח ור"י וריב"ל עלו לירושלם נתמנו להן פירות ובקשו לפדותן בגבולין (חפצו להוציא פירות מע"ש מירושלם לפדותן) א"ל חד סבא אבוכוך לא הוו עבדין כן אלא מפקירן חוץ לחומה (לא שמוציאין לכתחילה אלא מפקירין ומשליכין כלאחר יד חוץ לירושלם ופודין עי"ש מפרשי הירושלמי) סבתא הוות סברה מימר רואין את המחיצות כאלו עולות ואילן רבנן סברין אין רואין את המחיצות כאלו עולות סבתא הוות סברה מימר כר' אליעזר (כר' יהושע — כך הגירסא הנכונה) ואילין רבנן סברין מימר כר' יהושע (כר' אליעזר) ע"כ הירושלמי, והרי אמרו שגם ענין הפד' תלוי בקדשה לעת"ל ובקדושת מחיצות. אולם גם התם מדובר בנוגע להוציא המע"ש מירושלם לפדותו בחוץ וע"ז אמרו דלמ"ד ל"ק לעת"ל לא קלטו המחיצות שלא להוציא המע"ש אבל לפדות תוך ירושלם משמע אדרבה שלכו"ע אין פודין. א"כ לא רק שאין משם שובר לדברינו אלא עוד גם סעד לנו מהירושלמי איברא שרבנו הגר"א בבאורו מפרש שם בירושלמי "בקשו לפדותן בגבולין" היינו תוך ירושלם, ולפ"ז למ"ד ל"ק לעת"ל פודין גם בירושלם. אולם לקמן ח"ג פ"ד נבאר אי"ה עד כמה דברי רבנו הגר"א ז"ל מרפסן כאן איגרי עד שחוששני מטעות בכת"י עי"ש ששם מקומו. והלא אפי' מרא דעובדא הראב"ד הפוסק שקדושת ירושלם והמקדש ל"ק לעת"ל גם הוא אינו משיג על הרמב"ם שאין פודין היום בירושלם והיא גם סתמא דתוספתא וירושלמי מע"ש פ"ג ככל מה

שכתבנו בזה בעזהי"ת שם בח"ג פ"ד.

נמצאנו למדין שאפי' בסוגיא זו „דנפל מחיצות" שעלי' נשען הראב"ד — נראה שבעינינו מחיצות רק לא כילת המע"ש או לקלוט מדרבנן שלא להוציא מירושלם, אבל בנוגע לפדות תוך ירושלם אסור לכו"ע אף שאין מחיצות. מ"מ, אף שסלקנו ב"ה כל החומר הרב מעל שיטת הראב"ד שלא תהא מוקשה מכל צדי צדדים, הנה להלכה ודאי צדק הרמב"ם כדמוכח מכמה סוגיות לדינא שקדשה לעת"ל, כגון: ר"י ור"ל הלכה כר"י שהמעלה בזה"ז חייב וכן ר"א ור' יהושע הלכה כר"י שמקריבין אע"פ שאין בית, וראיות מסוגיות עוד וידובר אי"ה במקומו בח"ג.

ו. באור בסוגיא דמכות (י"ט). וברמב"ם מע"ש (פ"ב):

א) וסוגיא אחת נשארת קשה לפנינו: במכות (י"ט). וזבחים (ס'). ותמורה (כ"א): רי"א יכול יעלה אדם מע"ש בזה"ז ויאכלנו בירושלם כו' ומאי קסבר כו' אי קסבר לא קדשה לעת"ל אפי' בכור נמי תבעי (כה"ג דמעשר כגון שנזרק דמו וחרב הבית, רש"י) אמר רבינא לעולם קסבר ל"ק לעת"ל כו' ומקיש מעשר לבכור כו'. והקשו תוס' קושי' עצומה אם ל"ק לעת"ל מאי מבע"ל יכול יעלה מע"ש בזה"ז הא אין כאן לפני ה' תאכלנו ומה זה קאמר בכור נמי תבעי אדרבה גם מעשר לא תבעי דודאי לא יאכל, ולמסקנא למה צריך גבי בכור היקש בשרו לדמו תפ"ל דהוי חוץ לחומה, לכן גרסי אי קסבר ל"ק לעת"ל מעשר נמי (לא יאכל, גם אם קדושת הארץ ל"ב ומעשר מה"ת) ובמסקנא גרסי לעולם קדשה לעת"ל וטעמא דבכור שאתקש בשרו לדמו ואתקש מעשר לבכור, והמובן שגם הרמב"ם גורס גרסת תוס' שרבינא מסיק לעולם קדשה לעת"ל (כשטתו, וכשטת רבינא בשאר דוכתי') וכ"ת בהס"ד אם ל"ק לעת"ל אין לנו מעשר בזה"ז מה"ת ובשלמא תוס' לשטתם שפיר תירצו שאפילו אם קדושת בית בטלה קדושת הארץ ל"ב אבל להרמב"ם שלא ס"ל כן — תקשה. י"ל שמפרש בזה כפרש"י בדגן שהודגן קודם החורבן שנתחייב או בתרו"מ, או שנדחק לומר שאליבא דר' ישמעאל בר"י אמרו כך שלדעתו אפשר שקדושת הארץ ל"ב, והראב"ד גורס כנראה גרסת רש"י שבמסקנא מסיק של"ק לעת"ל, ונשארת לדידי' קושית תוס' א"כ מה צריך היקש מעשר לבכור וגם היקש בשרו לדמו — הא אינו נאכל מפני שאין כאן לפני ה'.

וקצת אפ"ל להראב"ד דהא דבעי' מחיצות למדו ג"ז מהקישא דבכור: דהנה רש"י בד"ה אי קסבר כו' בזה"ל „וקמבע"ל מי קרינא בי' השתא בלא חומה לפני ה' או לא, וקא פשיט מעשר מבכור" ולפי"ז הכי פריך מאי קסבר בהס"ד אי קלעת"ל בכור נמי יקרב ויאכל דלפני ה' הוא גם בלא מחיצות

ואי קסבר ל"ק לעת"ל ובכ"ז מספ"ל במעשר דלמא ירושלם בלא חומה לפני ה' הוא א"כ בכור נמי תבעי אם מתאכל (כגון שקרב בזה"ב) וע"ז אמר רבינא לעולם ל"ק לעת"ל ומקיש כו' ר"ל אילולי ההיקש לא ידענו פירש לפני ה' והו"א ששפיר מתאכל גם בלי חומה ובא ההיקש לבכור ובשרו לדמו שלזו ודאי דרושה מחיצות (כמו להרמב"ם המזבח), אלא שהדוחק ניכר ונראה, שיהא ההיקש בא לבאר ביאורו של לפני ה' ומכש"כ שקשה פרכת הגמרא, וכי דבר הלמד בהיקש חוזר ומלמד בהיקש" אחרי שאין זו אלא ביאור דבר בגילוי מילתא בעלמא. ועמ"ש לקמן ח"ג פ"כ ופכ"א.

(ב) והרמב"ם מע"ש רפ"ב כתב: מע"ש נאכל לבעליו לפנים מחומת ירושלם שנא' ואכלת לפני ה' כו' ונוהג בפני הבית ושלא בפני הבית שנא' מעשר דגנך כו' ובכורות דגנך כו' מה בכור כו' עכ"ל. ודבר זה שלא נאכל אלא בפני הבית לקוח מסוגיא הנו' (מכות ועוד), אבל מה זה שכ' ונוהג בפני הבית ושלא בפנה"ב" הלא הרמב"ם ס"ל בטלה קדושת הארץ, גם קשה כיצד בא קרא למעט אכילתו בזמן הזה? ובשלמה בסוגיא הנו' שפריך אי ל"ק לעת"ל אפי' בכור נמי תבעי שהקשינו קושית תוס' להרמב"ם כיצד משכח"ל מעשר מה"ת שהצריך קרא למעט — שפיר אמרנו שיש לאוקמי בדגן שהודגן קודם החורבן, אבל הרמב"ם בהלכותיו לא יתכן שבא להשמיענו דין מע"ש שנמצא בזמן חורבן הבית. אכן בריש תרומות התחיל הרמב"ם ג"כ בזה"ל: התרו"מ אינם נוהגים מה"ת אלא בא"י בין בפנה"ב בין שלא בפני הבית ובכ"ז אומר שם הלאה (א' כ"ו): התרומה בזה"ז אינה מן התורה אלא מדבריהם והראב"ד משיג ואומר: „לא כיוון להלכה יפה כו' והוא (הרמב"ם) עצמו נראה שכך כתב בתחלת הספר" (מדכתב שלא בפני הבית) ותירוצו של הב"ח (יו"ד ריש של"א) שהאי „בין בפני הבית בין שלא בפנה"ב" איננו מסב על „נוהגין מה"ת" אלא על „אינם נוהגים" ור"ל שאין נוהגים בחו"ל אף בפני הבית — לא מסתבר, וכאן במע"ש מפורש כי „ונוהג בפני הבית" ומוכרח הוא תירוצו של הב"י (שם) דהאי בין בפנה"ב בין שלא בפנה"ב שבריש תרומות קאי על זמן כבוש ראשון ר"ל גם קודם שנבנה הבית, וכ"כ הרדב"ז בפרשו.

והמקור הראו (הכ"מ והרדב"ז ועוד) לספרי פ' קרח (נ"ד) ומתני' בכורים פ"ב (ט"ס נפל בהרדב"ז „חלה"): נתתי ללויים לנחלה כו' מה נחלה נוהגת בפני הבית ושלא בפנה"ב כו' ואף שלכאורה משמע משם שקדושת הארץ ל"ב וכמו כן במתני' דבכורים (שם ב' ג') „שהתרומה והמעשר נוהגין בפנה"ב ושלא בפנה"ב משא"כ בכורים", והתפאר"י מיישב שנוהגים שלא בפנה"ב מדרבנן, דגם מילי דרבנן מנוים שם במתני' אבל יותר מרווח לומר שהרמב"ם מפרש גם בספרי וגם במשנה דבכורים „שלא בפני הבית" היינו קודם שנבנה הבית אחר כבוש ראשון, גם ממ"ש

הרמב"ם בפירושו (בכורים שם): "ומה שאמרו שאין נוהגים בכורים אלא בפני הבית בלבד פסוק מלא בתורה לפני מזבח ה' כו' ואין בתרו"מ דבר מזה" מוכח שמפרש בזמן חיוב מן התורה וכן הבאור בסוף שקלים: השקלים והבכורים אין נוהגים אלא בפני הבית אבל מעשר דגן ומעשר בהמה ובכורות נוהגים בין בפה"ב בין שלא בפה"ב — דשקלים ובכורים אינם אלא בזמן הבית היינו מזבח וכדכתיב בבכורים "לפני מזבח ה'" (דברים כ"ו ד') וכמ"ש הספרי שם "כל זמן שיש לך מזבח יש לך בכורים" אולם מעשר חיובו אף קודם שנבנה המזבח.

ומעתה כמו בריש תרומות כך במע"ש הא דכ' הרמב"ם "בין שלא בפני הבית" המכוון קודם שנבנה הבית בזמן כבוש ראשון, והא דמסיים "אבל אינו נאכל בירושלם אלא בפני הבית" ר"ל מזבח ומשום ההיקש לבכור, וכבר כתבנו לעיל שעיי"ז סרה תלונת הראב"ד (בה"ב ו' י"ד) אם "קדושת הבית ל"ב אמאי אם אין מקדש ירקבו" — משום דלאכילת מע"ש בעי' מזבח כבכור, וכמ"ש גבי בכור לשון "בפני הבית" שהוא מזבח כדמוכח מסוגיא שם וכמ"ש תוס' זבחים ס' ועוד, וכ"ה גם במל"מ, ועד"ז גם בס' התרומה.

ג) ומדוקדק לשון הרמב"ם בבה"ב (פ"ו ט"ו): לפיכך (כיון שקדושת ירושלם קדשה לעת"ל) מקריבין אעפ"י שאין בית כו' ואוכלין קדשים קלים ומע"ש בכל ירושלם אעפ"י שאין שם חומות עכ"ל, הרי דייק לומר שלאכילת ק"ק ומע"ש לא בעינן חומות היינו המחיצות, משא"כ בריש תרומות ומע"ש פ"ב אומר "בפני הבית" שר"ל מזבח, והוא לקוח מדקדוק לשון המשנה בעדיות "מקריבין אעפ"י שאין בית ואכלין ק"ק ומע"ש אעפ"י שאין חומה", וע"ש תוי"ט ועיי' ספר התרומה, ומפורש כך בטור (יו"ד של"א) שכ' בזה"ל: והי' ראוי לאכלו בירושלם שאעפ"י שאין חומה קדושת העיר והבית לא בטלה אלא שא"א לאכלו כיון שאין מזבח ואיתקש לבכור כו' עכ"ל, והדרישה תמה ששינה הטור את לשונו מתחיל ומסיים ב"מזבח" ובאמצע אומר לשון "בית", ולק"מ הטור תפס לשון הגמ' והרמב"ם ולפרש בא הכוונה של "בית" שהוא מזבח, ונתחוויר לנו לשונו של הרמב"ם שם במע"ש גם בזה"ז שבהלכה א' דבר בלשון "הבית" ואח"כ בהלכה ב' נקט לשון "בזה"ז", והלאה עוד (הלכה ד'): "כשם שאין אוכלין מע"ש בזה"ז בירושלם כך אין פודין אותו שם". ולא כתב (בלשונו הקודם) כשם שאין אוכלין שלא בפני הבית כך כו' — משום דהאי בפני הבית שאמר לעיל ר"ל המזבח, ורק אכילת מע"ש תלו' במזבח אבל פדיתו לא תלו' כלל במזבח, וכמ"ש לעיל (סעי' ד' ז') וכמו שנדבר עוד בעוה"י הלאה ח"ג פ"ד.